อนุสรณ์

อำมาตย์ตรีหลวงประกอบวรรณกิจ จ.ช.

เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์ตรีหลวงประกอบวรรณกิจ จ.ช.

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

5?2.9593
ก 278 ก

เมื่อ วันอังคาร ที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๕

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นครราชสีมา

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ นครราชสีมา
ด้วยอภินันทนาการ
จาก ทศกัณฐ์ สำเร็จประสงค์

อนุสรณ์

อำมาตย์ตรีหลวงประกอบวรรณกิจ จ.ช.

เจ้าภาพพิมพ์เป็นบรรณาการ

ในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์ตรีหลวงประกอบวรรณกิจ จ.ช.

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

เมื่อ วันอังคาร ที่ ๘ สิงหาคม ๒๕๑๕

หอสมุดแห่งชาติ สาขานครราชสีมา
11 เม.ย. 2527
กรมศิลปากร

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติ ในพระบรมราชูปถัมภ์

เลขหมู่ ๒๗
เลขหมู่ ๖๗๒.๙๕๙๓
ธ ๒๗๘ ก
เลขทะเบียน ธ-๒๗๒ ๒๐๔๑.

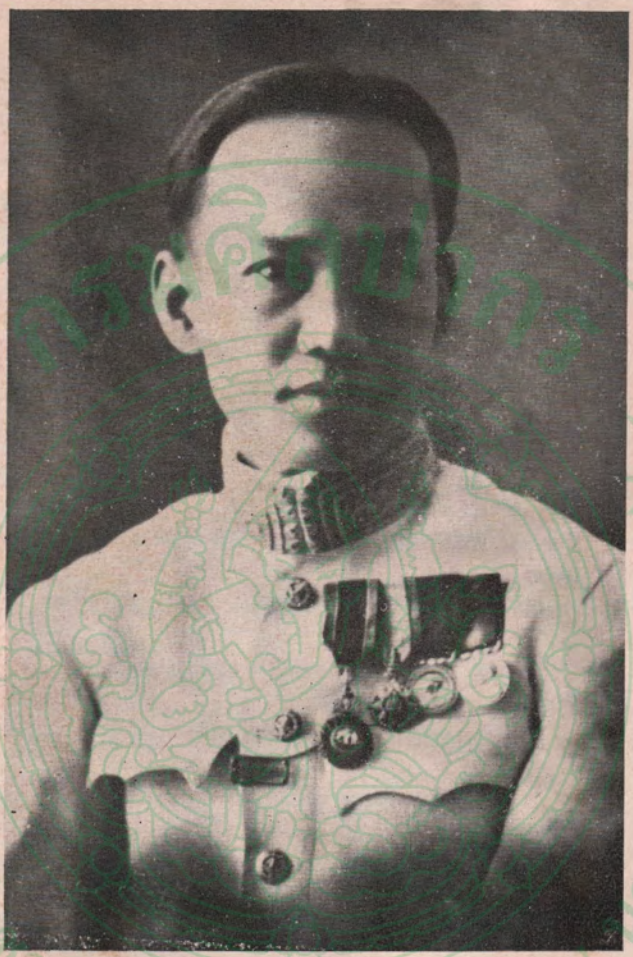

หลวงประกอบวรรณกิจ

ชาตะ ๓๑ กรกฎาคม ๒๔๓๔

มตะ ๓๐ เมษายน ๒๕๑๕

ประวัติย่อ

หลวงประกอบวรรณกิจ (เฉลิม ประกอบผล) เป็นบุตร นายเฮง ประกอบผล และนางทองคำ เกิดเมื่อ วันที่ ๓๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๔ ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ ปีเถาะ ที่ตำบลราชวงศ์ จังหวัดพระนคร มีน้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน คือ

๑. นางผิว กัณหวนิช

๒. นางทองสุก ศรีสาคร

๓. นางเล็ก รอดประดิษฐ์ (ถึงแก่กรรม)

ได้ทำการสมรสกับ นางลำใย เมื่อ ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ มีบุตร ๒ คน ถึงแก่กรรมเมื่อเยาว์วัย ๑ คน เหลือบุตรชายคนเดียว คือ พ.อ. จรุง ประกอบวรรณกิจ

เมื่อเยาว์วัย ได้รับการศึกษา จากโรงเรียนรัฐบาล เมื่อสำเร็จแล้ว ได้เข้ารับราชการในกระทรวงการคลัง ซึ่งได้ดำรงตำแหน่ง ต่าง ๆ ตามลำดับ คือ

๕ มิถุนายน ๒๔๕๑ เป็น เสมียนผู้หัดกรมบัญชีกลาง

๑ เมษายน ๒๔๕๒ ,, เสมียนกรมบัญชีกลาง

๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๕๗ ,, รองตรวจ

๑ เมษายน ๒๔๕๘ ,, นายตรวจ

๒๓ ธันวาคม ๒๔๖๒ ,, พนักงานบัญชีคลังมณฑล อุบลราชธานี

๑ เมษายน ๒๔๖๖ ,, ผู้ช่วยคลังมณฑลนครสวรรค์

๑ เมษายน ๒๔๖๙ ,, คลังจังหวัดนครสวรรค์

๑ เมษายน ๒๔๗๕ ,, คลังจังหวัดเชียงใหม่

๒๕ เมษายน ๒๔๗๙ ,, คลังจังหวัดนครศรีธรรมราช จนกระทั่งถึงปี พ.ศ. ๒๔๘๔ จึงได้ขอลาออกจากราชการ เหตุรับราชการนาน และสุขภาพไม่สมบูรณ์รวมเวลารับราชการได้ประมาณ ๓๓ ปี

ในระหว่างรับราชการ ได้รับพระราชทาน ยศ บรรดาศักดิ์ และ เครื่องราชอิสริยาภรณ์ อันเป็นเกียรติต่อการปฏิบัติ หน้าที่ราชการ คือ

ยศ ได้รับพระราชทานยศ เป็น รองอำมาตย์โท เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๔๖๕
รองอำมาตย์เอก „ ๗ พฤศจิกายน ๒๔๖๙
อำมาตย์ตรี „ ๙ พฤศจิกายน ๒๔๗๐

บรรดาศักดิ์ ได้รับพระราชทาน บรรดาศักดิ์ เป็น
ขุนประกอบวรรณกิจ เมื่อ ๑๐ มกราคม ๒๔๖๕
หลวงประกอบวรรณกิจ „ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๑

เครื่องราชอิสริยาภรณ์
ได้รับพระราชทานเบ็ญจมาภรณ์ช้างเผือก เมื่อ ๘ พฤศจิกายน ๒๔๗๔
เหรียญจักรพรรดิมาลา „ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘
จตุรถาภรณ์ มงกุฎ „ ๒๐ กันยายน ๒๔๘๐

เมื่อลาออกจากราชการแล้ว ก็มิได้ประกอบอาชีพอย่างอื่นใด เพียงแต่หางานอดิเรกทำในยามว่างเพื่อแก้เหงาเท่านั้น และประกอบกิจการบุญกุศลตามควรแก่อัตภาพ

หลวงประกอบวรรณกิจ ได้เริ่มป่วยเป็นต้อหินที่ตาข้างขวาตั้งแต่เมื่อยังรับราชการ เป็นคลังจังหวัดนครศรีธรรมราช เมื่อออกจากราชการแล้ว ก็พยายามรักษาทั้งในโรงพยาบาล และนอกโรงพยาบาลตลอดมาจนกระทั่งตาข้างซ้ายต้องพิการอีกข้างหนึ่ง ประกอบกับได้ป่วยเป็นโรคต่อมลูกหมากโตอีกอย่างหนึ่ง ได้เข้าทำการผ่าตัดในโรงพยาบาลจนบรรเทาเบาบางลงมาก แต่ก็ไปไหนมาไหนไม่ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๙ สำหรับร่างกายส่วนอื่น ๆ ยังปกติดี มีโรคอื่นแทรกบ้างก็เพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ ก่อนที่จะถึงแก่กรรม ไม่รับประทานอาหารอย่างใดเลย เพียง ๓ วันเท่านั้นก็อ่อนเพลียลมหายใจค่อย ๆ อ่อนลง ๆ จนหมดลมหายใจโดยสงบ เมื่อ วันที่ ๓๐ เมษายน ๒๕๑๕ เวลา ๑๓.๐๐ น. ที่บ้านพักเลขที่ ๑๔ ตำบลหิรัญรูจี ธนบุรี รวมอายุได้ ๘๐ ปี ๑๐ เดือน

คำนำ

พ.อ. จรุง ประกอบวรรณกิจ แสดงความจำนงที่จะพิมพ์หนังสือเรื่องการเสียดินแดนของชนเชื้อชาติไทย ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้รวบรวมออกพิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงประกอบวรรณกิจ บิดา ข้าพเจ้ามีความยินดี เพราะเป็นการให้เกียรติแก่ข้าพเจ้ามาก ความจริงการรวบรวมจัดทำก็ยังอยู่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก ตลอดจนวิธีเขียนหนังสือก็อยู่ในลักษณะย่นย่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานอ้างอิงยังไม่ได้นำข้อความมาลงกำกับไว้เพื่อความสะดวกในการค้นคว้า จึงนับว่าหนังสือนี้ยังอยู่ในระยะปรับปรุง

ดินแดนของประเทศไทยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เป็นมรดกชิ้นสุดท้ายของปู่ย่าตายายที่ตกทอดมาถึงเรา เราจะต้องรักษาไว้ให้ถึงที่สุด เราควรจะรู้ว่าในอดีตเราได้เสียไปแล้วมากมายซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลายครั้งหลายหน ก็เพราะเราได้พ่ายแพ้สงครามเย็นเสียก่อน จนไม่สามารถจะเอาชัยชนะในสงครามยิงได้ ทั้งคนไทยที่ถูกกลืนไปก็หลายร้อยล้านคนกลายเป็นชาติอื่นไปแล้ว เหตุเพราะความอ่อนแอของเราเอง ฉะนั้นเราควรรู้ตัวแก้ไขเสียแต่บัดนี้ ไม่ให้ประวัติศาสตร์เกิดซ้ำรอยได้ เราควรสำนึกอยู่เสมอว่า การปฏิบัติที่ถูกต้องย่อมเกิดจากความคิดที่ถูกต้อง จะต้องแก้ที่ต้นเหตุ ไม่ใช่แก้ที่ปลายเหตุ และสิ่งสำคัญที่สุดคือสิ่งที่บกพร่องมาแล้ว ก็อย่าให้เกิดซ้ำแก่ลูกหลานของเราได้ จึงหวังว่าหนังสือนี้คงเป็นส่วนหนึ่งที่จะกระตุ้นเตือนให้การรักษาดินแดนของประเทศไทยให้คนไทยได้มีอธิปไตยและเกียรติภูมิอยู่ตลอดไป

ขอให้ผลานิสงส์ บุญกุศล ความพอใจที่เกิดจากการรวบรวมในครั้งนี้ จงสัมฤทธิ์ผลแก่วิญญาณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอให้วิญญาณของท่านจงไปสู่สุคติภูมิประสบความสุขชั่วนิรันดรในสัมปรายภพเทอญ.

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

๗ มิถุนายน ๒๕๑๕

กองประวัติศาสตร์ฯ

โทร. ๒๑๔๘๓๑, ๒๑๒๑๓๓ ต่อ ๓๘๗๔

๘๘๒ ซอย ๖๕ ถนนประชาสงเคราะห์

ดินแดง พญาไท ก.ท. ๔

โทร. ๗๗๐๖๒๗

คำนำ

พ.อ. จรุง ประกอบวรรณกิจ แสดงความจำนงที่จะพิมพ์หนังสือเรื่องการเสียดินแดนของชนเชื้อชาติไทย ซึ่งข้าพเจ้าเป็นผู้รวบรวมออกพิมพ์เผยแพร่เป็นวิทยาทานในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงประกอบวรรณกิจ บิดา ข้าพเจ้ามีความยินดี เพราะเป็นการให้เกียรติแก่ข้าพเจ้ามาก ความจริงการรวบรวมจัดทำก็ยังอยู่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์เท่าใดนัก ตลอดจนวิธีเขียนหนังสือก็มีในลักษณะย่นย่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักฐานอ้างอิงยังไม่ได้นำข้อความมาลงกำกับไว้ น่าหนามสะดวกในการค้นคว้า จึงนับว่าหนังสือนี้ยังอยู่ในระยะปรับปรุง

ดินแดนของประเทศไทยที่เป็นอยู่ในขณะนี้ เป็นมรดกชิ้นสุดท้ายของปู่ย่าตายายที่ตกทอดมาถึงเรา เราจะต้องรักษาไว้ให้ถึงที่สุด เราควรจะรู้ว่าในอดีตเราได้เสียไปแล้วมากมายซ้ำ ๆ ซาก ๆ หลายครั้งหลายหน ก็เพราะเราได้พ่ายแพ้สงครามเย็นเสียก่อน จนไม่สามารถจะเอาชัยชนะในสงครามยิงได้ ทั้งคนไทยที่ถูกกลืนไปก็หลายร้อยล้านคนกลายเป็นชาติอื่นไปแล้ว เหตุเพราะความอ่อนแอของเราเอง ฉะนั้นเราควรรู้ตัวแก้ไขเสียแต่บัดนี้ ไม่ให้ประวัติศาสตร์เกิดซ้ำรอยได้ เราควรสำนึกอยู่เสมอว่า การปฏิบัติที่ถูกต้องย่อมเกิดจากความคิดที่ถูกต้อง จะต้องแก้ที่ต้นเหตุ ไม่ใช่แก้ที่ปลายเหตุ และสิ่งสำคัญที่สุดคือสิ่งที่บกพร่องมาแล้ว ก็อย่าให้เกิดซ้ำแก่ลูกหลานของเราได้ จึงหวังว่าหนังสือนี้คงเป็นส่วนหนึ่งที่จะกระตุ้นเตือนให้การรักษาดินแดนของประเทศไทยให้คนไทยได้มีอธิปไตยและเกียรติภูมิอยู่ตลอดไป

ขอให้ผลานิสงส์ บุญกุศล ความพอใจที่เกิดจากการรวบรวมในครั้งนี้ จงสัมฤทธิ์ผลแก่วิญญาณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ขอให้วิญญาณของท่านจงไปสู่สุคติภูมิประสบความสุขชั่วนิรันดรในสัมปรายภพเทอญ.

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

๗ มิถุนายน ๒๕๑๕

กองประวัติศาสตร์ฯ

โทร. ๒๑๔๘๓๑, ๒๑๒๑๓๓ ต่อ ๓๘๗๔

๘๘๒ ซอย ๖๕ ถนนประชาสงเคราะห์

ดินแดง พญาไท ก.ท. ๔

โทร. ๗๗๐๖๒๗

การเสียดินแดน

ของ

ชนเชื้อชาติไทย

รวบรวมโดย

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

(สงวนลิขสิทธิ์)

การรวบรวมเรื่องการเสียดินแดนของชนเชื้อชาติไทยนี้ ข้าพเจ้าตั้งใจสรุปเพื่อเผยแพร่และอาจใช้สำหรับเป็นแนวที่จะใช้สอนและอบรมทหารได้บ้างเพื่อกระตุ้นเตือนความรู้สึกรักชาติและกระชับเรื่องการรักษาระเบียบวินัย ซึ่งควรจะดีกว่านี้แต่เดิมเราสอนทหารกันว่า คนไทยมาจากประเทศจีนตอนใต้ คือ มณฑล ฮุนหนำ กุยจิ๋ว กวางตุ้ง กวางไส แล้วได้มาตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ดูย่นย่อเต็มที ครั้นเมื่อได้ค้นคว้าจากหลักฐานต่าง ๆ ทั้งไทยและต่างชาติปรากฏว่าแผ่นดินจีนส่วนใหญ่นั้น ไทยเราเข้าครองเป็นเจ้าของมาก่อนจีนเสียอีก นักประวัติศาสตร์ได้ค้นพบว่าไทยมาอยู่ในดินแดนลุ่มแม่น้ำฮวงโหและแยงซีเกียงเป็นหลักฐานก่อนหน้าจีนถึง ๑๐๐๐ ปี ชนเชื้อชาติไทยได้มีวัฒนธรรมเป็นหลักฐานเก่าแก่รุ่นราวคราวเดียวกับชาวอียิปต์โบราณ แต่ไม่มีการบันทึกประวัติศาสตร์ จึงไม่สามารถจะให้ชนรุ่นหลังได้ทราบเรื่องราวได้ ที่ทราบกันก็เพราะหลักฐานทางจีนเป็นส่วนใหญ่ ขุนวิจิตรมาตรา ค้นพบและได้เปิดเผยว่าการละเล่นต่าง ๆ และประเพณีการตายของชาวอียิปต์โบราณบางอย่างเหมือนกันกับของไทยซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้เลยทำให้คิดว่าชะรอยใจกลางของทวีปอาเซีย อาจจะเป็นถิ่นเดิมของชาวอียิปต์ด้วยกระมัง ชาวไทยและชาวอียิปต์จึงได้รับวัฒนธรรมดั้งเดิมบางอย่างคล้ายคลึงกัน เรื่องนี้จำเป็นจะต้องค้นคว้าต่อไป ปรากฏว่าชนเชื้อชาติไทยต้องละทิ้งถิ่นเดิมลงมาทางใต้ ส่วนพวกที่ไม่ยอมมาก็ต้องถูกปกครองถูกกลืนสูญชาติไปก็มาก ฉะนั้น ควรที่ประวัติศาสตร์จะได้เตือนความทรงจำของชนรุ่นเรา ให้สำนึกและค้นคว้าหาเหตุผลในอดีตว่าเหตุใดเราจึงได้อพยพลงมา ซึ่งถ้าหากเราไม่อ่อนแอแล้วจะถูกรุกรบและรุกสงบอย่างที่เป็นมาแล้วซ้ำซากไม่ได้ ฉะนั้นต่อไปถ้าเราไม่รู้จักปรับปรุงตัวเราเอง ในด้านวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ ฯ ล ฯ ตลอดจนไม่จริงจังกับความเข้มแข็ง ความซื่อสัตย์ ความขยันหมั่นเพียรและความอดทนของชนในชาติแล้วเราก็จะดำรงความอ่อนแออยู่อย่างเดิม ทำไมชาติเล็ก ๆ อย่างอิสราเอลยังเอาชนะกลุ่มอาหรับได้ทั้ง ๆ ที่อิสราเอลมีพลเมืองน้อยกว่า และญวนเหนือ ก็มีพลเมืองไม่เท่าไรยังทำสงครามกับกองทัพมหาอำนาจได้เกือบ ๑๐ ปี ซึ่งชาวญวนเหนือส่วนมากก็มีเชื้อสายมาจากชนเชื้อชาติไทยโบราณเหมือนเรา ๆ ฉะนั้นถึงเวลาแล้วที่เราจะต้องมีความคิดที่ถูกต้องเพาะความเข้มแข็งให้เกิดขึ้น เพื่อป้องกันประวัติศาสตร์ซ้ำรอย ไม่ให้มีการเสียดินแดนเกิดขึ้นอีกต่อไป

การเสียดินแดนของชนเชื้อชาติไทยในอดีตนั้น มีด้วยกัน ๔ ระยะ คือ :—

ระยะที่ ๑ เมื่อ ๓๐๐ ปี ก่อน พ.ศ. ได้เสียนครลุง เมืองของชนเชื้อชาติไทยในลุ่มแม่น้ำฮวงโฮขณะนั้นคือเมืองลุงเจา เป็นศูนย์กลางค้นคว้าทางปรมาณูของจีนแดง

ระยะที่ ๒ ระหว่าง พ.ศ. ๒๐๕—๓๒๘ เสียนครป่า (จุงกิง) และนครเงี้ยว (จางชา) เมืองในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง แหล่งอุดมสมบูรณ์ที่สุด

ระยะที่ ๓ พ.ศ. ๑๗๗๙ เสียอาณาจักรน่านเจ้า

ระยะที่ ๔ ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ได้เสียดินแดนไป ๗๘๒,๘๗๗ ตารางกิโลเมตร เหตุเพราะคนผิวขาวเข้ามาล่าอาณานิคม

รายละเอียดของการเสียดินแดนแต่ละครั้งปรากฏตามผนวกที่แนบมานี้

ผนวกที่ ๑ ความเป็นมาของชนเชื้อชาติไทย

เมื่อ ๔๕๐๐–๑๖๕๗ ปี ก่อนพุทธศักราช

ชนเชื้อชาติไทยได้เคลื่อนย้ายลงมาจากเทือกเขาอัลไต (จีนเรียกว่า **อาลือ ไทยสาน** อาลือ=อาเลอ=บริเวณ=หมวดหมู่ สาน=สัน=เทือกเขา ฝรั่งเรียกอย่างจีนไม่ชัดเลยเขียนว่า อัลไต ก็คือ **อาเลอไท** นั่นเอง) เทือกเขานี้อยู่ใจกลางของทวีปอาเซียเมื่อ ๔๕๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช หรือเมื่อ ๗๐๐๐ ปีมาแล้ว คงใช้เวลาประมาณ ๑๐๐๐ ปี เป็นอย่างช้า ชนเชื้อชาติไทยจึงได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำเหลือง (ฮวงโฮ) คือ อย่างน้อยเมื่อ ๖๐๐๐ ปีที่แล้วมา ต่อมาชนเชื้อชาติไทยค่อย ๆ แผ่เข้าไปลุ่มแม่น้ำยาง (หยังจือ หรือยางจีเกียง หรือแยงซีเกียง คำว่า ยาง ภาษาไทยถอดแปลว่า หนอง หรือบึง) คือ ดินแดนที่เป็นประเทศจีนในเวลานี้ แล้วได้ตั้งเป็นชุมนุมชนขึ้น ๓ นคร คือ นครลุง บั้งจุบันคือบริเวณเมืองลุงเจา นครปา (คือจุงกิง) และนครเงี้ยวคือ (จางชา) เรียกว่าอาณาจักร **ไทยมุง** หรือ **ไทยเมือง** มาช้านาน คำว่าลุงเพี้ยนมาจากคำว่าหลวง เพี้ยนเป็น "ลง" ซึ่งเป็นชากเหลืออยู่เป็นชื่อเมืองของชนเชื้อชาติไทยในเวลานี้ เช่น เมืองลง คำว่าปาอาจเพี้ยนมาจากคำว่า ผา และคำว่า เงี้ยวเพี้ยนไปเป็นยิ้วหรือแกวและยังคงเหลือคำว่า เงี้ยว คือ ชาวไทยใหญ่ ในปั้จจุบัน อีกด้านหนึ่งของภูเขาอัลไต บางทีชนเชื้อชาติไทยอาจไปไกลถึงนอรเวย์ เพราะปรากฏว่ามีคนพวกที่เรียกตัวเองว่า "ลับ" เป็นคนพื้นเมืองดั้งเดิมก่อนที่พวกนอวีเยียนจะเข้าไปอยู่ซึ่งพวกนี้มีรูปร่างลักษณะเป็นคนทางเอเซีย เข้าใจภาษาไทยเป็นบางคำปรากฏในพระราชหัตถเลขาพระพุทธเจ้าหลวง ในพระราชนิพนธ์ไกลบ้าน ฉบับที่ ๓๓ ทรงเขียนเมื่อเสด็จประพาสนอรเวย์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ความว่า "เอมเบอเรอได้พบลับคนที่พ่อได้ถามเป็นคำให้การ เอมเบอเรอก็ได้ถามเป็นคำให้การเหมือนกันเจ้าคนนั้นชัดถึงพ่อว่า เคยชำระมาครั้งหนึ่งแล้วกลับบอกต่อไปว่าได้ยินพูดภาษาไทยกัน ตัวเข้าใจบางคำ ตีคอเป็นมาจากเมืองข้างเหนือของจีนด้วยกัน แต่พวกลับนี้ได้มาอยู่เมืองนอรเวย์ก่อนที่พวกนอวีเยียนได้มา" หลักฐานอีกทางหนึ่งที่อาจเป็นเครื่องสนับสนุนเรื่องนี้ คือ บันทึกของนายคอนลูน (COLQUOUN) ไม่ทราบว่าเป็นฝรั่งชาติไหน ผู้เขียนเรื่อง ACROSS CHRYSE เคยเดินทางมาจากกวางตุ้งถึงมันฑเลย์ ในพม่าเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๕ คือ เมื่อ ๘๙ ปีมาแล้ว ได้พรรณนาถึงผู้หญิงไทยหลวงที่เมืองกวางนาน ซึ่งอยู่ในยูนนานตะวันออก ความ

ว่า "สตรีไทยหลวงหรือ ลงเยน สะอาด สงบเสงี่ยม แต่แต่งกายงามมีที่ท่าชวนชม เวลาเราผ่านกลุ่มสตรีที่แต่งกายงดงามเรียบร้อยแต่ไม่ขี้อายเหล่านี้ ก็อาจทำให้ฝันไปว่ากำลังอยู่ในหุบเขาในนอรเวย์ตอนเช้าวันอาทิตย์" ซึ่งไม่ทราบว่าทำไมนายคอนลูนจึงเปรียบเทียบผู้หญิงไทย กับคนในประเทศนอรเวย์เช่นนั้น นายคอนลูนอาจเข้าใจอะไรแถว ๆ นั้นดี ครั้นถึงเมื่อประมาณ ๒๕๐๐ ปีก่อนพุทธศักราชชนชาติจีนพวกเร่ร่อนพเนจรเลี้ยงสัตว์ อันเป็นบรรพบุรุษของชาวจีนในปัจจุบันได้อพยพมาจากทะเลสาบแคสเปี้ยนเข้ามาทางแม่น้ำไหว ซึ่งเป็นต้นน้ำของแม่น้ำฮวงโฮ การมาถึงของชาติจีนในดินแดนนี้ นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่ามาทีหลัง เมื่อชนชาติไทยได้ตั้งหลักแหล่งแล้วถึง ๑๐๐๐ ปี ต่างคนต่างอยู่ในดินแดนอันกว้างใหญ่ ฝ่ายไทยอยู่ทางลุ่มแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์เพราะมาถึงก่อน จนกระทั่งต่อมาอีก ๘๐๐ ปี คือ เมื่อ ๑๖๖๕ ปีก่อน พ.ศ. หรือเมื่อ ๔๑๗๕ ปีที่แล้วมา อาณาจักรจีนในสมัยพระเจ้ายู้จึงได้ขยายมาพบกับเขตแดนของชนเชื้อชาติไทย

ส่วนในแหลมทองหรือสุวรรณภูมินั้น ขณะเมื่ออยู่ในยุคหินปูน คือเมื่อ ๗๐๐๐ ปีหรือก่อนนั้น มีชาวมงโกลสาขาหนึ่งที่พูดภาษามุณฑ์อย่างชาวมณฑลพิหารชาติจันฑาล ชาติยาฑพในอินเดีย ได้อพยพเข้ามาในแหลมทอง ต่อมากลายเป็นมอญ เขมร ละว้า ปะลอง กะเหรี่ยง ชาวขาสีและเงาะ ? และในระยะใกล้เคียงกันหรืออาจจะนานกว่านั้น ได้มีชาวเกาะซึ่งยังไม่เจริญเข้ามาในแหลมทองโดยทางทะเล ได้กลายเป็น ชาวจาม ข่าระแด ข่าระจาย ชาวมลายู ชาวน้ำชาวจะกัน ชาวแมนตรา ซึ่งเป็นเชื้อชาติเดียวกันกับ ชาวกูบู ในสุมาตรา ชาวปูแมนในเกาะบอร์เนียวพวกเหล่านี้ถือเป็นคนถิ่นเดิมของแหลมทอง ส่วนคนไทยนั้นมาทีหลังเมื่อประมาณ พ.ศ. ๔๐๐ เศษ จึงลงมาถึงสุวรรณภูมิ

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย** หน้า ๔, ๙, ๑๐, ๖, ๑๑

— เอมิล โรเช่, **ประวัติศาสตร์ยูนนานฉบับภาษาไทย** หน้า ๒

— ขุนศิริวัฒนอาณาทร, **เรื่องเมืองทอง** หน้า ๑๗๙, ๑๘๒ อ้างหลักฐานของ DIC MONKHMER VOLKER และ R.O. WINSTEDT และ R.J. WILKINSON, **A HISTORY OF PERAK.**

— ประภาศิริ, **บทวิเคราะห์ถิ่นไทยและเมืองเก่า** วารสารศิลปากร เม.ย. ๒๔๙๑ หน้า ๕๙, ๖๑

— ชิน อยู่ดี **สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทย** หน้า ๔๒, ๓๔

— พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๓๓, ๔๐

— หลวงวิจิตรวาทการ, **งานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย** หน้า ๒, ๙, ๑๔, ๒๕, ๓๖, ๕๒

— สำนักข่าวสารจีน **ประเทศจีน** (ฉบับภาษาไทย) หน้า ๑๐

— W.C. DODD, **THE TAI RACE** ฉบับภาษาไทย หน้า ๘๒, ๑๐๐, ๑๖๘, ๑๘๘, ๑๙๑, ๑๙๒

— CHU CHAI, WINBERG CHAI, **The changing society of China** หน้า ๑๓, ๓๐, ๑๘

— ล. เสถียรสุต, **ประวัติวัฒนธรรมจีน** หน้า ๑๐, ๑๗, ๓๔๘

— V.A. Renouf B.A. (ศาสตราจารย์มหาวิทยาลัยไปยาง นครเทียนสิน ประเทศจีน) **Outline of General History for Eastern Students,** หน้า ๕๔

— ลิขิต ฮุนตระกูล, **ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยชาติจีน** หน้า ๑๒๔ อ้างหลักฐาน ของนายยีกอดิเอ เรื่องมณฑลหยุนหนัน หน้า ๕๓๒—๕๓๔

— เอ็นไซโครปีเดีย บริตันนิก้า เล่ม ๕ หน้า ๕๒๓

— นายใช้ เรืองศิลป, **แบบเรียนภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ไทย** พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙ หน้า ๘๘—๘๙

— **พงศาวดารโยนก** ฉบับหอสมุดแห่งชาติ หน้า ๒๕, ๔๔ อ้างหลักฐานของมองซิเอ เตเรียน และของโปรเฟสเซอร์ ดูแคลส

— ไทยรัฐ, ๒ มิ.ย. ๒๕๑๓ อ้างหลักฐานจากหนังสือไซน์ไดเยส

— ประภาศิริ, **วิเคราะห์เรื่องเมืองไทยเดิม** พิมพ์งานศพ นายหลี เสฐียรโกเศศ, พ.ศ. ๒๔๗๘ หน้า ๖, ๑๘

— หลวงวิจิตรวาทการ, **ลัทธิชูชาติ**, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ม.ล. ชูชาติ กำภู หน้า ๑๔ อ้างหลักฐานของนักค้นคว้าชาวฝรั่งเศส **Theodor Quiqnard**

— **พระราชนิพนธ์ไกลบ้าน,** ฉบับองค์การค้าคุรุสภา พ.ศ. ๒๔๙๗ หน้า ๒๐๓

— ดร. วิเลียม คริฟตัน ดอดด์ **เรื่องชนชาติไทย** (ฉบับภาษาไทย) บริษัทกรุงเทพวัฒนภูมิ จัดพิมพ์ หน้า ๑๐๗

— พงสาวดารกัมพูชา, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, หน้า ๑๑ แพร่พิทยา พ.ศ. ๒๕๑๓

— พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว **ประมวลพระบรมราชาธิบายเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยาม** พิมพ์งานศพ พ.ต.อ. พระยาบริหารนครินทร์ หน้า ๑๑ เมื่อ ๓ ธ.ค. ๒๔๙๖

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ปศ. ยก. ทบ.

๑๗ ก.ย. ๑๑

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๑ แสดงอาณาจักรไทยมุง (ไทยเมือง คนเมือง)

เมื่อ ๔๕๐๐–๑๖๕๗ ปี ก่อน พ.ศ.

ผนวกที่ ๒ อาณาจักรไทยมุงชนเชื้อชาติไทย เมื่อ ๔๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช

ประมาณ ๑๒๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช จนถึง ๔๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช ในสมัยราชวงศ์จิว จีนได้แบ่งอาณาจักรออกเป็น ๕—๖ แคว้น มีพลเมืองประมาณ ๑๐ ล้านคน แทรกตัวอยู่ทางด้านเหนือของดินแดน ซึ่งเป็นประเทศจีนปัจจุบันนี้ คือ เมื่อ ๓๐๐๐ ปี ก่อนโน้น ส่วนชนเชื้อชาติไทยนั้น อยู่ต่อลงมายึดแหล่งอันอุดมสมบูรณ์ มีเมืองสำคัญคือ นครลุง นครปา และนครเงี้ยว จนจดทะเลเหลือง ไม่ปรากฏว่าพลเมืองของชนเชื้อชาติไทยขณะนั้นจะมีสักเท่าใด แต่ถ้าจะสันนิษฐานตามพื้นที่ปกครองและระยะเวลาของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในดินแดนเหล่านี้ ซึ่งเรามาก่อนหน้าจีนถึง ๑๐๐๐ ปี แล้วพลเมืองของชนเชื้อชาติไทย ในสมัยนั้นก็น่าจะมีไม่น้อยเลย คงไล่เลี่ยกันกับพลเมืองของจีน ซึ่งมีประมาณ ๑๐ ล้านคน แต่แยกกระจัดกระจายกันอยู่ นิสัยของชนเชื้อชาติไทยนั้นใจดี อารีอารอบ อย่างม้าอารี จึงเป็นจุดอ่อนที่จะถูกแทรกซึมได้ง่าย นานเข้าก็อาจสูญเสียอำนาจทางเศรษฐกิจแล้วต่อมาก็ถึงอำนาจการปกครอง อุปนิสัยของคนไทยเป็นพวกรักที่อยู่ พวกที่ไม่ยอมอพยพตามลงมาก็คงมีมาก ซึ่งจะถูกจีนกลืนกลายเป็นจีนไป พลเมืองจีนจึงมากขึ้นทุกทีจนจะถึง ๘๐๐ ล้านคนในขณะนี้ ถ้าสืบสวนให้ดีก็จะเป็นเชื้อชาติไทยเสียครึ่งต่อครึ่ง แต่เขาเหล่านั้นได้ถูกกลืนในทางวัฒนธรรมไปจนอาจไม่หงอรอยความเป็นไทยให้เหลือไว้ ตัวอย่าง เช่น โจโฉ ในเรื่องสามก๊ก นักปราชญ์จีนที่นครปักกิ่งเคยกล่าวว่าโจโฉ เป็นคนเชื้อชาติไทยก็น่าจะเป็นจริง การกลืนชาติของจีนนั้นมีความเข้มข้น พวกตาดก็ดี พวกมงโกลก็ดี แม้ว่าจะชนะจีนด้วยการรุกรบแต่ก็ถูกจีนกลืนด้วยวัฒธรรม คือแพ้ในทางรุกสงบอย่างราบคาบ จนพวกตาด พวกมงโกล ไม่มีเหลือร่องรอยให้เห็นได้กลายเป็นจีนไปหมด ยิ่งในสมัยนี้จีนอยู่ในระบบชาตินิยมที่รุนแรงที่คนภายนอกเรียกกันว่า ระบบคอมมิวนิสต์นั้นชนเชื้อชาติไทยที่ถูกจีนปกครองอยู่ก็นับวันจะสูญชาติเร็วเข้า แต่เรื่องนี้หมอดอดด์ผู้ค้นคว้าเรื่องชนชาติไทยในแดนจีนเมื่อ ๕๐ กว่าปีก่อนโน้นได้กล่าวไว้ว่า จีนกลืนไทยได้ยากมากเพราะไทยมีวัฒธรรมที่มั่นคง ยังรักเชื้อชาติและภาษาของตนอย่างแน่นแฟ้นถึงจะแพ้จีนด้วยการรบ จีนก็หาชนะโดยแท้จริงไม่ (Defeated but not conquered) ซึ่งเป็นทัศนะหนึ่งของคนต่างเชื้อชาติกับเราและมองเราในแง่ดีเกินไป

ส่วนบ้านเมืองไทยเราขณะนี้นั้น ก็อย่าให้เหมือนกับอาณาจักรไทยมุงในอดีต ถ้าเรายังลุ่มหลงมัวเมา ไม่มีความคิดที่ถูกต้องที่จะจัดการอย่างหนึ่งอย่างใด ให้บังเกิดความเข้มแข็งในด้านวัฒนธรรมและการภาษีอากร อันเป็นหัวใจของเศรษฐกิจในระบบเสรีนิยม ความอ่อนแอก็จะเข้ามาแทนที่ ตราบนั้นประวัติศาสตร์ก็จะซ้ำรอย อย่างพวกไทยมุง ไทยปา ไทยเงี่ยว สมัยก่อนได้ความนิยมชาติได้รุ่งโรจน์ขึ้นในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ ที่เห็นได้ชัดเจน คือ สมัยรัชกาลที่ ๓ รัชกาลที่ ๖ และยุคหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ จนกระทั่งได้ตั้งกระทรวงวัฒนธรรมขึ้นเป็นหน่วยงาน ต่อมาได้ลดความเข้มแข็งลง จะเห็นได้ว่าเราได้ยุบกระทรวงวัฒนธรรมลงเหลือเป็นกองวัฒนธรรม เมื่อ ๓๑ ส.ค. ๒๕๐๑ งานวัฒนธรรมส่วนหนึ่งได้แปรรูปไปเป็นงานของเอกชนซึ่งได้ก่อตั้งเป็นสมาคมต่าง ๆ ขึ้นมาแทน เพื่อต่อต้านกับวัฒนธรรมต่างด้าวที่กำลังปกคลุมอยู่ขณะนี้

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย** หน้า ๔, ๑๗, ๑๙

— หลวงวิจิตรวาทการ, **งานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย** หน้า ๕๓

— เชมเบอร เอ็นไซโครปี้เดีย เล่ม ๓ หน้า ๔๕๐

— พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๓๒

— หลวงวิจิตรวาทการ **ทางสู้ในชีวิต** หน้า ๑๓๘

— เอมิล โรเช่, **ประวัติศาสตร์ยูนนาน** (ฉบับภาษาไทย) หน้า ๒—๖

— ประภาศิริ, **บทวิเคราะห์ถิ่นไทยและเมืองเก่า** วารสารศิลปากร เม.ย. ๒๔๙๑ หน้า ๕๙—๖๑

— **ประวัติมหาดไทย** (ส่วนกลาง) หน้า ๘๖

— น. ประภาสถิต. **เสฉวน. ชาวกรุง** มกราคม ๒๕๑๑ หน้า ๑๐๘

— นายวิสูตร อรรถยุตติ ปลัดกระทรวงต่างประเทศ, **บรรยายในวิทยาลัยการทัพบก** เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐

— หลวงวิจิตรวาทการ, **ประวัติศาสตร์สากล** เล่ม ๑ หน้า ๑๑๓

— W.C. DODD, **THE TAI RACE** (ฉบับภาษาไทย) หน้า ๗, ๒๖, ๕๙, ๔๙

— CHU CHAI, WINBERG CHAI, **The Changing society of China** หน้า ๑๔, ๑๖

— กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **นิราสนครวัต** หน้า ๑๓๓ อ้างคำของสภานายกจีนนครไซ่ง่อน

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ปศ. ยก. ทบ

๑๖ ก.ย. ๒๕๑๑

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๒ แสดงที่ตั้งอาณาจักรไทยมุง และอาณาจักรจีน เมื่อ ๔๐๐ ปี ก่อน พ.ศ.

พ.อ. ประสิทธิ์ศาสตร.

พล.ประสิทธิ์ศาสตร.

24 พ.ค.2511.

ผนวกที่ ๓ อาณาจักรของชนเชื้อชาติไทย เมื่อ ๓๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราช

หลังจากนั้นมาอีกประมาณ ๑๐๐ ปี คือเมื่อประมาณ ๓๐๐ ปีก่อน พ.ศ. ชนเชื้อชาติไทยได้เสียนครลุงแก่พวกตาด นครลุงสมัยนั้น ก็คือบริเวณเมืองลุงเจาของจีนแดงในสมัยปัจจุบัน ศูนย์กลางปรมาณูในลุ่มแม่น้ำเหลือง ด้านเหนือ พวกตาดนั้นเป็นคำฝรั่งเรียกคือ ชนเผ่ามงโกลสาขาหนึ่ง ส่วนจีนเรียกพวกนี้ว่า หมางเจียว หรือฉยงนู้ หรือ ไซหยง ชนพวกตาดอยู่ทางด้านตะวันตกของแคว้นจิ๋น ต่อมาได้กำเริบรบกวนพวกจีน จนชาวจีนต้องอพยพไหลบ่าเข้ามาในอาณาเขตไทยทางนครปา ตลอดแม่น้ำยาง หรือหยังจือ ซึ่งยุคนี้เป็นยุคเลียดก๊กของจีน และเป็นครั้งแรกที่ชาวจีนไหลบ่าเข้ามาอาศัยไทย เป็นเวลานานติดต่อกันถึง ๒๕๐ ปี จนกระทั่งถึงเมื่อ ๕๐ ปี ก่อน พ.ศ. ส่วนคนไทยก็ค่อยๆ อพยพลงใต้ ปล่อยให้คนจีนทำมาหากินในถิ่นของตน อย่างไรก็ดี ระยะนี้อำนาจปกครองนครปายังคงเป็นของไทยอยู่การแทรกตัวเข้ามาของชาวจีน ก็คงเหมือนกันทุกยุคทุกสมัย ขั้นแรกก็เข้ามาแทรกลงในช่องว่างทางเศรษฐกิจยอมอยู่ใต้อำนาจของคนไทยก่อนในลักษณะของสงครามเย็นอย่างช้า ๆ และมั่นคง อาศัยที่คุณลักษณะของจีน เป็นคนขยัน อดทน และฉลาด ขณะเดียวกันก็แพร่วัฒนธรรมของตนไปด้วย ถ้าชาติใดมีวัฒนธรรมต่ำกว่าอย่างพวกตาดหรือมงโกลบางพวกก็จะถูกจีนกลืนไป เมื่อได้ชัยชนะทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรมแล้วนาน ๆ เข้าก็ถึงอำนาจปกครองก็จะตกไปเป็นของจีน สำหรับทางด้านวัฒนธรรมของไทยนั้นจีนกลืนได้ยากเย็นมาก ไม่เหมือนพวกมงโกลเผ่าอื่น ๆ ชนชาติไทยที่ไม่ยอมอพยพมาก็ยังรักษาวัฒนธรรมของตนเองไว้ได้มาก ยังปรากฏร่องรอยเชื้อชาติไทยอยู่ ชนชาติไทยที่ถูกจีนปกครองมาเป็นพัน ๆ ปีได้แก่ ชาวจุงเจียในไกวเจาก็ดี ชาวกวางตุ้งก็ดีและพวกแคะก็ตาม เป็นคนไทยที่ถูกกลืนแล้วทั้งนั้นคงเหลือรูปร่างหน้าตาและภาษาพูดที่คล้ายไทยอยู่มาก จนกระทั่งมีผู้กล่าวว่าชาวลานนาไทยคล้ายจีนก็เพราะเหตุผลดังกล่าว ตัวอย่างภาษาพูดของชาวกวางตุ้งจีนแคะกับไทยก็คล้ายกันมากเช่น การนับดังนี้.—

ภาษากวางตุ้ง	ภาษาไทย
เจ๊ก	หนึ่ง

ภาษากวางตุ้ง	ภาษาไทย
ยี่	สอง (เดือนยี่)
ซำ	สาม
สี่	สี่
เหงอ	ห้า
ลก	หก
เจ็ด	เจ็ด
แปด—ปาด	แปด
เก้า	เก้า
สิบ—ซิบ	สิบ

โปรดดูรายละเอียดในผนวก ๑๒

เรื่องนี้หมอดอดด์ หมอสอนศาสนาซึ่งได้ท่องเที่ยวไปในประเทศจีนถึง ๒๐ ปี ลงความเห็นว่าในตอนใต้ของประเทศจีนคำพูดของพลเมืองในจำนวน ๖ คำ จะซ้ำกับคำในภาษาไทยเสีย ๕ คำ ฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าชนชาวไทยได้ถูกกลืน ไปเสียมากต่อมากเพราะนิสัยประจำชาติของไทยชอบอยู่กับที่ ถ้าไม่เหลือทนก็คงไม่อพยพ พวกที่อพยพลงมาคงเป็นแต่ส่วนน้อย การกลืนชาตินั้นนอกจากอาศัยวัฒนธรรมที่สูงกว่าแล้ว ถ้าอำนาจปกครองอยู่ในมือชาติใด ก็ทำได้ง่าย เพราะอาจบังคับด้วยวิธีต่าง ๆ ดังเช่น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ ผู้บัญชาการมณฑลกวางสีของจีน ได้เคยสั่งให้ผู้หญิงไทยเลิกนุ่งผ้าซิ่น บังคับให้นุ่งกางเกงอย่างหญิงจีน ซึ่งได้กระทำได้เป็นผลสำเร็จ ส่วนในเมืองไทยนั้นเราก็เคยตื่นตัวในเรื่องวัฒนธรรมในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่ในชั้นหลังไม่มีการสานต่องานทางด้านนี้จึงเฉื่อยชาไป ถ้าหากดำรงไว้ได้ เชื่อว่าการแก้ปัญหาสังคมบั่จจุบันเรื่องเมียเช่าก็ดี เรื่องเด็กวัยรุ่นก็ดีคงจะแก้ได้ง่ายกว่าเท่าที่เป็นอยู่

การสูญเสียนครลุง แก่ตาด เมื่อ ๓๐๐ ปี ก่อน พ.ศ. ในคราวนี้นับเป็นระยะที่ ๑ ของการเสียดินแดนของชนเชื้อชาติไทยซึ่งมีด้วยกันทั้งหมด ๔ ระยะ จะได้กล่าวต่อไป

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา **หลักไทย** หน้า ๑๗, ๒๔

— W.C. DODD **THE TAI RACE** (ฉบับภาษาไทย) หน้า ๔, ๖, ๗, ๘, ๕๗, ๘๑, ๘๖, ๑๐๐, ๑๘๘

— นายคอนลูน (COLQUHOUN) **ACROSS CHRYSE**

— ล. เสถียรสุต, **ประวัติวัฒนธรรมจีน** หน้า ๘๘, ๑๖๐, ๓๕๑

— ลิขิต ฮุนตระกูล, **ประวัติความสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติจีน**, หน้า ๖๑—๖๒

— พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๒๓๘

— คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สยามรัฐ, บัญหาประจำวัน** ๒๗ พ.ย. ๒๕๑๓

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ปศ. ยก. ทบ.

๑๘ มิ.ย. ๑๑

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๓ แสดงอาณาจักรของชนเชื้อชาติไทย

เมื่อ ๓๐๐—๕๐ ปี ก่อนพุทธศักราช

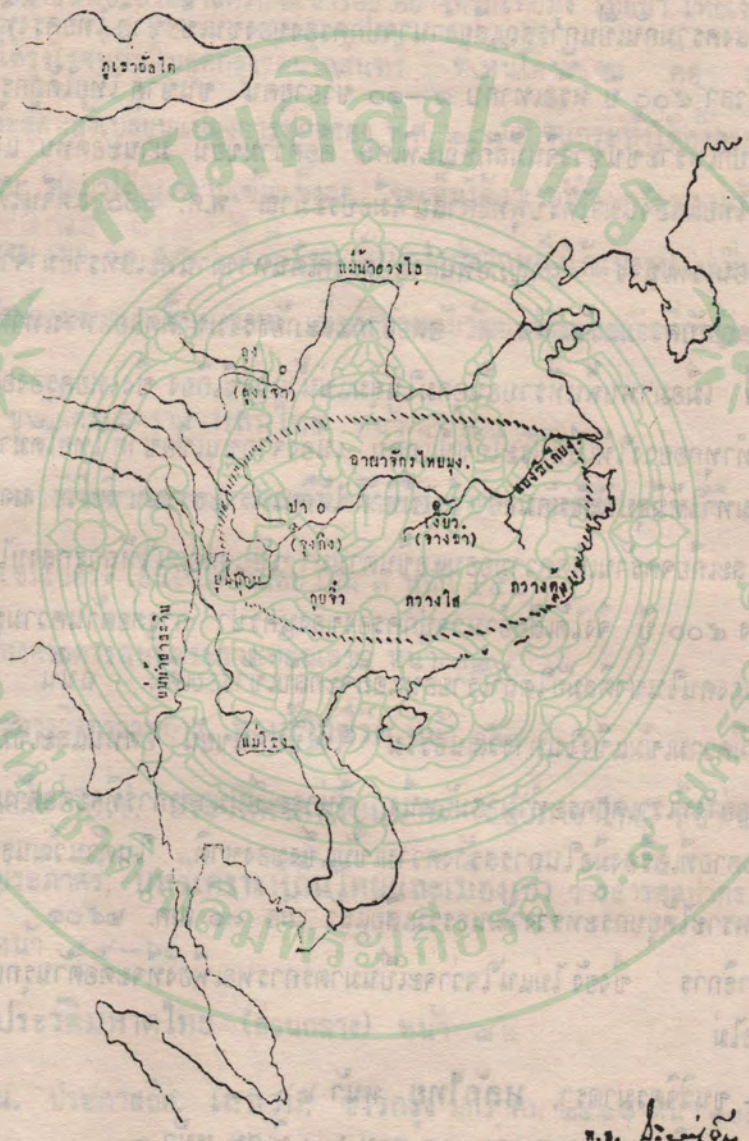

พ.ร. ลงนาม
30 พ.ค.2511.

ผนวกที่ ๔ อาณาจักรชนเชื้อชาติไทย (ไทยมุง)

เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕

หลังจากได้เสียนครลุงแก่พวกตาด เมื่อ ๓๐๐ ปี ก่อนพุทธศักราชแล้ว ต่อมาอีก ๕๐๐ ปี ชนเชื้อชาติไทยจึงได้เสียนครปาให้แก่กษัตริย์จีน เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕ เป็นครั้งแรกที่พบหลักฐานว่าจีนกับไทยได้ทำสงครามกันเป็นการสูญเสียอำนาจปกครองของชนเชื้อชาติไทยครั้งที่ ๒ นับแต่นครลุง ระยะเวลา ๕๐๐ ปี หรือเท่ากับ ๘—๑๐ ชั่วอายุคน ชนชาติไทยได้ถูกรุกสงบและรุกรบจนเสียดินแดนไปก็เพราะชนชาวจีนมีลักษณะพิเศษ คือความขยัน มานะอดทน และฉลาด ตามพุทธพจน์ซึ่งทั้งไทยและจีนมาได้รับพุทธศาสนาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๖๐๐ แต่จีนได้รับบทเรียนจากการที่เป็นชาติร่อนเร่พเนจร ผจญภัยพ้นผ่าอุปสรรคเดินทางผ่านทะเลทรายมาจาก ทะเลสาบแคสเปียนต้องผจญกับความแร้นแค้น อดอยากและภัยธรรมชาติตลอดทางเท่ากับได้รับบทเรียนมาถึง ๑๐๐๐ ปี เมื่อมาพบพื้นที่ราบอันอุดมในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง ซึ่งไทยครองอยู่ จึงได้แทรกตัวลงตามช่องว่างทำทุกอย่างให้เป็นประโยชน์แก่ตน เนื่องจากชนเชื้อชาติไทยได้มาอยู่ก่อน ความอุดมสมบูรณ์ย่อมทำให้มีอุปนิสัยมักน้อย ถึงไม่ทำก็ได้กินเพราะธรรมชาติช่วย นาน ๆ เข้าจึงขาดความเข้มแข็งและเกียจคร้านเกิดความอ่อนแอขึ้นตามมา เป็นจุดอ่อนให้ถูกรุกสงบได้ง่าย แต่ถึงง่ายก็ต้องใช้เวลาถึง ๕๐๐ ปี จึงได้เสียอำนาจปกครองของนครปา การต่อต้านความรุกสงบนั้น อยู่ที่ความเข้มแข็งของคนในชาติสมัยใดถ้าเราอ่อนแอก็จะกลับเข้ารอยเดิม ฉนั้น การสร้างอุปนิสัยประจำชาติให้มีความเข้มแข็งในทางวัฒนธรรม ให้เป็นคนขยัน อดทนและเข้มแข็ง มีความรักชาติมาตุภูมิ อย่างที่เราเคยกระทำมาสมัยหนึ่ง ก็น่าจะเป็นมาตรการที่จะต่อต้านภัยการรุกสงบได้ แต่เป็นที่น่าเสียดายที่เครื่องมือในการสร้างความเข้มแข็งของชาติ ในด้านวัฒนธรรมได้หมดความสำคัญลง เพราะได้ยุบกระทรวงวัฒนธรรมเสียแล้ว เมื่อ ๓๑ ส.ค. ๒๕๐๑ ไปฝากงานไว้กับกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งยังไม่แน่ใจว่าจะเป็นมาตรการพอเพียงที่จะต่อต้านรุกสงบในวัฒนธรรมได้พอเพียงหรือไม่

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย** หน้า ๒๖

— ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๗๕ ตอน ๖๗ พิเศษ หน้า ๑

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ยก. ทบ.

๒๖ มิ.ย. ๑๑

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๔ แสดงอาณาจักรไทยมุง เมื่อ พ.ศ. ๒๐๕

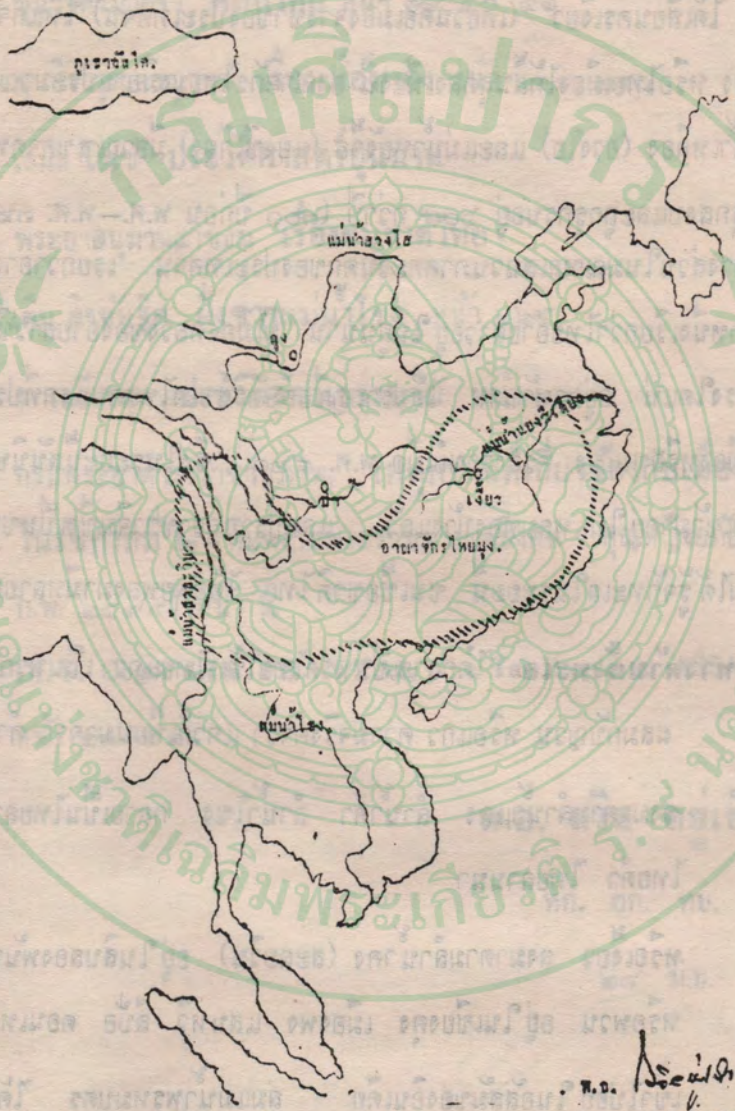

พ.ณ.
30 พ.ค. 2511.

ผนวกที่ ๕ อาณาจักรชนเชื้อชาติไทย (อ้ายลาว)

พ.ศ. ๓๒๘–๖๐๐

เมื่อได้เสียนครปา (จุงกิง) ในปี พ.ศ. ๒๐๕ แล้ว ต่อมาอีก ๑๒๓ ปี ถึง พ.ศ. ๓๒๘ ชนเชื้อชาติไทย ได้เสียนครเงี้ยว (เดี๋ยวนี้คือเมืองจางชาของประเทศจีน) ให้แก่จีนอีก เป็นอันว่าอาณาจักรไทยมุง หรือไทยเมืองได้สิ้นสุดลงเพียงนี้ อาณาจักรไทยมุงมีอายุประมาณ ๔๐๐๐ กว่าปี ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำเหลือง (ฮวงโฮ) และแม่น้ำหยังจ้อ (แยงซีเกียง) มีอาณาเขตจดทะเลเหลืองต้องสลายลง ได้ถูกรุกสงบและถูกรุกรบอยู่ ๖๐๐ กว่าปี (๓๐๐ ปีก่อน พ.ศ.—พ.ศ. ๓๒๘) ยังเหลือชนเชื้อชาติไทยบางส่วนในมณฑลเสฉวนภาคตะวันตกของประเทศจีน เรียกว่าอาณาจักรไทยงายลาว ส่วนอีกพวกหนึ่งเรียกว่าไทยอ้ายลาวอยู่ในยูนนาน มีเมืองหลวงของอ้ายลาวชื่อว่านครเพงาย ไม่ทราบว่าตั้งอยู่ตรงใดแน่ อยู่มาช้านาน ได้ปรากฏชื่อกษัตริย์ของไทยคนแรกที่ประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ชื่อ ขุนเมืองหรือขุนเมง ครองราชย์เมื่อ พ.ศ. ๔๒๑ ซึ่งในระยะนี้สันนิษฐานว่าชนเชื้อชาติไทยได้อพยพเข้ามาอยู่ในแหลมทองบ้างแล้ว และปรากฏว่าชาวจีนซึ่งเป็นชาวบกไม่มีความชำนาญทะเลก็เริ่มได้รู้จักทะเลในระยะนี้ ชนเชื้อชาติไทย ได้อพยพลงมามีหลายสาขา ดังนี้คือ

พวกที่อพยพมาทางด้านฝั่งทะเล ได้กลายเป็นพวกไทยใต้ ไทยแกว เป็นพวก ยาว จี๋ กาวจี๋ ผสมกับญวน หรือแกว ความจริงคำว่า แกวก็เพี้ยนมาจาก คำว่าเงี้ยวนั่นเอง

พวกไทยน้อย ลงมาตามลำน้ำแดง ลำน้ำดำ ลำน้ำโขง กลายเป็นไทยลานช้าง ผู้ไทย ไทยดำ ไทยลานนา

พวกไทยใหญ่ หรือเงี้ยว ลงมาตามลำน้ำคง (สะละวิน) อยู่ในสิบสองพันนา เรียกว่าลื้อ หรือพวน อยู่ในเชียงตุง เมืองพง แสนหวี สีป้อ ตอนเหนือของพม่า

พวกไทยอาหม เข้าไปอยู่ในอัสสัมของอินเดีย ลุ่มแม่น้ำพรหมบุตร ได้แก่ ไทผาแก่ (ไทผาเก่า) ไทนอรา (ไทกระแซ) ไทคำตี่ ไทอ้ายตน ไทตุรุง ไทศยาม ไทบ้านน้ำ ไทบ้านดอย.

การเสียนครปา และนครเงี้ยวของชนชาติไทยในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียงนี้ ควรจะกำหนด

เป็นระยะที่ ๒ ของการเสียดินแดนที่อุดมสมบูรณ์ที่สุด และกว้างขวางที่สุด ไม่อาจจะคำนวนพื้นที่ได้

หลักฐาน — หลวงวิจิตรวาทการ **งานค้นคว้าเรื่องของชนชาติไทย** หน้า ๓๐, ๕๖

— ขุนวิจิตรมาตรา **หลักไทย** หน้า ๓๑, ๔๐ ๔๑

— ขุนศิริวัฒนอาณาทร **เรื่องเมืองทอง** หน้า ๒๐๘, ๒๑๐

— เอมิล โรเช่ **ประวัติศาสตร์ยูนนาน**

— พระยาอนุมานราชธน **เรื่องชนชาติไทย**

— เติม สิงหัษฐิต **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง** หน้า ๒๒๕

— ล. เสถียรสุต **ประวัติวัฒนธรรมจีน** หน้า ๘๘

— กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, **เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับเมืองญวนเมืองเขมรในรัชกาลที่ ๒** (พิมพ์งานพระราชทานเพลิงศพ คุณหญิงอภัยสงคราม เมื่อ ๑๕ ก.พ. ๒๔๙๔) หน้า ๒

— Dr. P. Gogoi **LIK PHAN TAI,** The Tai People in ASSAM, Vol. I 1966 หน้า ๒๓—๔๒

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ยก. ทบ.

๒๘ มิ.ย. ๑๑

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๕ แสดงอาณาจักรชนเชื้อชาติไทย (อ้ายลาว)

เมื่อ พ.ศ. ๓๒๘—๖๐๐

น.ต. [signature]

30 พ.ค. 2511.

ผนวกที่ ๖ อาณาจักรไทยอ้ายลาว

พ.ศ. ๗๖๘

เมื่อไทยอ้ายลาวได้ตั้งอาณาจักรอยู่ในมณฑลเสฉวน และยูนนานหลังจาก พ.ศ. ๓๒๘ ได้เสียนครเงี้ยวแก่จีนแล้ว อยู่มาประมาณ ๒๘๔ ปี ถึง พ.ศ. ๖๑๒ จีนได้ใช้ธรรมานุภาพแพร่พระพุทธศาสนามายังอาณาจักรไทย ขุนหลวงเมากษัตริย์ไทยยอมเป็นไมตรีกับจีนรับพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติตั้งแต่บัดนั้น ขณะนั้นไทยอ้ายลาวมีพลเมือง ๕๕๓,๗๑๑ คน เมื่อได้เป็นไมตรีกันแล้ว ฝ่ายจีนเลยถือว่าไทยเป็นเมืองขึ้น ส่วนทางไทยถือว่าเป็นไมตรีในทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น ครั้นถึง พ.ศ. ๖๒๑ ขุนไลลาวเป็นกษัตริย์ไทย ขัดใจกับจีนด้วยเรื่องอำนาจปกครอง ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเกิดรบกัน ไทยเป็นฝ่ายพ่ายแพ้จึงได้เสียพื้นที่ในมณฑลเสฉวน ตลอดจนนครเพงายให้แก่จีน การอพยพใหญ่ได้กระทำขึ้นอีกครั้งหนึ่ง พวกที่ยอมอยู่ในอำนาจไม่ลงมาก็ถูกปกครองและกลืนกลายเป็นจีนไปในที่สุด อำนาจปกครองของไทยในเสฉวนก็หมดลง ชนชาวไทยจึงอพยพมายูนนานมากขึ้น ลงมารวมกับไทยอ้ายลาวในยูนนาน ซึ่งขณะนั้นได้แบ่งออกเป็น ๖ นคร จีนเองแตกแยกเป็นสามก๊ก ในที่สุดขงเบ้งก็มาปราบอาณาจักรอ้ายลาวซึ่งมีเบ้งเฮกเป็นผู้นำเมื่อประมาณ พ.ศ. ๗๖๘ ปรากฏเมืองของเบ้งเฮก ว่าอยู่ในยูนนานตอนเหนือมีราชธานีงินแขในลุ่มแม่น้ำแยงซีเกียง มีระยะทางห่างจากเชียงรายวัดทางตรงประมาณ ๘๐๐ ก.ม. ในการศึกคราวหนึ่งถูกขงเบ้งจับได้ ขงเบ้งหาว่าเบ้งเฮกเป็นกบฏต่อพระเจ้าเล่าเสี้ยนแห่งจกก๊ก เบ้งเฮกจึงตวาดว่า "ดินแดนสองแม่น้ำนี้เคยเป็นของพระมหากษัตริย์ท่านมาแต่สมัยใดพวกท่านย้อแย่งเอาไปครองชิไม่พูด พวกข้าอาศัยถิ่นนี้มาแต่โบราณกาลแล้ว ท่านเป็นฝ่ายรุกรานขับไล่เราไฉนจึงมาว่าเราเป็นกบฏทรยศเล่า" ขงเบ้งตอบไม่ได้ เบ้งเฮกรบแพ้ขงเบ้งถึง ๗ ครั้ง จึงได้ยอมอ่อนน้อมเป็นอันว่าอาณาจักรไทยอ้ายลาวซึ่งตั้งมา ๓๔๗ ปี ต้องสลายลงเมื่อ พ.ศ. ๗๖๘ เหตุที่ขงเบ้งไม่ฆ่าเบ้งเฮก ก็เพื่อชนะใจคนไทยที่อยู่ในปกครองเพราะขณะนั้นขงเบ้งต้องปกครองทั้งไทยและจีนเป็นการไม่เพาะศัตรูภายใน

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย** หน้า ๔๘, ๕๓

— สังข์ พัฒโนทัย, **พิชัยสงครามสามก๊ก** พิมพ์งานศพ ร.ท. จงกล ไกรฤกษ์ หน้า ๓๖๐

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ยก. ทบ.

๒๘ มิ.ย. ๑๑

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๖ แสดงอาณาจักรไทยอ้ายลาว เมื่อ พ.ศ. ๗๖๘

พ.ร. [signature]
๓๐ พ.ค.๒๕๑๑.

ผนวกที่ ๗ อาณาจักรไทยสมัยน่านเจ้า

พ.ศ. ๑๑๖๑—๑๗๙๗

เมื่ออาณาจักรไทยอ้ายลาวทั้ง ๖ นคร เสียแก่จีนเมื่อ พ.ศ. ๗๖๘ แล้ว จีนก็เข้าสู่ยุคน่ำบั่ก (พ.ศ. ๙๓๖—๑๑๓๒) เกิดจลาจลขึ้นทั่วไป นครทั้ง ๖ ของชนชาติไทยจึงกลับฟื้นคืนตัวขึ้นมาใหม่ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๑๖๑ ซึ่งนครทั้ง ๖ มีชื่อตามสำเนียงจีนว่า มุ่งชุ้ย เฮยแซ่ล่างกง เทิ่งเซี้ยง ซีล่าง และม่งเส (เมืองแส) หรือหนองแส จีนเรียกว่าตาลี่ฟู่ หรือไทลี อาณาจักรไทย ๖ นครนี้ จีนเรียกว่าน่างเจี้ยว หรือน่านเจ้า ไม่เรียกอ้ายลาวอย่างแต่ก่อน อาณาจักรน่านเจ้าตั้งอยู่ได้ ๖๖๖ ปี ก็สูญสิ้นการปกครอง โดยการย่ำยีของพวกมงโกล คือ กุบลายข่าน เมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๙ แต่ก่อนที่จะถูกรุกรบ น่านเจ้าสมัยหลัง ๆ คือ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๔๔๕ ได้ถูกจีนรุกสงบด้วยการยอมรับวัฒนธรรมจีนเข้าทุกทีเป็นเวลาถึง ๓๓๔ ปี การแตกทำลายของน่านเจ้าเมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๙ เพราะพวกมงโกล (บางท่านว่าอาณาจักรน่านเจ้าสูญสิ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๙๗) ในเวลาใกล้เคียงกันนั้นมีชนเชื้อชาติไทยอีกส่วนหนึ่งทางใต้ ตั้งอาณาจักรโยนก (เชียงแสน) ขึ้นที่ชัยบุรีริมแม่น้ำโขงระหว่าง พ.ศ. ๑๓๐๐—๑๖๕๐ เมื่ออาณาจักรโยนกสิ้นอิสรภาพแล้วพระเจ้าพรหม ก็ตั้งอาณาจักรไทยลานมาขึ้นที่เมืองฝาง (เชียงราย) ระหว่าง พ.ศ. ๑๖๖๑—๑๗๓๑ เป็นอาณาจักรไทยที่เคลื่อนลงมาทางใต้คู่เคียงกันกับอาณาจักรน่านเจ้า ส่วนไทยอาหมก็ได้ตั้งอาณาจักรทางอินเดียเมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๒ ใกล้กับอวสานของน่านเจ้าเหมือนกัน

การแตกสลายของอาณาจักรไทยน่านเจ้า มีปฐมเหตุมาจากความอ่อนแอเกิดขึ้นภายในของเราเอง หาใช่การกระทำของข้าศึกคือพวกมงโกลแต่ฝ่ายเดียวไม่ เราอ่อนแอคอยท่าพวกมงโกลมาเป็นร้อย ๆ ปี ตราบใดมีความอ่อนแอเกิดขึ้นที่ตัวเรา ตราบนั้นความแตกดับทำลายของอาณาจักรก็ได้มาถึงเราแล้ว จะมีศัตรูหรือไม่ก็ตาม นักการเมืองและการทหารที่รู้เท่าทันเหตุการณ์ และมองเห็นการณ์ไกลเท่านั้น ย่อมต้องรีบแก้ไขเสียก่อน ไม่ให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยอย่างน่านเจ้าได้

หลักฐาน — ขุนวิจิตรมาตรา, **หลักไทย** หน้า ๕๕, ๖๐, ๖๓, ๑๑๕

— ล. เสถียรสุต, **ประวัติวัฒนธรรมจีน**, หน้า, ๒๐๓, ๒๓๐, ๒๔๓, ๓๒๘.

— พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๓๘

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ยก. ทบ.

๒๗ มิ.ย. ๑๑

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ บรมราชสุมา

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๗ แสดงอาณาจักรของชนเชื้อชาติไทย
สมัยน่านเจ้า พ.ศ. ๑๑๖๑—๑๗๙๗

ร.ร. [illegible]
31 ธ.ค.2511.

ผนวกที่ ๔ แผนที่แสดงอาณาจักรไทยสมัยพระเจ้าขุนรามคำแหง

พ.ศ. ๑๘๒๑–๑๘๖๐

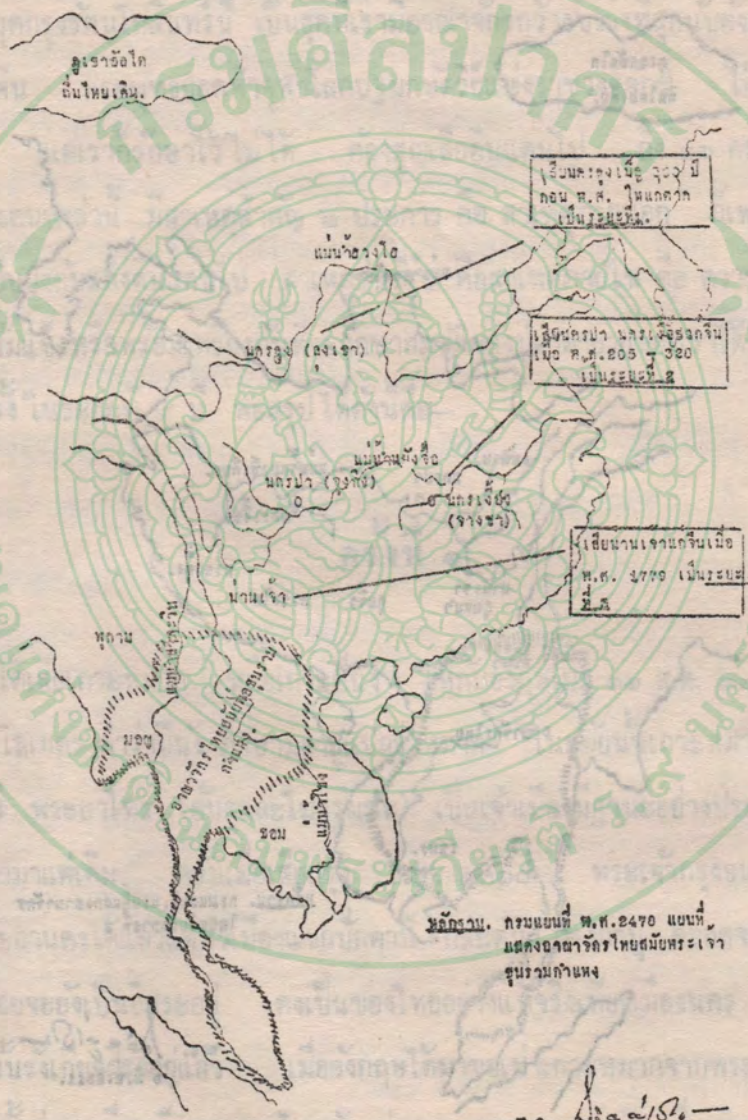

หลักฐาน. กรมแผนที่ พ.ศ.๒๔๗๐ แผนที่แสดงอาณาจักรไทยสมัยพระเจ้าขุนรามคำแหง

พ.อ. [illegible]
3 มิ.ย.๒๕๑๑

ผนวกที่ ๙ แผนที่แสดงอาณาจักรไทยสมัยรัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์

พ.ศ. ๒๓๓๔

หมายเหตุ. กรมแผนที่, แผนที่แสดงอาณาจักรไทยสมัยรัชกาลที่ ๑

พ.ร. ๓ มิ.ย.๒๕๑๑.

หอสมุดแห่งชาติ
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

ผนวกที่ ๑๐ การเสียดินแดนระยะที่ ๔ ของชนเชื้อชาติไทย

(ยุคกรุงรัตนโกสินทร์)

ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เป็นยุคที่เรามีอาณาจักรกว้างขวางที่สุดนับตั้งแต่ไทยได้มาอยู่ในแหลมอินโดจีน พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ได้ทรงสร้างสรรค์อาณาจักรนี้ไว้ แต่เราก็รักษาไว้ไม่ได้ ต้องสูญเสียดินแดนไป ถึง ๑๑ ครั้งแล้ว สาเหตุของการเสียดินแดนเหล่านี้ มีสาเหตุสำคัญ ๒ ประการ คือ สาเหตุภายนอก ก็เพราะมีศัตรูที่เข้มแข็งกว่าเรามาบีบบังคับแย่งดินแดนไป สาเหตุอันที่ ๒ คือสาเหตุภายใน คือ ความอ่อนแอของเราเอง ที่ไม่เข้มแข็งหรือพร้อมเพรียงกันที่จะรักษาสมบัติของบู่ย่าตายายของเราได้ การเสียดินแดนทั้ง ๑๑ ครั้งในระยะที่ ๔ นี้ พอสรุปได้ดังนี้คือ—

ครั้งที่ ๑

เราได้เสียเกาะหมาก หรือเกาะปีนัง ให้กับอังกฤษเมื่อ ๑๑ ส.ค. ๒๓๒๙ เป็นเนื้อที่ ๓๗๕ ตารางกิโลเมตร คำว่าปีนัง ภาษามลายูแปลว่าหมาก ในสมัยนั้นเกาะหมากเป็นอาณาเขตของไทรบุรีซึ่งมี พระยาไทร (อับดุลละโมกุรัมชะ) เป็นเจ้าเมืองมีฐานะอย่างประเทศราชขึ้นกับกรุงศรีอยุธยามาแต่เดิม ครั้นเมื่อเสียกรุง พ.ศ. ๒๓๑๐ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ไปปราบปรามชุมนุมพระยานครได้แล้วแต่หัวเมืองแขกปัตตานี กลันตัน ตรังกานู ตลอดจนไทรบุรี และปลิสนั้น ชะรอยจะยังเป็นอิสระอยู่ คงเป็นของไทยอย่างแท้จริงเพียงเมืองนคร เมืองสงขลา พระยาไทรบุรีนั้นรังเกียจฝรั่งอยู่แล้ว เมื่ออังกฤษได้มาขอเช่าเกาะหมากจากพระยาไทร ๆ ก็ไม่ยอมให้เช่า ครั้นต่อมาเมื่อเสร็จสงครามไทยกับพม่าคราวสงคราม ๙ ทัพ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๒๘ แล้ว กรมพระราชวังบวรสถานมงคล ได้ยกทัพไปจัดระเบียบหัวเมืองปักษ์ใต้ เมื่อต้น พ.ศ. ๒๓๒๙ เมื่อไปถึงเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองสงขลา พระยาปัตตานีขัดขืนไม่มาเฝ้า จึงส่ง

กองทัพไปปราบ พระยาไทรบุรีรู้ข่าวว่ากองทัพไทยยกมาจึงคิดหาที่พึ่ง จึงยอมให้อังกฤษเช่าเกาะหมาก มีเงื่อนไขว่าจะให้อังกฤษคุ้มครองเมืองไทรบุรีด้วย เพราะเกรงไทยจะรุกราน แต่อังกฤษก็ได้แก้สัญญาเสียใหม่รับรองจะคุ้มครองแต่เฉพาะเกาะหมากเท่านั้น พระยาไทรบุรีก็จำยอม ครั้นเมื่อกองทัพไทยยกไปถึงเมืองไทรบุรี เหตุการณ์กลับตรงกันข้ามไทยก็ไม่ได้รังแกบีบคั้นแต่อย่างใด ภายหลังพระยาไทรบุรีมีความเสียดายเกาะหมาก พยายามไปเจรจาขอเลิกสัญญากับอังกฤษก็ไม่สำเร็จ การเช่าเกาะหมากตอนนั้นไม่ปรากฏในพงศาวดารว่ากองทัพไทยจะรู้เรื่องหรือไม่ เข้าใจว่าพระยาไทรคงจะบิดบัง หรือถึงแม้จะทราบเรื่องก็เป็นเรื่องการเช่าของเจ้าประเทศราชอย่างพระยาไทรที่มีสิทธิจะทำได้เหมือนกัน ต่อมา พ.ศ. ๒๓๓๔ พระยาไทรเกิดขัดใจกับอังกฤษ ถึงขนาดรบกันในที่สุดพระยาไทรแพ้อังกฤษ ซึ่งต้องยอมให้อังกฤษเช่าดินแดนซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเกาะหมาก ซึ่งขณะนั้นเรียกว่า ปรอวินชเวลเลสซี่ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๔๓ ในราคาเช่าปีละ ๔,๐๐๐ เหรียญ ส่วนค่าเช่าเกาะหมากนั้นปีละ ๖,๐๐๐ เหรียญ รวมเป็น ๑๐,๐๐๐ เหรียญ อนึ่งปรากฏในพงศาวดารว่า สมัยเมื่อจอนครอฟอรดเข้ามาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๔ ในรัชกาลที่ ๒ ก็เคยพูดจาเรื่องเกาะหมากด้วย ครั้นต่อมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ ไทยกับอังกฤษได้ทำสัญญาค้าขายกัน ปรากฏในสัญญาว่าไทยยินยอมให้อังกฤษเช่าเกาะหมากด้วย รวมความว่าเราเสียเกาะหมากเพราะความกลัวของพระยาไทร ประกอบกับเป็นสมัยล่าอาณานิคมของคนผิวขาว ซึ่งทุก ๆ ชาติต่างได้รับภัยด้วยกันทั้งนั้น

เมื่อข้าพเจ้าไปปีนัง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๐ เห็นความสวยงามของเกาะ ซึ่งเหมาะที่จะเป็นท่าเรือ มีความรู้สึกเกิดขึ้นในใจ เสียดายเกาะหมากเหมือนพระยาไทร ถ้าหากยังเป็นของเราอยู่ก็จะเป็นที่ภาคภูมิไม่น้อย ปีนังแปลกอยู่อย่างหนึ่งที่ที่ดินใจกลางเมืองมีราคาถูก เขาเล่าว่าที่ดินย่านการค้าราคาเพียงตารางวาละ ๒,๐๐๐ บาทเท่านั้น สืบดูได้ความว่าที่นั่นเขาเก็บภาษีที่ดินในอัตราสูงจนไม่มีคนนิยมมีที่ดิน

หลักฐาน — พงศาวดาร ร. ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๑๗

— จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า ๒๔

— วารสารศิลปากร มิ.ย. ๒๔๙๖ หน้า ๔

— พงศาวดาร รัชกาลที่ ๒ เล่ม ๒ หน้า ๑๒๕

ครั้งที่ ๒

เสียเมืองมะริด ทวาย ตะนาวศรี เมื่อ ๑๖ ม.ค. ๒๓๓๖ เป็นพื้นที่ ๕๕,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร แก่พม่า เมืองทั้ง ๓ เมืองนี้เป็นของไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ภายหลังจากการเสียกรุงครั้งที่ ๒ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๐ แล้ว ร. ๑ ได้เคยยกกองทัพไปตีคืนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๐ ขณะนั้นมีพระชนมายุ ๕๑ พรรษา แต่ขัดด้วยเสบียงอาหารไม่พร้อมทำการไม่สำเร็จ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๓๓๔ มังสัจจา เจ้าเมืองทวายมีความน้อยใจพม่า ไม่แต่งตั้งให้เป็นใหญ่ จึงหันมาสวามิภักดิ์กับไทย แต่ก็ผิดหวังอีกที่ทางไทยหาได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าประเทศราชอย่างคาดคิด ก็ชักรวนเรจึงเกิดเป็นไส้ศึกขึ้น กองทัพไทยจึงรักษาเมืองทวายไว้ไม่ได้ ถูกพม่าตีแตกเมื่อ ๑๖ ม.ค. ๒๓๓๖ ส่วนชาวทวายที่มาสวามิภักดิ์สมัย พ.ศ. ๒๓๓๔ โปรดเกล้าให้อยู่ที่คอกกระบือ กลายเป็นบ้านทวายทุกวันนี้

การเสียเมืองทวาย ฯลฯ ในครั้งนั้น พงศาวดารกล่าวไว้ชัดแจ้งว่าเหตุเพราะพระยาทวายเป็นไส้ศึก ไม่ได้เป็นใหญ่ดังคาดคิดซึ่งเป็นสาเหตุภายนอก ส่วนเบื้องหลังของสาเหตุคงจะเกิดจากความไม่พอใจของชาวเมืองต่อกองทัพไทยที่ยึดครองอีกประการหนึ่งด้วย เพราะ ร. ๑ ไม่ได้ทรงนำทัพเอง มีแต่แม่ทัพนายกองชั้นรอง ๆ ไปปฏิบัติงานต่างพระเนตรพระกรรณ เพราะพระชนมายุล่วงเข้า ๕๗ พระชันษาแล้ว กลับมีพระทัยฝักใฝ่ทางศิลธรรมและศาสนามากกว่าการรบทัพจับศึก ส่วนพระอนุชาธิราช คือ กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ก็มีพระโรคประจำพระองค์ และต่อมาระยะหลัง ๆ ได้เกิดขัดแย้งไม่สู้ปรองดองกันนักทำให้เกิดความอ่อนแอ ไม่สามารถจะคิดเอาเมืองทวายคืนได้ ไม่เหมือนในตอนต้นรัชกาล ร. ๑ ได้ทรงจัดระเบียบภายในอย่างดีเลิศ จนสามารถแผ่เดชานุภาพได้กว้างขวางมากกว่ายุคใด ๆ

อันการจัดระเบียบภายในนั้น เป็นศิลปของแต่ละชาติ ซึ่งแต่ละชาติมีจุดอ่อนไม่เหมือนกันเพราะการจัดระเบียบเป็นวิถีทางที่จะไปสู่เป้าหมายทางยุทธศาสตร์ เมื่อมีระเบียบดี ความอ่อนแอก็ลดลง ภูมิป้องกันก็จะสูงขึ้น นักปกครอง นักการเมืองที่มีดวงตาเห็นธรรมทางยุทธศาสตร์ ย่อมไม่ละโอกาสอันนี้ ซึ่งเรื่องเหล่านี้พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (ร. ๑) ได้ทรงทำมา

แล้วในอดีต ได้แก่การปรับปรุงชำระกฎหมาย และการสังคายนาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นระเบียบของสังคม ตลอดจนการทำให้ข้าราชอยู่กับร่องกับรอย เช่นทรงกำหนดโทษข้าราชการที่เล่นเบี้ย (เล่นการพนัน) ไว้แรงเฆี่ยน ๙๐ ที นายบ่อนที่รู้เห็นเป็นใจจะถูกเฆี่ยน ๓๐ ที ก็เป็นเรื่องจัดระเบียบทั้งสิ้น นักจัดระเบียบอีกคนหนึ่งของลานนาไทย คือ พระเจ้ากาวิโรรสวงศ์ (เจ้าชีวิตอ้าว) แห่งเชียงใหม่ ก็ได้กระทำมาแล้วเหมือนกัน แต่เพ่งเล็งไปคนละทาง ท่านถือว่า **การลักเล็กขโมยน้อย** เป็นเรื่องใหญ่เพราะทำได้ง่าย เช่นลักไก่ ลักหอม ลักกระเทียม ซึ่งทุกคนควรจะมีหรือเพาะหาเอาได้ แต่ขี้เกียจเอาแต่ขโมยเขากิน จับได้เป็นตัดสินตายทุกราย แต่ถ้าทำผิดเรื่องใหญ่ เช่น ปล้นทรัพย์ ขโมยช้าง ซึ่งทำยาก ช้างเป็นของหายาก มันอยากได้อยากมี กลับว่าเป็นเรื่องเล็ก กลับตัดสินไม่ตาย แต่ก็ลงโทษหนัก เมืองเชียงใหม่จึงร่มเย็น เพราะบารมีเจ้าชีวิตอ้ายมาเกือบ ๑๐๐ ปี ก็เพราะการจัดระเบียบดั้งเดิมยังหลงเหลืออยู่

หลักฐาน — พงสาวดาร ร. ๑ หน้า ๒๐๑, ๒๒๑, ๒๒๗, ๒๕๐, ๒๕๕, ๒๙๘, ๓๑๐, ๓๒๐,

— ขุนวิจิตรมาตรา **หลักไทย** หน้า ๑๒๒, ๑๒๕,

— กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, **พระพุทธยอดฟ้า ทรงฟื้นฟูนวัฒนธรรม** หน้า ๒๗, ๕๒

— พงสาวดาร ฉบับราชหัตถเลขา หน้า ๔๒

ครั้งที่ ๓

เสียแสนหวีเชียงตุงเมืองพงเมื่อ พ.ศ ๒๓๖๘ ในสมัย ร. ๓ เนื้อที่ประมาณ ๑๒๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตกเป็นของพม่า ซึ่งขณะนั้นพม่ากำลังรบกับอังกฤษอยู่ และไทยเองก็ส่งกำลังไปช่วยอังกฤษรบพม่าด้วย จนพม่าเสียภาคใต้แก่อังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ต่อมาก็เกิดกบฏเจ้าอนุเวียงจันทน์ขึ้นมาอีก ความจริงดินแดนห่างไกล เช่น แสนหวี เชียงตุง

และเมืองพงนี้เราไม่ใคร่จะจริงจังกับการถือครองเท่าใดนัก จะเห็นได้ว่าเมื่อ แสนหวี เชียงตุง เมืองพง ละเลยไม่ส่งเครื่องบรรณาการมาตามประเพณี ก็ไม่มีกำลังจะไปติดตามปราบปราม ยิ่งในระยะนั้นหัวเมืองทางปักใต้ กลันตัน ไทรบุรี ก็เป็นกบฏขึ้นอีก เลยห่วงหน้าพะวงหลัง ไม่มีกำลังใจจะไปตีคืน จึงเป็นเหตุให้เสียดินแดนด้วยประการฉะนี้ แสนหวี เชียงตุง เมืองพงนี้ ไทยได้มาสมัย ร. ๑ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ โดยพระเจ้ากาวิละ ยกกองทัพลานนาไปตี คงอยู่กับไทย เพียง ๒๐ ปี ก็ต้องเสียไป

อันเมืองเชียงตุงนั้น หลังจากพม่าเสียแก่อังกฤษทั้งประเทศ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ แล้ว พอถึง ม.ค. ๒๔๓๐ พ.อ. **Sted man** อังกฤษก็ได้นำกำลังทหารเข้ามาในรัฐเชียงตุงชั่วเวลา ๖ เดือน เชียงตุงก็เป็นของอังกฤษโดยสิ้นเชิง ต่อมาอีก ๕๕ ปี ถึง ๑ มิ.ย. ๒๔๘๕ จึงได้มาเป็นของไทยอีกครั้งหนึ่ง อยู่กับเราเพียง ๔ ปี ก็ต้องคืนให้อังกฤษไปเมื่อ ๑ ม.ค. ๒๔๘๙

หลักฐาน — พ.ท. พระวิเศษพจนกิจ, **แนวสอนประวัติศาสตร์ ร.ร. นายร้อยทหารบก** หน้า ๒๕๒

— พงสาวดาร ร. ๑ หน้า ๓๒๑

— พงสาวดาร ร. ๒ หน้า ๑๘๕

— จดหมายเหตุหลวงอุดมสมบัติ หน้า ๗๓

— DR. W.C. DODD **เรื่องชนชาติไทย,** ชานตะวันตก, หน้า ๔๑

ข้อ ๔
ครั้งที่ ๔

เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๒ ได้เสียสิบสองพันนาให้แก่จีนเป็นเนื้อที่ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร สิบสองพันนา นั้นมีเมืองเชียงรุ้งเป็นเมืองหลวง ชาวพื้นเมืองเรียกว่า เจียงฮุ่ง ฮุ่งเพี้ยนมาจากรุ่ง เป็นเมืองสามฝ่ายพ้า ต้องส่งเครื่องบรรณาการแก่ไทย พม่า และ จีน ได้มาเป็นของไทยเมื่อสมัย ร. ๑ พ.ศ. ๒๓๔๘ ครั้นอยู่มาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๖ มหาวังเจ้าเมืองเชียงรุ้ง

ตาย พี่น้องเกิดแย่งสมบัติกัน พม่าถือหางพวกหนึ่ง จีนฮ่อเมืองหนองแส (น่านเจ้าเดิม) ถือหางอีกพวกหนึ่ง สุดแล้วแต่สินบน ใครจะให้มากกว่ากัน แสนหวีฟ้ามหาอุปราช ได้เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ้ง ต้องเสียเงินเสียทองไปมาก เมื่อได้ครองเมืองจึงต้องเรี่ยไรราษฎร จนชาวเมืองเดือดร้อนเป็นกบฏขึ้นในสิบสองพันนา ส่วนแสนหวีฟ้าราชบุตรก็ไปอยู่เมืองพม่าคอยจ้องจะเป็นเจ้าเมืองต่อมาแสนหวีฟ้ามหาอุปราชได้พานางปิ่นแก้ว มารดา และน้องลงมาเมืองหลวงพระบาง แล้วลงมากรุงเทพ ฯ พึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัย ร. ๓ ทรงพระดำริว่าเมืองเชียงรุ้งนี้ ถ้าตีเมืองเชียงตุงเสียได้ก็จะเป็นสิทธิแก่ฝ่ายเราจึงให้เกณฑ์กองทัพเมืองเชียงใหม่ ลำปาง ลำพูน ไปตีเมืองเชียงตุงกำหนดถึงเชียงตุง ๒๖ ก.พ. ๒๓๙๒ แต่ทำการไม่สำเร็จเพราะไม่พร้อมเพรียงกัน ซึ่งพระเจ้าเชียงใหม่ได้กราบทูลผลการรบมาเมื่อ ๒๘ พ.ค. ๒๓๙๓ ครั้นต่อมาในสมัย ร. ๔ แสนหวี เมืองเชียงรุ้งได้ส่งเครื่องราชบรรณาการมายังกรุงเทพ ฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๔ อีก แล้วขอตัวเจ้าอุปราชกับมารดาและมหาไชยกลับเมืองเชียงรุ้ง ทรงพระราชดำริว่าเมืองน้อยมาพึ่งเมืองใหญ่ควรจะให้ความคุ้มครอง และเห็นว่าถ้าจะให้เมืองเชียงรุ้งเป็นของไทย จำต้องปราบเชียงตุงเสียก่อน จึงโปรดเกล้า ฯ ให้กรมหลวงวงษาธิราชสนิท ยกกองทัพไปตีเมืองเชียงตุงครั้งที่ ๒ เมื่อ ๖ พ.ย. ๒๓๙๕ การตีเมืองเชียงตุงยืดเยื้ออยู่ ๓ ปี ก็ทำการไม่สำเร็จ ต้องถอยกองทัพกลับมาเมื่อ ๑ พ.ค. ๒๓๙๗ สิบสองพันนา อาณาจักรของชนเชื้อชาติไทยก็ต้องหลุดลอยไป เพราะเราไม่มีกองทัพที่เข้มแข็งที่จะรักษาอาณาจักรของเราได้

ข้าพเจ้าไม่เคยเข้าไปในสิบสองพันนา แต่เคยเข้าไปใกล้เขตแดนสิบสองพันนา คือ บริเวณลำน้ำหลวย เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ เมื่อคราวสงครามมหาเอเชียบูรพา และเคยไปถึงชานเมืองสีป้อ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ คราว ทบ. พม่าเชิญไปเยี่ยมประเทศพม่า เมื่อข้าพเจ้าเป็นตำรวจชายแดน มีความรู้สึกว่าคนไทยใกล้สิบสองพันนาพูดภาษาไทยชัดกว่าชาวไทยบางพวกในประเทศเสียด้วยซ้ำไป การตีเมืองเชียงตุงนั้นกระทำได้ยากเพราะเป็นเมืองอยู่บนที่สูง ในประวัติศาสตร์ไทยเคยตีเมืองเชียงตุงได้เพียง ๒ ครั้ง คือ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๘ พระเจ้ากาวิละ ผู้ครองนครเชียงใหม่ตีได้คราวหนึ่งอีกครั้งหนึ่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ คราวสงครามมหาเอเชียบูรพา กองพลที่ ๓ ซึ่งมี จอมพล ผิน ชุนหวัน เป็น ผบ. พล. ยึดได้เมื่อ ๕ มิ.ย. ๒๔๘๕

หลักฐาน — พงศาวดาร ร. ๑ หน้า ๓๒๐

— พงศาวดาร ร. ๓ เล่ม ๒ หน้า ๑๔๐, ๑๕๖, ๑๔๘, ๑๕๖

— พงศาวดาร ร. ๔ เล่ม ๑ หน้า ๙๙, ๑๒๑

— W.C. DODD ไทย หน้า ๑๓๕

— ปราณี ศศิธร ณ พัทลุง, **เพ็ชรลานนา** หน้า ๑๗๖

— หลวงวิจิตรวาทการ **งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย** หน้า ๑๖๑

ครั้งที่ ๕

เสียแคว้นเขมรและเกาะอีก ๖ เกาะเป็นเนื้อที่ ๑๒๔,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ให้แก่ฝรั่งเศส เมื่อ ๑๕ ก.ค. ๒๔๑๐ เรื่องเดิมมีอยู่ว่าเมื่อฝรั่งเศสได้เมืองไซ่ง่อน เมื่อ ก.พ. ๒๔๐๒ แล้ว ขณะนั้นอังกฤษได้หัวเมืองชายทะเลของพม่าทั้งหมดด้วย ในปี ๒๔๐๓ อังกฤษก็ได้เกาะฮ่องกงอีก ครั้นพอเกิดเหตุพี่น้องเขมรรบกันเองไทยจึงเป็นผู้ไกล่เกลี่ย ให้องค์นโรดมเข้ามาอยู่เสียในกรุงเทพ ฯ ครั้นเมื่อเหตุการณ์สงบแล้วจึงโปรดเกล้าให้กลับไปเมืองเขมร เมื่อ ๑๑ ก.พ. ๒๔๐๔ ต่อมาฝรั่งเศสได้แทรกซึมดำเนินนโยบายชิดชอบกับเขมรมาตามลำดับ จนกระทั่งบังคับให้เขมรทำสัญญารับความคุ้มครองจากฝรั่งเศส เมื่อ ๑๑ ส.ค. ๒๔๐๖ ปรากฏในพงศาวดารว่าองค์นโรดม ได้มีพระราชสาส์นมากราบทูล ร. ๔ ถึงความคับแค้นใจ และฝ่ายไทยก็ได้โต้แย้งก็ไม่เป็นผล ต่อมาภายหลังได้มีพิธีอภิเษกองค์นโรดมครองกัมพูชา จึงโปรดเกล้าให้พระยามนตรีสุริยวงศ์นำเครื่องอิสริยยศ พระสุพรรณบัตร ลงเรือกลไฟฝรั่งเศสไปพระราชทาน ซึ่งได้มีพิธีอภิเษก เมื่อ ๓๑ ม.ค. ๒๔๐๗ ในระยะนั้นเองฝรั่งเศสได้ดำเนินการทางการทูตกับไทยขอให้มีการปักปันเขตแดนเขมรกับญวน เมื่อ ๑ เม.ย. ๒๔๐๘ ในที่สุดก็ตกลงอะไรกันไม่ได้ สถานการณ์ทางการเมืองไหวตัวมากขึ้นจนกระทั่ง ร. ๔ ต้องส่งราชทูตไปประเทศฝรั่งเศส เมื่อ ๒๐ ม.ค. ๒๔๐๙ อีกครั้งหนึ่ง ประจวบกับพระบี่นเกล้า แม่ทัพเรือก็สวรรคต กำลังทางไทยก็อ่อนแอลงตามลำดับ ชาวผิวขาวผู้กระหายเมืองขึ้นรุมล้อมอยู่รอบด้าน และในที่สุด เมื่อ ๑๕ ก.ค. ๒๔๑๐

ฝรั่งเศสก็ได้บังคับไทยให้ทำสัญญารับรองความอารักขาของฝรั่งเศสต่อเขมร ที่ฝรั่งเศสได้ทำไว้แต่เดิมจึงเป็นวันที่เราเสียเมืองเขมรเป็นทางการ ตั้งแต่บัดนั้นมีการแลกเปลี่ยนสัตยาบันกัน เมื่อ ๒๔ พ.ย. ๒๔๑๐ ในปีนั้นอังกฤษก็ได้แหลมมลายูเป็นเมืองขึ้นทั้งหมด อังกฤษและฝรั่งเศสต่างแข่งขันกันล่าเมืองขึ้นในแถบนี้ จนในระยะต่อมาทั้ง ๒ ชาติได้ตกลงกำหนดให้เมืองไทยเป็นดินแดนกันชนตามสัญญา ซึ่งกระทำกันที่กรุงลอนดอน เมื่อ ๑๕ ม.ค. ๒๔๓๘ โดยรับว่าจะไม่ยึดเอาดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยา แม่น้ำอิง และพื้นที่ตั้งแต่เมืองกำเนิดนพคุณ (ประจวบคีรีขันธ์) จนถึงเมืองแกลง (ระยอง) ประกอบกับการดำเนินนโยบายต่างประเทศของพระพุทธเจ้าหลวงที่ได้ทรงเสด็จไปเยือนยุโรปถึง ๒ ครั้ง คือ เมื่อ ๗ เม.ย. ๒๔๔๐ และเมื่อ ๒๗ มี.ค. ๒๔๔๙ ทำให้อังกฤษ เยอรมัน และรัสเซีย เห็นอกเห็นใจไทย หาไม่แล้วฝรั่งเศสก็จะพาลหาเหตุเอาดินแดนไปจนหมด อย่างญวน เขมร ที่เขาได้ไป

การเสียดินแดนครานี้น่าชมเชยความพยายามของเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศส ที่เลือกคนซื่อสัตย์มาทำงานได้ผลดี ฝ่ายไทยเรามิใช่จะโง่รู้เท่าไม่ถึงการณ์ก็หาไม่ แต่เราชาวตะวันออกมีกำลังน้อยกว่าจึงต้องยอมตาม เพราะเขามีกำลังทหารมาช่วยสนับสนุนการเจรจาทางการเมือง เมื่อไรบทเรียนเหล่านี้เราจะจบกันเสียที เราควรรู้ว่าความอ่อนแอคืออะไร และจะแก้ความอ่อนแอนั้นอย่างไร เหมือนอย่างชาติเล็ก ๆ บางชาติ เช่น อิสราเอลและเวียตนามเหนือ ซึ่งเขามีพลเมืองน้อยกว่าเรา แต่เขาก็ได้ศึกษาบทเรียนของความอ่อนแอมาจบหลักสูตรแล้ว ยังแต่เราเท่านั้นจะต้องศึกษากันต่อไป

หลักฐาน — พงศาวดาร ร. ๔ หน้า ๒๒๔, ๒๔๙, ๒๖๓

— พงศาวดาร ร. ๔ เล่ม ๒ หน้า ๕๗, ๑๑๖, ๑๐๒, ๙๔, ๙๙, ๗๙, ๒, ๔๖

— หลวงวิจิตรวาทการ, **ประวัติศาสตร์สากล** เล่ม ๔ หน้า ๒๕๑

— เติม สิงหัตฐิต, **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง** หน้า ๒๑๐, ๒๑๓

— สัญญาระหว่างอังกฤษฝรั่งเศส ฉบับ ลง ๑๕ ม.ค. ๒๔๓๘

— พระราชหัตถเลขา ร. ๔ ถึงพระสยามธุรานุรักษ์ (เดอเกรฮาง) กงศุลสยามประจำกรุงปารีส พ.ศ. ๒๔๐๕ พิมพ์แจกงานศพ หลวงประกอบนิติสาร หน้า ๕๔

ครั้งที่ ๖

การเสียดินแดนครั้งที่ ๖ นั้น คือ ชาติไทยได้เสียดินแดนแคว้นสิบสองจุไท (เมืองไล เมืองเชียงคำ) มีเนื้อที่ ๘๗,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ให้แก่ฝรั่งเศสเมื่อ ๒๒ ธ.ค. ๒๔๓๑ เหตุเพราะการปราบฮ่อครั้งที่ ๓ — ๔ ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๒๘—๒๔๓๑ โดยที่เราไม่มีกำลังเพียงพอที่จะปกครองดินแดนเหล่านั้นให้แน่นแฟ้นได้ ฝรั่งเศสจึงส่งกำลังทหารเข้ามายึดรักษาเมืองไล เมื่อ ๑๗ ม.ค. ๒๔๓๐ อ้างว่ามาช่วยปราบฮ่อ แล้วยุยงเสี้ยมสอนชาวเมืองต่าง ๆ นา ๆ ให้เอาใจออกห่าง ขณะนั้นฝรั่งเศสเพิ่งได้ตังเกี๋ยโดยสมบูรณ์ เมื่อ ๒๕ ส.ค. ๒๔๒๖ และอังกฤษก็เพิ่งได้พม่าทั้งประเทศไปเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ ฝรั่งเศสจึงต้องแบ่งขันกับอังกฤษที่จะรีบหาดินแดนทางตะวันตกซึ่งเป็นดินแดนของไทย ฝรั่งเศสอ้างเหตุว่าจะมาช่วยไทยปราบฮ่อ แล้วจึงได้ยึดดินแดนแคว้นสิบสองจุไทไว้เฉย ๆ ครั้งนั้นฝ่ายไทยได้จัดกำลังไป ๒ กองทัพก็จริงแต่ทำการเป็นอิสระแก่กัน เฉพาะอย่างยิ่งกำลังทางด้านเหนือ ซึ่งเป็นกองทัพของเจ้าพระสุรศักดิ์มนตรีมีกำลังน้อย จึงรักษาเขตแดนไม่ทั่วถึง และแม่ทัพทั้งสองก็ไม่สู้ปรองดองกันนัก จึงเป็นช่องโหว่ให้ฝรั่งเศสส่งทหารแทรกซึมเข้ามาได้ นอกจากนั้นเมื่อเสร็จการสงครามปราบฮ่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๙ แล้ว ก็มิได้จัดกำลังยึดครองแต่อย่างใด คงปล่อยให้เมืองต่าง ๆ รักษาตัวเอง ไม่มีทหารกรุงคอยช่วยเหลืออยู่เลย ปรากฏในพงศาวดารว่าฝรั่งเศสกับไทยได้ทำสัญญากันที่เมืองแถง (เดียน เบียนฟู) เมื่อ ๒๒ ธ.ค. ๒๔๓๑ ยอมให้ฝรั่งเศสรักษาเมืองไลและเมืองเชียงคำด้วย จึงเสียดินแดนตั้งแต่วันนั้นมา ต่อมาถึง ๖ ก.ย. ๒๔๓๒ มีพระบรมราชโองการให้เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรียกกองทัพกลับ การศึกครั้งที่ ๓ นี้ เพราะจัดกำลังเป็น ๒ กองทัพ เป็นอิสระแก่กันดังกล่าวแล้ว จึงเป็นการยากที่กองทัพทั้งสองจะทำการร่วมกันได้โดยสะดวก และยังขัดข้องด้วยการส่งกำลังบำรุงด้วย จึงเกิดเป็นช่องโหว่หรือจุดอ่อนให้ฝรั่งเศสฉวยโอกาสยึดดินแดนของเราไป

หลักฐาน — วารสารศิลปากร ปีที่ ๗ เล่ม ๑ หน้า ๕๐
— วารสารศิลปากร มิ.ย. ๒๔๙๖ หน้า ๑๒
— วารสารศิลปากร ต.ค. ๒๔๙๖ หน้า ๒๖
— ประวัติเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี หน้า ๕๒๙, ๕๗๐, ๕๗๙, ๕๘๒, ๕๘๕, ๖๑๔
— เติม สิงหัตฐิต **ฝั่งขวาแม่น้ำโขง** หน้า ๒๗๓

ครั้งที่ ๗

เมื่อ ๓ ต.ค. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ก็ได้เสียดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงเป็นเนื้อที่ ๑๔๓,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ให้แก่ฝรั่งเศสตามสัญญาไทยกับฝรั่งเศส ฉบับ ๓ ต.ค. ๒๔๓๖ คือดินแดนที่เป็นประเทศลาวทั้งหมด ทางด้านตะวันออกของแม่น้ำโขง คืออาณาจักรล้านช้าง ซึ่งได้เป็นของไทยสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๖ อยู่กับเรามาครบ ๓๐๐ ปี พอดี ต้องมีเสียในคราวนี้ นอกจากนั้นฝรั่งเศสยังปรับรัฐบาลไทยอีก ๒ ล้านฟรังค์ (ประมาณ ๑ ล้านบาท) เป็นค่าเสียหายที่ฝรั่งเศสต้องมารบกับไทย เพื่อเป็นการประกันว่าไทยจะต้องปฏิบัติตามสัญญาฝรั่งเศสได้เรียกเงินมัดจำเป็นเงินอีก ๓ ล้านบาททันทีด้วย และพร้อมกันนั้น ก็ได้ส่งกองทหารมายึดจังหวัดจันทบุรี และตราดไว้ ๑๕ ปี ทั้งที่ไทยปฏิบัติตามสัญญาอย่างครบถ้วนแต่แรก นับเป็นเหตุการณ์ที่แสนสาหัสที่สุดในประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกระทั่งเจ้านายฝ่ายในต้องขายเครื่องแต่งตัว เพื่อนำไปถวายพระพุทธเจ้าหลวงสมทบเป็นค่าปรับ หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่าตอนที่จะนำเงินมัดจำ ๓ ล้านบาท ไปให้ฝรั่งเศสนั้น พระพุทธเจ้าหลวงต้องนำเงินถุงแดงออกมาใช้ เงินถุงแดงนั้นเป็นเงินพระคลังข้างที่ส่วนหนึ่ง สมัย ร. ๓ ทรงค้าสำเภาได้กำไรโปรดให้เก็บไว้ ซึ่งทรงตรัสเล่นในสมัยนั้นว่า "จะเก็บไว้กู้บ้านถ่ายเมือง" ซึ่งน่าประหลาดก็ได้ถ่ายบ้านไถ่เมืองจริง ๆ กรณี ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) นี้ ไม่มีสาเหตุอะไรนอกจากฝรั่งเศสรุกล้ำเข้ายึดเอาดินแดนของเราเฉย ๆ กองทหารไทยได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างดีเยี่ยม ตัวอย่างเช่นการรบที่แก่งสะดำ (ในแก่งลีผี) ได้จับทหารฝรั่งเศสและทหารญวนได้ ๑๙ คน เมื่อ เม.ย. ๒๔๓๖

และพระยอดเมืองขวาง (ตันสกุลยอดเพ็ชร) เจ้าเมืองคำมวน ได้ต่อสู้ฆ่าทหารฝรั่งเศสและทหารญวน ๑๓ คน ที่แก่งเจ็ก เมื่อ ๕ มิ.ย. ๒๔๓๖ แต่ในที่สุดพระยอดเมืองขวาง ต้องติดคุก เพราะฝรั่งเศสบังคับไทยให้ตั้งศาลผสมขึ้นพิจารณาคดี ตุลาการของฝรั่งเศสมีมากกว่าไทย จึงตัดสินลงโทษพระยอดเมืองขวางได้ นอกจากนั้นยังมีการรบทางเรือที่ปากน้ำเจ้าพระยาในตอนเย็นวันที่ ๓๑ ก.ค. ๒๔๓๖ ซึ่งฝ่ายเราอยู่ในฐานะลังเลและลำบากในการตัดสินใจไม่น้อย เนื่องจากวันนั้นเป็นวันกำหนดการเสด็จมาถึงของ อาชดุคฟรานซ์ เฟอรดินานด์ ยุพราชแห่งออสเตรีย จะเดินทางถึงอ่าวไทยเพื่อเยือนประเทศสยาม และในวันนั้น ในตอนเย็นมีฝนตกพรำตลอดจนค่ำ เรือรบฝรั่งเศส ๒ ลำมีเรือสินค้า ซึ่งเป็นเรือค้าขายระหว่างกรุงเทพ ฯ กับไซ่ง่อนนำร่องเข้ามา ได้ถือโอกาสแล่นเข้ามาเป็นการสวมรอย ทำให้ยากที่ทหารจะพิสูจน์ฝ่ายให้แน่นอนและเกิดการลังเล เรือรบฝรั่งเศสจึงรอดการยิงของป้อมพิ้นเข้ามาได้ คงถูกยิงแต่เรือนำร่องเกยตื้นอยู่ที่ปากน้ำ การเข้ามาของเรือรบฝรั่งเศสยังความโกลาหลให้แก่คนไทยไม่น้อย เป็นการขู่รัฐบาลไทยให้ปฏิบัติตามเงื่อนไขซึ่งฝรั่งเศสให้ตอบภายใน ๔๘ ชั่วโมง และนอกจากนั้นฝรั่งเศสยังส่งเรือรบอีก ๘ ลำ มาปิดอ่าวไทยเมื่อ ๒๖ ก.ค. ๒๔๓๖ อีกชั้นหนึ่งด้วย รัฐบาลไทยได้ปฏิบัติตามสัญญาเสร็จสิ้นเมื่อ ๒๙ ก.ค. ๒๔๓๖ ฝรั่งเศสจึงได้ถอนกองเรือปิดอ่าวไทยเมื่อ ๑ ส.ค. ๒๔๓๖ แต่คงยึดจังหวัดจันทบุรีและตราดไว้อีก ๑๕ ปี เพิ่งจะมาคืนจังหวัดตราด เมื่อ ๖ ก.ค. ๒๔๕๐

เหตุการณ์คราว ร.ศ. ๑๑๒ นี้ ควรจะจดจำไว้เป็นบทเรียนตราบใดที่เราไม่มีกองทัพที่เข้มแข็ง ก็อาจจะถูกรังแกได้อย่างนี้อันความเข้มแข็งของกองทัพย่อมเกี่ยวพันกับการเศรษฐกิจเป็นเรื่องใหญ่ ถ้าเศรษฐกิจรุ่งเรือง ภาษีอากรอันเป็นหัวใจรายได้ของรัฐก็จะดีตามไปด้วย ข้อสำคัญขอให้เข้มแข็ง และมีปัญญาที่จะเก็บให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วย ก็ยังพออุ่นใจที่จะจัดกองทัพพอที่จะป้องกันแผ่นดินนี้ได้

หลักฐาน — เติม สิงหัตฐิต **ผึ้งขวาแม่น้ำโขง** หน้า ๒๑๙, ๕๙๐, ๖๑๕

— เติม สิงหัตฐิต **ผึ้งขวาแม่น้ำโขง** เล่ม ๒ หน้า ๓, ๗, ๑๔, ๑๕, ๒๒, ๓๒

— หลวงวิจิตรวาทการ **งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย** หน้า ๑๖๓

ครั้งที่ ๘

ครั้นต่อมาเมื่อ ๑๒ ก.พ. ๒๔๔๖ ไทยได้เสียดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงซึ่งอยู่ตรงข้ามกับเมืองหลวงพระบาง เมืองจัมปาศักดิ์ และเมืองมโนไพร คือ ดินแดนตะวันตกของแม่น้ำโขงให้แก่ฝรั่งเศสเป็นจำนวน ๖๒,๕๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามสัญญาฉบับ ๑๓ ก.พ. ๒๔๔๖ เพื่อขอให้ฝรั่งเศสคืนจันทบุรีให้ไทย ซึ่งได้ยึดไว้แต่เหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) คือ เมื่อ ๑๐ ปี ก่อนหน้านั้นฝรั่งเศสได้ถอนกำลังจากจันทบุรีไปตามสัญญา แต่ไม่ออกไปจากประเทศสยามคงไปอยู่ที่จังหวัดตราดยึดอยู่อีก ๕ ปี โดยปราศจากเหตุผล หลังจากที่ฝรั่งเศสไปแล้ว ทางการได้มีการฉลองจังหวัดจันทบุรีที่ได้กลับมาเป็นของไทยอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ ๑๔—๑๖ พ.ย. ๒๔๔๗

เมื่อคราวฝรั่งเศสได้ดินแดนแคว้นหลวงพระบางฝั่งตะวันตกแม่น้ำโขง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ เขตแดนไทยทางด้านซ้ายอยู่เลยแม่น้ำเหืองออกไป แต่ฝรั่งเศสมาตั้งหน่วยทหารล้ำแดนไทยเข้ามาที่บ้านหาดแดง เผอิญขณะนั้นที่เมืองด่านซ้ายเกิดคดีอุปฮาดพื่องกล่าวโทษพระแก้วอาสา (แสง) เจ้าเมืองในข้อหาทุจริตในเรื่องภาษีอากร พระแก้วอาสาหนีไปอยู่ในความคุ้มครองของฝรั่งเศสที่บ้านหาดแดง อุปฮาดจึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองด่านซ้าย ต่อมากองทหารฝรั่งเศสได้รุกล้ำเข้ามาตั้งค่ายที่บ้านนาดีเหนือเมืองด่านซ้าย โดยการแนะนำของพระแก้วอาสา เจ้าเมืองคนเก่า อุปฮาดเจ้าเมืองใหม่จึงทิ้งเมือง ฝรั่งเศสจึงมาตั้งที่ด่านซ้าย และตั้งให้พระแก้วอาสาเป็นเจ้าเมือง ครั้นเมื่อฝรั่งเศสคืนด่านซ้ายให้ไทยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ คราวเสียดินแดนครั้งที่ ๙ เมื่อถอนทหารออกไป ได้แกะเอาศิลาจารึกที่พระเจดีย์ ศรีสองรักษ์ เจ้า ไปด้วย เพราะ มีข้อ ความ ทาง ด้าน ประวัติศาสตร์ แต่เรือไปล่มที่แก่งฟ้า ใต้เมืองเชียงคานทหารฝรั่งเศสตายหมด แผ่นศิลาเลยจมน้ำหายไป เรื่องฝรั่งเศสยึดเมืองด่านซ้ายนี้ เกิดเพราะการทุจริตของคนไทยเราเอง เมื่อสูญเสียอำนาจก็เอาอำนาจอื่นมาบังคับบ้านเมืองเรา กรณีด่านซ้ายนี้ควรจะเป็นบทเรียน ส่วนทางเชียงคานเมืองเลยฝรั่งเศสก็รุกล้ำเข้ามาถึงบ้านนาอ้อ แต่เมืองเลยเตรียมต่อสู้จึงต้องถอยออกไป

เหตุการณ์ทั้ง ๒ กรณีที่ด่านซ้ายและเชียงคานนี้ ทางฝรั่งเศสจัดคนมาดีเหลือเกิน เขาพยายามขยายผลงานออกไปให้มากที่สุด ทั้ง ๆ ที่ผู้ปฏิบัติมียศเพียง ร.ท. เขารู้น้ำหนักของการทำงาน จึงสร้างสรรค์ผู้นำหน่วยขนาดเล็กให้เข้มแข็ง และพยายามสนับสนุนทั้งปวง จึงน่าจะเป็น

บทเรียน ในการจัดการบริหารการปราบปรามของเรา ตราบใดถ้าเราไม่ได้ทุ่มน้ำหนักไปที่หน่วยปฏิบัติ คือ ผบ. หมู่ ผบ. หมวด ผู้ใหญ่บ้านกำนันแล้ว การปฏิบัติตามแผนก็จะล้มเหลวและจะหมดเปลืองมาก เมื่อหน่วยเล็กที่สุดไม่เข้มแข็งเสียแล้ว หน่วยใหญ่ก็จะเข้มแข็งได้อย่างไร.

หลักฐาน — หลวงสาคร ฯ, **ฝรั่งเศสยึดจันทบุรี** หน้า ๑๓๙

— เติม วิภาคพจนกิจ, ประวัติศาสตร์อีสาน หน้า ๓๔๕, ๓๔๘

ครั้งที่ ๙

เสียมฌทลบูรพา ให้แก่ฝรั่งเศส คือ เมืองศรีโสภณ เสียมราฐ พระตะบอง ตามสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสฉบับ ๒๓ มี.ค. ๒๔๔๙ เพื่อให้ฝรั่งเศสคืนจังหวัดตราด เกาะกง ด้านซ้าย ตลอดจนการได้มาซึ่งอำนาจศาลไทย ที่จะบังคับต่อคนในบังคับฝรั่งเศสในประเทศไทย คำว่าคนในบังคับฝรั่งเศสที่อยู่ในไทยขณะนั้น คือ คนที่ไปอาศัยร่มธงฝรั่งเศส เพื่อหลีกเลี่ยงอำนาจศาลไทย ส่วนมากเป็น คนจีน และญวน ทั้งนี้เพื่อสิทธิการค้าขายบางอย่างนับเป็นเรื่องขมขื่นแก่ชาวไทยสมัยนั้นเป็นอันมาก ผู้เฒ่าผู้แก่ และปู่ของข้าพเจ้าเองเล่าว่า คนจีนสมัยนั้นสมัครเข้าเป็นคนในบังคับฝรั่งเศสกันมาก เพื่อประโยชน์ดังกล่าว ในเวลาซื้อของถ้าต่อรองราคาไม่เป็นที่พอใจ ก็หาเหตุวิวาทกับคนไทย ตำรวจไทยจะจับก็อ้างร่มธงของฝรั่งเศสคุ้มครอง การที่เป็นเช่นนี้ก็เป็นธรรมดาของชาวจีน ซึ่งฉลาดเลือกโอกาสและวิธีการเพื่อประโยชน์ของตนถ่ายเดียว ตราบใดที่อำนาจปกครองแผ่นดินนี้ยังอยู่กับไทยอยู่ก็ไม่เป็นไร ถ้าหากอธิปไตยผันแปรไปพวกที่หาประโยชน์ส่วนตัวก็จะซ้ำเติมคนไทยเหมือนในประวัติศาสตร์ ฝรั่งเศสได้ถอนทหารออกจังหวัดตราดไป เมื่อ ๖ ก.ค. ๒๔๕๐ แต่ก็ไม่ได้คืนเกาะกงจนกระทั่งบัดนี้ คงคืนแต่ด่านซ้ายบ้านบ่อเมืองดอยให้ไทย ขณะนั้นพระพุทธเจ้าหลวง (ร. ๕) กำลังเสด็จกลับจากยุโรป ก่อนที่จะเสด็จถึงพระนคร ได้โปรดเกล้าเสด็จไปแวะเยี่ยมปลอบขวัญชาวจังหวัดตราดเมื่อ ๑๓ พ.ย. ๒๔๕๐ ซึ่งนับว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าแก่ชาวตราดเป็นอย่างยิ่ง ฉะนั้นวันที่ ๑๓ พ.ย. ๒๔๕๐ จึงน่าเป็นวันสำคัญของจังหวัดตราดอีกวันหนึ่งด้วย

ฝรั่งเศสมีความตั้งใจอันแน่วแน่จะยึดดินแดนของไทยในภาคอีสานให้หมด เพราะเป็น

ดินแดนนอกสัญญา ฉบับ ๑๕ ม.ค. ๒๔๓๘ ซึ่งฝรั่งเศสทำไว้กับอังกฤษที่กรุงลอนดอน ซึ่งกำหนดลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ลุ่มแม่น้ำอิง (แม่น้ำกกด้วย) เป็นดินแดนกันชน ซึ่งภาคอีสานอยู่นอกขอบเขตของสัญญานี้ ฝรั่งเศสตั้งใจจะเอาให้หมด เพราะปรากฏหลักฐานความทรงจำของ มร. เอช อาริงตัน สมิท ในเรื่อง ไฟฟ์ เยีย อิน ไซแอม ความว่า มร. โซเซ่ต กงศุลฝรั่งเศสประจำเมืองนครราชสีมา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๖ ได้กล่าวไว้เช่นนั้น นอกจากนั้นยังเที่ยวชักจูงคนจีนในโคราชให้เข้ามาอยู่ในร่มธงฝรั่งเศส โดยขายทะเบียนการเปลี่ยนสัญชาติ แผ่นละ ๑๘ บาท เพื่อให้สิทธินอกกฎหมายไทย ทั้ง ๆ ที่คนเหล่านั้นเป็นข้าแผ่นดินไทย

แต่เคราะห์ดีที่พระพุทธเจ้าหลวงได้ทรงไหวทัน ทรงส่งผู้สำเร็จราชการต่างพระองค์ มี กรมหลวงพิชิตปรีชากร กรมหลวงประจักษ์ศิลปคม กรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ ไปกำกับทางภาคอิสานเสียก่อน มิฉะนั้นภาคอิสานทั้งภาคก็คงจะเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาวไปแล้ว ดินแดนที่เป็นลาว เขมร และญวน นั้น ได้ตกเป็นของฝรั่งเศสไม่ถึง ๑๐๐ ปี นับตั้งแต่เสียเมืองไซ่ง่อน ปี ๒๔๐๒ เสียตังเกี๋ยเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๖ อิทธิพลฝรั่งเศสได้หมดความหมายเมื่อสงครามชิงเมืองเดียนฟูสิ้นสุดลง เมื่อ ๗ พ.ค. ๒๔๙๗ โดยกองทหารของโฮจิมินห์ ฝรั่งเศสต้องเสียค่าใช้จ่ายสิ้นเปลืองในการกู้อินโดจีนด้วยงบประมาณมหาศาล และยังพลอยให้ อเมริกัน ต้องมาเกี่ยวข้องกับสงครามในส่วนภูมิภาคนี้เกือบ ๑๐ ปี ใช้ทหารถึง ๕๐๐,๐๐๐ คน หมดเปลืองมาก แต่ก็หายุติสงครามได้ไม่ ทั้ง ๆ ที่ เวียดนามเหนือมีพลเมืองไม่ถึง ๒๐ ล้านคน ก็ยังสู้รบตบมืออยู่ได้ และมีชัยชนะทำการคืบหน้าออกไปทุกที

สงครามอินโดจีนให้บทเรียนแก่เราในเรื่อง การจัดระเบียบ ที่น่าศึกษา เวียดนามเหนือทำอย่างไร จึงจัดคนเข้ามาทำการรบได้อย่างต่อเนื่อง ทั้ง ๆ ที่เขตภายในถูกทิ้งระเบิดอย่างหนักไม่เว้นแต่ละวัน คนเวียดนามเหนือกินเหล็กกินไหลอะไรมา ก็คงกินข้าวเหนียว ข้าวจ้าวเหมือนอย่างเรา แม้ว่าญวนจะเป็นชนเชื้อชาติมอญขแมร์ก็จริง แต่ก็เป็นส่วนน้อย แต่ส่วนใหญ่เป็นคนเชื้อชาติไทยเสีย ๘๕ % ถูกกลืนกลายเป็นญวนไป โดยเฉพาะในญวนเหนือของโฮจิมินห์ ฉะนั้นจึงน่าจะเป็นเครื่องสังวรว่า การจัดระเบียบภายในเป็นศิลปของแต่ละชาติ เป็นยุทธศาสตร์ที่เป็นตัวของตัวเอง จะลอกแบบและเอาอย่างกันไม่ได้ อยู่ที่ความเข้มแข็งของเราเอง

ความจริงดินแดนเขมร ญวน ลาว นี้ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็อยู่ ในอิทธิพลของไทยมาก่อน แม้แต่กบฏองไก่เซิน ที่ไล่องค์เชียงสือมาพึ่งพระบรมโพธิสมภารในสมัย ร. ๑ ก็เป็นคนเชื้อชาติไทย และสมัยไทยน่านเจ้าก็ยังแผ่อาณาเขตรวมตังเกี๋ยไว้ถึง ๔ – ๕ ปี

หลักฐาน — ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๔ หน้า ๓๔๕, ๘๕๙, ๑๑๑๒

— เติม วิภาคพจนกิจ **ประวัติศาสตร์อิสาน** หน้า ๗๒๓ อ้างหลักฐานของ Mr. H. warington Smith. **Five year in Siam** หน้า ๒๔๙

— **พงศาวดารฉะบับพระราชหัตถเลขา** พิมพ์แจกงานศพ คุณพ่อไต้ลั้ง พรประภา หน้า ๖๗๗

ครั้งที่ ๑๐

เสียรัฐกลันตัน ตรังกานู ไทรบุรี ปลิส แก่อังกฤษ เมื่อ ๑๐ มี.ค. ๒๔๕๑ เป็นเนื้อที่ ๘๐,๐๐๐ ตารางกิโลเมตร ตามสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ฉบับลง ๑๐ มี.ค. ๒๔๕๑ เพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจศาลไทย ที่จะบังคับแก่คนในบังคับอังกฤษในประเทศสยาม เช่นเดียวกับคนในบังคับฝรั่งเศส ในกรณีเสียดินแดนครั้งที่ ๙

หลักฐาน — ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๒๖ หน้า ๗๐๔

ครั้งที่ ๑๑

เมื่อ ๑๕ มิ.ย. ๒๕๐๕ ได้เสียเขาพระวิหารให้แก่เขมรตามคำพิพากษาของศาลโลก ซึ่งได้ตัดสินให้ฝ่ายไทยแพ้คดีแก่เขมรด้วยมติ ๙ เสียง ในจำนวน ๑๑ เสียง มีความเห็นค้านว่าควรเป็นของไทยเพียง ๓ เสียงเท่านั้น คดีเขาพระวิหารนี้ทราบว่าฝรั่งเศสได้ช่วยในเรื่องหลักฐานแก่เขมรเป็นอย่างมาก จุดอ่อนของเรื่องนี้อยู่ที่แผนที่ต่อท้ายสัญญาได้ทำไว้แต่ก่อนเขียนเส้นเขตแดนให้เขาพระวิหารอยู่นอกอาณาเขตไทย ซึ่งไม่ตรงต่อข้อเท็จจริงในภูมิประเทศ จึงเป็นเหตุหนึ่งให้แพ้คดี เรื่องเขาพระวิหารนี้ต้องขอสรรเสริญความรอบคอบของฝ่ายฝรั่งเศส ในการจัดรวบรวม

หลักฐาน เช่นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๐ ก่อนที่จะกรมพระยาดำรงจะเสด็จเขาพระวิหาร มร. หลุย รูยี่ กงศุลฝรั่งเศสประจำเมืองอุบลได้ไปตรวจเขาพระวิหารอย่างเงียบ ๆ คล้ายจะรู้ล่วงหน้าว่าจะเสด็จครั้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ พอกรมพระยาดำรงเสด็จถึงเขาพระวิหารก็พบทหารฝรั่งเศส ชักธงฝรั่งเศสตั้งแถวรับเสด็จภาพถ่ายนี้เองได้เป็นพยานเอกสาร เราต้องขอชมในเรื่องการเก็บหลักฐานรวบรวมของเก่าของฝรั่งเศส ตลอดจนการประสานงานให้รู้เรื่องกัน ของเขาดีจริง ๆ ยังแต่เราเพียงแต่จะสร้างหอจดหมายเหตุก็แทบจะตามประเทศใหม่ ๆ ไม่ทัน.

การปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับฝรั่งเศสนั้น เท่าที่ทราบพบหลักฐานมีอยู่ ๔ คราว คือ

ครั้งที่ ๑ เมื่อ ๑๙ ส.ค. ๒๔๕๐ พล.ต. หม่อมเจ้าบวรเดช ผบ. มณฑลนครราชสีมา ทรงเป็นข้าหลวงใหญ่ปักปันเขตแดนฝ่ายสยาม และมีเจ้าหน้าที่ฝ่ายทหารหลายนาย ซึ่งส่วนมากเป็นข้าราชการฝ่ายแผนที่ไปเป็นกรรมการร่วมกับฝรั่งเศสนั้นคราวหนึ่ง

ครั้งที่ ๒ เมื่อ ๖ พ.ย. ๒๔๗๑ ได้จัดนายทหารจากกรมเสนาธิการทหารบก ๔ นาย ลงไปทำแผนที่การปักปันเขตแดนตามลำแม่โขง ไม่ทราบว่าจะกระทำทางด้านเขาพระวิหารหรือไม่

ครั้งที่ ๓ เมื่อ ๙ พ.ค. ๒๔๘๔ ได้มีการปรับปรุงเส้นเขตแดนกันอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งได้มีการลงนามในพิธีสารต่อสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส เมื่อ ๑๑ ก.ค. ๒๔๘๕

ครั้งที่ ๔ เมื่อ ๑๗ พ.ย. ๒๔๘๙ ไทยกับฝรั่งเศสทำสัญญาระงับกรณีที่กรุงวอชิงตันยกเลิกสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศส ฉบับ ๙ พ.ค. ๒๔๘๔ เป็นเหตุให้ไทยต้องคืนดินแดนที่ได้มาในคราวสงครามอินโดจีนไปให้ฝรั่งเศสตามผนวกที่ ๑๑ ไม่ทราบว่าคราวนั้นจะมีการปักปันเขตแดนกันหรือไม่

หลักฐาน — คำสั่งกรมยุทธนาธิการที่ ๑๒๓/๘๑๔๒ ลง ๑๙ ส.ค. ร.ศ. ๑๒๖

— ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔๕ หน้า ๒๕๐๘

— จังหวัดอุบลราชธานี ในสมัยกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ พิมพ์งานศพ หม่อมบุญยืน ชุมพล ณ อยุธยา หน้า ๕๙, ๑๑๘

สรุปการเสียดินแดนของชนชาติไทย ในระยะที่ ๔ คือ ยุคกรุงรัตนโกสินทร์ เราได้เสียไปจำนวน ๗๘๒,๘๗๗ ตารางกิโลเมตร ส่วนมากเราต้องเสียให้แก่คนผิวขาว

เป็นเนื้อที่ใหญ่โตกว่าประเทศไทยในปัจจุบันเสียอีก ขณะนี้เราเหลือเพียง ๕๑๓,๔๗๗ ตารางกิโลเมตร เท่านั้น ต่อไปถ้าเราไม่เข้มแข็งให้ยิ่งกว่า ปู่ ย่า ตา ยาย ของเรา แล้วลูกหลานเราจะหาที่อยู่ไม่ได้จะต้องร่นถอยเข้าไปอยู่ในป่า อยู่ในนา จนกลายเป็นชาวป่า ชาวเขาอย่างพวกก้อ พวกแม้ว ไปในที่สุด

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ปศ. ยก. ทบ.

๑๙ ก.ย. ๒๕๑๑

กรมศิลปากร สถาบันแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

แผนที่ประกอบผนวกที่ ๑๐ แสดงการเสียดินแดนของชาติไทย

ระยะที่ ๔ ยุคกรุงรัตนโกสินทร์

รอบ ๆ บ้านเราเสียเอกราชไป

พ.ศ. ๒๓๓๙ อังกฤษได้ลังกา
พ.ศ. ๒๓๖๑ อังกฤษได้สิงคโปร์
พ.ศ. ๒๓๖๖ อังกฤษได้ร่างกุ้ง
พ.ศ. ๒๓๙๑ อังกฤษได้อินเดีย
พ.ศ. ๒๔๐๒ ญวนเสียไซ่ง่อน
พ.ศ. ๒๔๐๓ อังกฤษได้ฮ่องกง
พ.ศ. ๒๔๑๐ อังกฤษได้มลายู
๒๖ ส.ค. ๒๔๒๖ ญวนเสียตังเกี๋ย
พ.ศ. ๓๔๒๘ พม่าเสียเอกราช

๑. เสียเกาะหมาก	เมื่อ	๑๑ ส.ค. ๒๓๒๙	๓๗๕	ตาราง ก.ม.
๒. เสีย มะริด ทะวาย ตะนาวศรี	เมื่อ	๑๖ ม.ค. ๒๓๓๖	๕๕,๐๐๐	,,
๓. เสียแสนหวี เชียงตุง เมืองพง	เมื่อ	พ.ศ. ๒๓๖๘	๑๒๐,๐๐๐	,,
๔. เสียสิบสองพันนา	เมื่อ	พ.ค. ๑๒๓๙๗	๖๐,๐๐๐	,,
๕. เสียแคว้นเขมร	เมื่อ	๑๕ ก.ค. ๒๔๑๐	๑๒๔,๐๐๐	,,
๖. เสียสิบสองจุไท	เมื่อ	๒๒ ธ.ค. ๒๔๓๑	๘๗,๐๐๐	,,
๗. เสียดินแดนฝั่งซ้าย แม่น้ำโขง	เมื่อ	๓ ต.ค. ๒๔๓๖	๑๔๓,๐๐๐	,,
๘. เสียดินแดนฝั่งขวา แม่น้ำโขง	เมื่อ	๑๒ ก.พ. ๒๔๔๖	๖๒,๕๐๐	,,
๙. เสียมณฑลบูรพา	เมื่อ	๒๓ มี.ค. ๒๔๔๙	๕๑,๐๐๐	,,
๑๐. เสียกลันตัง ตรัง กานู ไทรบุรี ปลิส	เมื่อ	๑๐ มี.ค. ๒๔๕๑	๘๐,๐๐๐	,,
๑๑. เสียเขาพระวิหาร	เมื่อ	๑๕. มิ.ย. ๒๕๐๕	๒	,,
รวมเราเสีย			๗๘๒,๘๗๗	,,

เสียไปสมัย ร.๕

พ อ. ถวิล อยู่เย็น
๗ มิ.ย. ๒๕๑๑

ผนวกที่ ๑๑ อาณาเขตรประเทศไทย สมัยในหลวงอานันทมหิดล (พ.ศ.๒๔๘๔ – ๒๔๘๙)

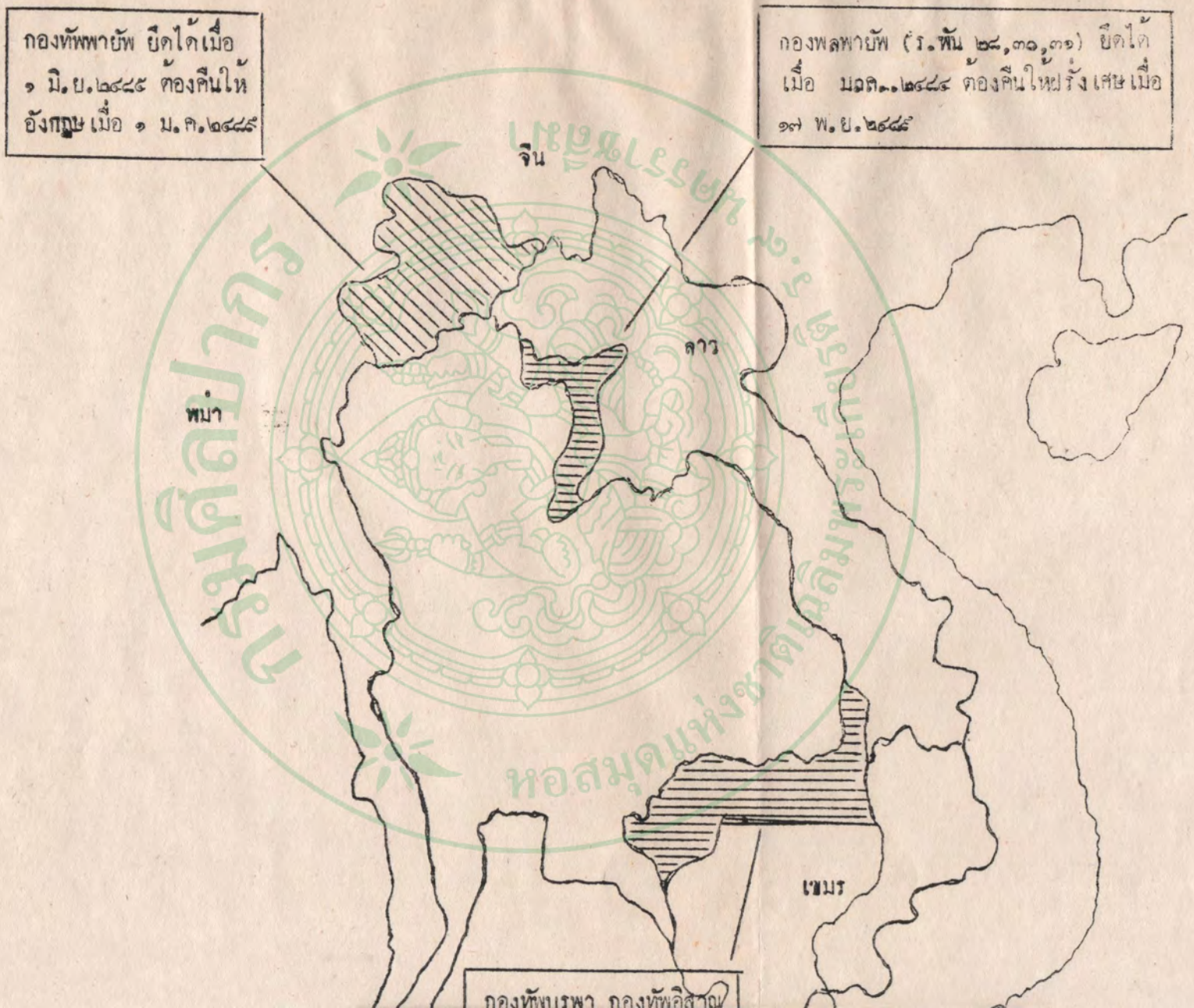

หอสมุดแห่งชาติ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ

กลุ่มไทย							
กลุ่มไทยแท้					กลุ่มที่เป็นไทยเดิมซึ่งอยู่ในป		
ไทย ภาคกลาง	ไทย ลานนา	ไทย อาหม	ไทยโบราณ เมืองแถง (เดียนเบียนฟู)	ไทยโบราณ ภาคกลาง	จีน กวางตุ้ง	จีน แคะ (ตั้น)	เ
๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	
หนึ่ง	นึ่ง	ลุง (ลึง)	ขุน ?	อ้าย	เจ๊ะ	เจ๊ะ	
สอง	สอง	ซอง	ยี่	ยี่	ยี่	สอง	
สาม	สาม	ซาม	ซาม	สาม	ซำ	ซาม	
สี่	สี่	ซี	ไส	ไส	สี่	สี่	
ห้า	ห้า	ฮา	งั่ว	งั่ว	เหงอ	เหงอ	
หก	ฮก	ลุก	ลก	ลก	ลก	ลก	
เจ็ด	เจด	เจด	เจด	เจด	เจด	เจด	
แปด	แปด	เปด	แปด ?	แปด	แปด (ปาด)	แปด (ปาด)	
เก้า	เก้า	เก๊า	เก้า ?	เจา	เก้า	เก้า	
สิบ	ซิบ	ซิบ	สิบ ?	จ๋ง	ซิบ	ซิบ	

หมายเหตุ การแบ่งกลุ่มไทย — จีน ข้าพเจ้าจัดเองโดยอัตโนมัติ ตามความโน้มเอียงของสำเ
จีนใต้ ๖ สาขา มาใกล้ทางไทยมากกว่าภาษาจีนกลาง เพราะพวกนี้แต่เดิมปู่ ย่า ตา ยาย เป็
จีนกลายเป็นจีนไป ส่วนสำเนียงที่เพี้ยนมากน้อยตามกาลเวลาที่ถูกกลืน การกลืนชาตินั้นกระทำได้
ในมือ อาจหยิบยื่นวัฒนธรรมทดแทนวัฒนธรรมดั้งเดิมได้ นานหลายชั่วคนก็กลายเป็นจีนไป ถึง
ยังทิ้งร่องรอยให้เห็นได้ชัดเจน ปัจจุบันคนพวกจีนใต้ ๒ — ๓ ร้อยล้านคนเป็นอย่างน้อย สืบเชื้อ
นักค้นคว้าทางเชื้อชาติข้องใจว่าเหตุใดจีนกับไทย จึงมีหน้าตาคล้ายกันอย่างประหลาด ซึ่งไม่เป็น
ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายมาจากคนเชื้อชาติไทยแต่ในอดีต หมอดอดด ผู้ค้นคว้าเรื่องนี้จึงให้ฉาย
คงจะเป็นเพราะเหตุนี้

งการนับของเชื้อชาติต่าง ๆ

				กลุ่มจีน			
ะเทศจีนแล้วถูกกลืนไปเป็นจีนแต่ ๒๐๐๐ ปี							
จีน ทะ (สิก) ๘	จีน ไหหลำ ๙	จีน ฮกเกี้ยน ๑๐	จีน แต้จิ๋ว ๑๑	จีนกลาง ๑๒	แม้ว เพชรบูรณ์ ๑๓	เย้า เมืองน่าน ๑๔	ลีซอ ๑๕
ยิด	ยัก	เจ๊	เจ๊ก	อี	อี	เอี๋ยด	ถี่
ง	โน่	หนอ	หนอ	เอ้อ	อ้อ	อี	หง่
าม	ตา	ซา	ซา	ซัน	เป้	ป่วะ	ซา
	ตี่	สี่	สี่	ซื่อ	เปล้า	ปี่	ลี่
ง	โง่ว	โก	เหงา	อู่	จี	แป้ว	งั่ว
า	ลัก	ลัก	ลัก	ลิ่ว	เจา	จู๊	โฉะ
ต	ซิด	ซิด	ฉิก	ซี	ฉะ	เซี่ยด	ซู่ว
ก	โบ๋ย	เบ๋	โบ๋ย	ปะ	ย่	เหี่ยด	เหะ
ว	เก้า	เก้า	เก้า	จิ่ว	จ๋ะ	ตั๋ว	ลูว
บ	ตบ	จบ	จบ	ซอ	เก่า	เจียบ	ซอ

ยง เห็นได้ชัดเจนว่าพวก
ไทยถูกกลืนมา ๒๐๐๐ ปี
าย ถ้าอำนาจปกครองอยู่
ม้จะถูกกลืนแต่ภาษาพูดก็
ายมาจากชนเชื้อชาติไทย
ารประหลาดเลยเมื่อคนจีน
ไทยว่าเป็นพี่ชายของจีน

การรวบรวมได้รับความร่วมมือจาก

พระธรรมกิตติโสภณ วัดเบญจมบพิตร โทร. ๘๑๒๕๒๖

พระ ดร. มหาลิขิต ลิขิตานันโท ปริญญาเอกประวัติศาสตร์ วรรณคดี ฯ โทร. ๒๒๐๘๔๘

พ.อ. กฤษณ วัชรปราการ

สัมภาษณ์ผู้จัดการโรงแรม อี แอนด์ โอ เกาะปีนัง

หลักฐาน

พ.อ. หลวงวิจิตรวาทการ งานค้นคว้าเรื่องชนชาติไทย หน้า ๑๑๕ พงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา หน้า ๒๓๘

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

หก. ประวัติศาสตร์ ยก. ทบ.

๑๐ พ.ย. ๒๕๑๔

ผนวก ๑๒ เปรียบเทียบสำเนียงภาษ

	กลุ่มมาเลย์							
ไทย	มลายู ๑๖	อินโดนีเซีย ๑๗	ชาวน้ำ ๑๘	ซาไก ๑๙	พม่า ๒๐	พม่า (เหนือ) ๒๑	กะเหรี่ยง บ้านไร่ อุทัยธานี ๒๒	กะ แม
หนึ่ง	ซาตู	ซาตู	ซ้า	ซาตู	ติ	ตัด	เลอ	เ
สอง	ดูวา	ดูวา	ดูวา	ดูวอ	ลิ	นิด	หนึ่ง	คี
สาม	ตีคา	ตีกา	ตีกา	ตีฆอ	ตุง	โตง	เสี่ง	เ
สี่	อีมตัด	อัมบั๊ด	ไบ๋	ปะ	เล	เล	หลง	ลู
ห้า	ลีมา	ลีมา	ลีมา	ลีมอ	งา	งา	เย้	แ
หก	อีอนำ	อันนำ	นัม	แน	เข้า	เขา	ขุ่ง	คี
เจ็ด	ตูโจฮ	ตูจู	ดุโย๊ะ	ตูโย๊ะ	ควนเน๊ะ	อุนิต	หน่วย	นู
แปด	ลาปัน	เดอลาปาน	ลาบั๊ด	ลาแป	เช๊ะ	ชิด	คุ	โ
เก้า	ซิมบีลัน	เซ้มบีลัน	ซามิลัค	สะมีแล	กู	โก	ขุ้ย	คุ
สิบ	ซาปูโรฮ	เซอปูลู	ซาบุโล๊ะ	สะปูโล๊ะ	ตะเช	ตะแฉ่	ฉิง	เ

การรวบรวมได้รับความร่วมมือจาก หมายเ

พ.อ. กำชัย โชติกุล ทภ. ๒ โทร. ๘๔๒๖๘๑

พ.อ. พฤกษ์ พลรัฐ พธ. ทบ.

พ.อ. ธงชัย แพ่งสภา ขว. ทหาร โทร. ๒๑๒๘๓๗, ๙๑๘๗๐๔

พ.อ. เทพ ทาทะสุทธิ์ โทร. ๘๔๓๐๘๑

พ.ต.อ. ไพโรจน์ ปุษยนาวิน ผกก. ภูธร เขต ๕ ฝ่ายชายแดน โทร. ๓๖๖๐๗

ร.อ. ประธาน เกตุวงษ์ สัสดีจังหวัดยะลา

ร.ท. ชิน ยุทธชนะ สัสดีอำเภอเมืองภูเก็ต

คุณวนัช พฤกษะศรี หัวหน้าศูนย์วิจัยชาวเขา โทร. ๓๕๙๒๙

คุณมังกร สังกาส จังหวัดอุทัยธานี

บของชนเชื้อชาติต่าง ๆ (ต่อ)

กลุ่มธิเบต					กลุ่มเบ็ดเตล็ด		
เหรี่ยง ะเรียง	มูเซอ	อีก้อ	อีก้อ อ. แม่จัน	มูเซอ อ. ฝาง	ญี่ปุ่น	เกาหลี	ฮินดู (แขกยาม)
๒๓	๒๔	๒๕	๒๖	๒๗	๒๘	๒๙	๓๐
อ	เต้	ติ	จุ	เต	อิชิ	ฮะนา - อิล	เอก
	นยี่	นยิ	ง	งือ	นิ	ทูล - อี	ตู
ือ	เชะ	ซุม	ซุบ	แฉะ	ซัง	แซด - สาม	ตรี
	อ่อ	เอ่อว	เออ	ออ	ชิ	แดด - ซา	จาด
	งา	หว่า	งา	งา	โก	หะซอด-โอ	ปาต
	เขาะ	โกะ	โกะ	เคาะ	ลกกุ	ยาซอด - ยุค	ฉอ
	ซือ	สิ	ชี	เซอ	ชิดจิ	อิลกบ - ซีล	สาต
ะ	เห	แหยะ	แยะ	ฮีมะ	หัดจิ	ยาดอล - พาล	อัต
	ก้อ	โกอย	เวอ	กอมะ	คุ	อาฮอบ - คู	หน่อ
อะชี	เตชี	เช้	เช	เตอนี	ยุ	ยอล - สิบ	ดสั

เหตุ การนับของเกาหลีมี ๒ สำเนียง สำเนียงชาวบ้าน
กับสำเนียงราชการ

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

(ถวิล อยู่เย็น)

โทร. ๒๒๐๘๖๘, ๒๑๒๑๓๑ ต่อ ๓๘๗๔

๗๗๐๖๒๗ (บ้าน)

๖ พ.ย. ๒๕๑๔

ไทย	มอญ ๓๑	เขมร ๓๒	ญวน ๓๓	ลัวะ (บ่อหลวง อ. ฮอด) ๓๔	ส่วย (สุรินทร์) ๓๕
หนึ่ง	มัว	มุย	โหมด	เต๊ะ	มวย
สอง	บา	บีล	ไฮ	ละอา	บา
สาม	ป๊อย	ไบ	บา	ละโอย	ไป
สี่	ปอน	บูน	โบ๊น	ป๋ง	ปอน
ห้า	อะชอน	ปรำ	นำ	พ้าน	ซอง
หก	อะลาว	ปรำมุย	ซ้าว	แล	ตะบัด
เจ็ด	หะป๊อก	ปรำบีล	ไบ๊	อะแล	ตะปูล
แปด	หะจาม	ปรำไบ	ต๋ำ	สะเตะ	ตะโคล
เก้า	หะจิ๊ก	ปรำบูน	จิ๋น	สะต๊าน	ตะเค๊ะ
สิบ	จ๊อก	ด๊อบ	เหม่ย	กัว	มิเจ๊ด

การรวบรวมได้รับความร่วมมือจาก

พ.อ. พฤกษ์ พลรัฐ พธ. ทบ.

พ.ต.อ. ไพโรจน์ ปุษยนาวิน ผกก. ภูธร เขต ๕ โทร. ๓๖๖๐๗

พ.ต. นิยม รัตนสูต ยก. ทบ

พ.ต. เรียม เปลี่ยนละออ สปช. ทบ.

ร.อ. วิบูล ปั่นทวงษ์ สัสดีจังหวัดจันทบุรี

ร.ต. เสนีย์ โชติปัญญา จังหวัดทหารบกสุรินทร์

คุณวนัช พฤกษะศรี หัวหน้าศูนย์วิจัยชาวเขา โทร. ๓๕๙๒๙

การนับของชนเชื้อชาติต่าง ๆ (ต่อ)

กลุ่มมอญขะแมร์					
ขมุ (เมืองไชย)	ขมุ (เมืองน่าน)	ชอง (อ. มะขาม จันทบุรี)	ข่าหอก หรือลาวเทิง (เมืองสิงห์)	ข่าเมด	
๓๖	๓๗	๓๘	๓๙	๔๐	
มวย	มวย	โม่ย	โมย	โมย	
ยา	พราง	พ่าย	ปราด	ละอา	
ป้ะ	เป๊ะ	เพ้อ	เปะ	ละโอย	
ี่	สี่	โพ้น	สี่	ปูน	
วา	ห้า	พรำ	ห้า	พัน	
รก	หก	ขะตอง	ฮก	ติ	
จ็ด	เจ้ด	ข่ะนูน	เจด	ติ่ม	
เปด	แปด	ขะตี๊	แปด	ตรอน	
ก้า	เก้า	ขะช่าย	เก้า	กลอน	
สิบ	สิบ	ร่าย	สิบ	เกล	

หมายเหตุ พวกข่าหอก และขมุ นับได้เพียง ๓ เท่านั้น นอกนั้นต้องขอยืมภาษาไทย ส่วนเขมรนับได้ ๕ พอขึ้น หกต้องใช้ห้าบวกหนึ่ง (ปรำมุย)

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น

โทร. ๒๒๐๘๖๘, ๒๑๒๑๓๑ ต่อ ๓๘๗๔

๗๗๐๖๒๗ (บ้าน)

กรมศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ นครปฐม

อย่า เพราะความอ่อนแอไว้รอท่าข้าศึก

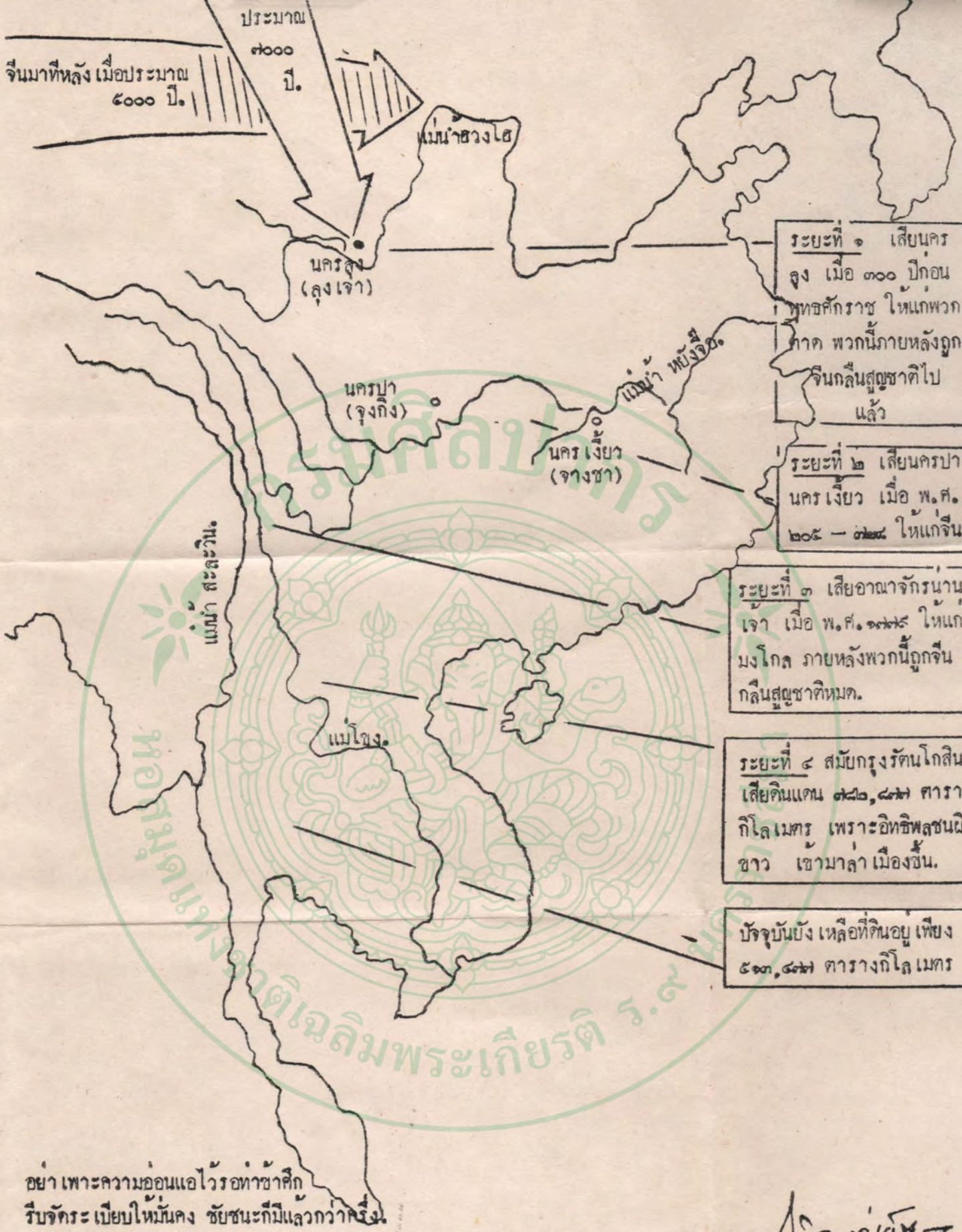

อย่าเพาะความอ่อนแอไว้รอท่าข้าศึก
รีบจัดระเบียบให้มั่นคง ชัยชนะก็มีแล้วกว่าครึ่ง.

พ.อ. ประยุทธ์

หก.ประวัติศาสตร์ ๗
๖ มิ.ย.๒๕๑๑ (๗๔๕๒๗)
โทร.๒๐๐๓๕, ๒๒๐๑๐ ต่อ ๗๓๔๑๔

น.๒๗น.๓๐๔๑ ๕๗๒.๙๕๙๓
ร. ๒๗๔ก.

รายงานการปราบเงี้ยว พ.ศ. ๒๔๔๕

โดย

ร.อ. เพิ่ม (หลวงทวยหาญรักษา)

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น อธิบายความประกอบ

หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาราชสมัย

แผนที่ภาคเหนือบริเวณที่เกี่ยวก่อการกำเริบ พ.ศ.๒๔๔๕.
มาตราส่วน ๑ : ๑,๐๐๐,๐๐๐
เชียงคำ.
พะเยา
บ.แม่กา
ร.อ. เยนเซน กับตำรวจ ๕๐ ไปช่วยลำปางเมื่อ ๒๔ ก.ค.๒๔๔๕.
เจ้าอุปราชพระยาบรม บาทบำรุง กำลัง๑๐๐๐ จากน่านไปถึกดานสบเอียบ
น่าน
เชียงใหม่.
งาว
สอง
สบเอียบ
ลำปาง.
วัดป่ารวก.
ม่อนพญาแจ้ง.
ดอยปุ่ง.
น้านอย.
พระยาเสนาราช
เจ้าบุรีรัตน์ ขุนอุตร

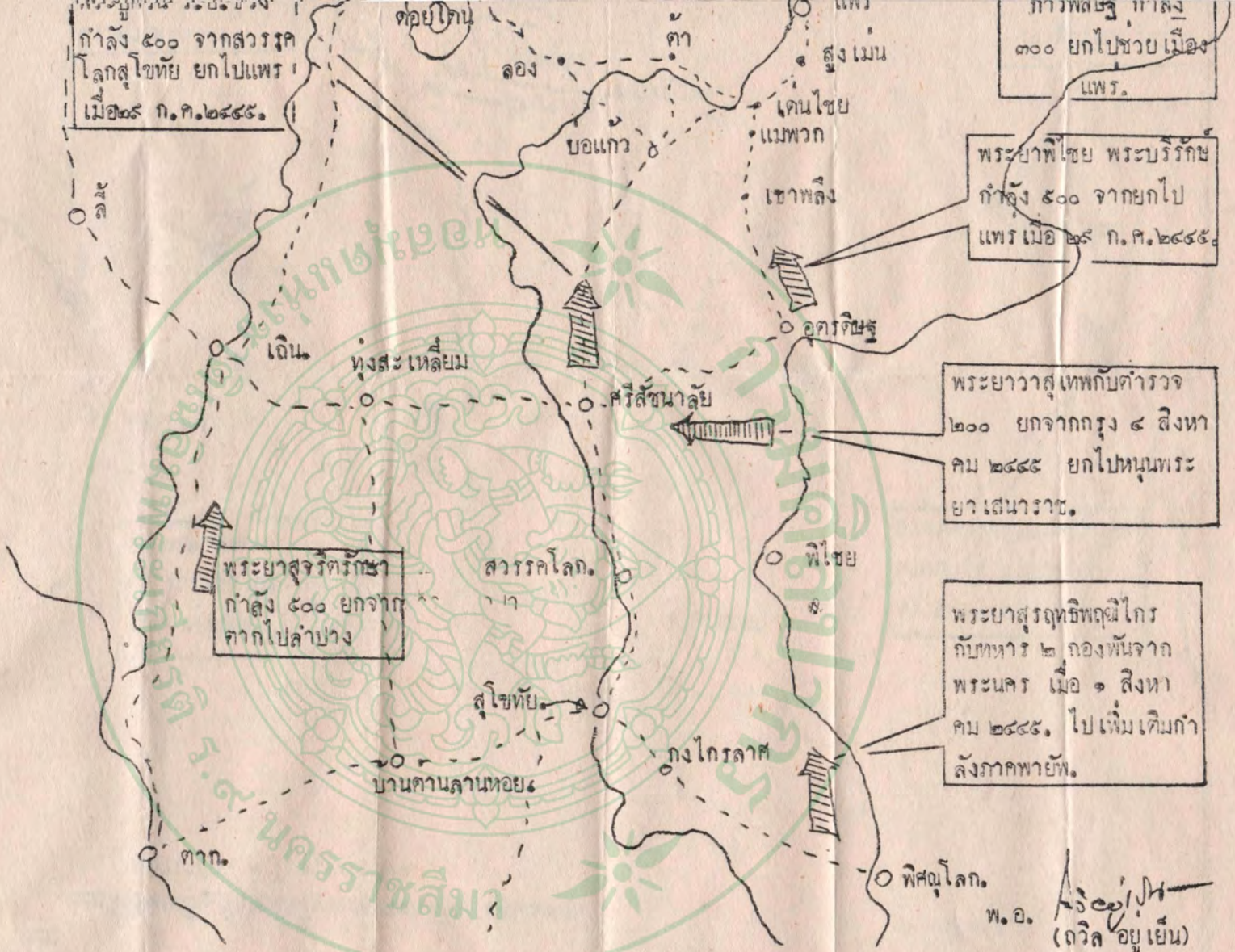
กำลัง ๕๐๐ จากสวรรค
โลกสุโขทัย ยกไปแพร
เมื่อ๒๘ ก.ค.๒๔๔๕.
ต้า
ลอง
สูงเม่น
เดนไชย
แมพวก
บอแก้ว
เขาพลึง
การพลรัฐ กำลัง
๓๐๐ ยกไปช่วยเมือง
แพร.
พระยาพิไชย พระบริรักษ์
กำลัง ๕๐๐ จากยกไป
แพร เมือ ๒๘ ก.ค.๒๔๔๕.
อุตรดิษฐ
เถิน
ทุ่งสะเหลี่ยม
ศรีสัชนาลัย
พระยาวาสุเทพกับตำรวจ
๒๐๐ ยกจากกรุง ๔ สิงหา
คม ๒๔๔๕ ยกไปหนุนพระ
ยาเสนาราช.
พระยาสุจริตรักษา
กำลัง ๕๐๐ ยกจาก
ตากไปลำปาง
สวรรคโลก.
พิไชย
พระยาสุรฤทธิพฤฒิไกร
กับทหาร ๒ กองพันจาก
พระนคร เมื่อ ๑ สิงหา
คม ๒๔๔๕. ไปเพิ่มเติมกำ
ลังภาคพายัพ.
สุโขทัย
กงไกรลาศ
บานดานลานหอย.
ตาก.
พิศณุโลก.
พ.อ.
(ถวิล อยู่เย็น)

รายงานการปราบเงี้ยว พ.ศ. ๒๔๔๕

โดย ร.อ. เพิ่ม (หลวงทวยหาญรักษา)

พ.อ. ถวิล อยู่เย็น อธิบายความประกอบ

เหตุที่พรากจากเคหากิจจาแจง
วันที่หกสิงหาคมมาหยิบ
มีรับสั่งสมเด็จพระจอมนรินทร์
ให้ท่านนายพลโททหารน่า(๒)
เป็นแม่ทัพรับการราณรงค์

รำพรรณพจน์บทกลอนสุนทรแถลง
ไว้ให้แจ้งจำตริปฏิทิน
ร้อยยี่สิบเอ็ดยกศกโกสินทร์(๑)
ที่บางปะอินอาศน์เอกภิเศกทรง
เจ้าพระยาสุรศักดิ์โดยประสงค์
ปราบเงี้ยวดงโจรดอนที่จรมา

---

(๑) กองทัพยกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อ ๖ สิงหาคม ๒๔๔๕ หลังจากเงี้ยวปล้นเมืองแพร่แล้ว ๑๓ วัน วันที่ปล้นคือ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๔๕ เวลา ๐๕๐๐ น. แล้วกำเริบจะไปตีเมืองอุตรดิตถ์และลำปาง พกาหม่องหัวหน้าเงี้ยว ถูกตำรวจลำปางยิงตายพร้อมด้วยลูกน้อง ๓๐ คน เมื่อ ๔ สิงหาคม ๒๔๔๕ ที่วัดบ่ารวกใกล้ ๆ กับค่ายสุรศักดิ์มนตรี ซึ่งขณะนั้นชาวเมืองเหนือยังหวาดกลัวเงี้ยวอยู่ทั่วไปจำเป็นจะต้องส่งกองทัพขึ้นมาบำรุงขวัญ

(๒) ทหารน่า คือกองทหารที่ได้รับการฝึกอย่างยุโรป สมัยต้นรัชกาลที่ ๕ เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีเคยปกครองบังคับบัญชามาแต่ พ.ศ. ๒๔๒๓ เคยไปปราบฮ่อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ และ พ.ศ. ๒๔๓๐ ขณะปราบเงี้ยวเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี พ้นหน้าที่ไปแล้ว โปรดเกล้าให้เป็นแม่ทัพ ขณะนั้นอายุ ๕๑ ปี ทหารน่าสมัยพระพุทธเจ้าหลวง ประกอบด้วยทหาร ๘ กรม คือ

กรมทหารม้าเกราะทอง	(บัจจุบันคือ ม. พัน. ๑ รอ.)
กรมทหารผีพาย	(ร. พัน. ๓ หรือ ร. ๑ พัน. ๒ รอ.)
กรมทหารล้อมวัง	(ร. พัน. ๒ หรือ ร. ๑๑ รอ.)
กรมทหารรักษาพระองค์	(ร. พัน. ๑ รอ.)
กรมทหารทองปรายปลายหอก	
กรมเกณฑ์หัดอย่างยุโรป	
กองเลขเจ้านายตาย	
กรมทหารมหาดไทย	

ประมาณสี่ร้อยคนปล้นเมืองแพร่(๓) แตกแล้วแน่ในข่าวที่กล่าวหา
พวกข้าหลวงจัดการงานภารา มันจับฆ่าฟันเล่นไม่เป็นอัน(๔)
กำลังพลรณรงค์จะยงยุทธ เครื่องอาวุธสาระพัดได้จัดสรรพ์
กรมยุทธนาหาไว้ให้ครบครัน อย่าช้าวันเร็วไวรีบไปรบ
ท่านแม่ทัพรับสั่งไม่กังขา มาเรียกหาทหารเก่าเข้าบรรจบ(๕)

---

(๓) เข้าปล้นศาลากลางจังหวัด โรงตำรวจภูธร และที่ทำการไปรษณีย์ มีหัวหน้าสำคัญ ๓ คน ได้แก่พกาหม่อง ช่างแค(บ้านแม่พวก) และ สล่าโปไชย (บ้านบ่อแก้ว) เง้ยวคือไทยใหญ่ เป็นชนเชื้อชาติไทยอยู่ในบังคับอังกฤษ สำหรับสล่าโปไชย กงศุลอังกฤษแต่งตั้งเป็นหัวหน้า (Head man) สำหรับควบคุมดูแลพวกเง้ยว ซึ่งขณะนั้นฝ่ายบ้านเมืองถือว่า เง้ยวเป็นต่างด้าว จึงกวดขันอย่างเคร่งครัด พวกเง้ยวทั่ว ๆ ไป ไม่ชอบข้าราชการคนไทยใต้ ชาวพื้นเมืองก็คงจะไม่ใคร่พอใจข้าราชการบางคนอยู่ด้วย และมีอิทธิพลของคนผิวขาวแทรกแซงเข้ามา

สาเหตุของการก่อการกำเริบในครั้งนี้ พอจะประมาณได้ดังนี้คือ.–

๑. ฝ่ายปกครองซึ่งเป็นข้าราชการที่ส่งไปจากกรุงเทพ ฯ เข้มงวดกวดขันและอาจจะมีบางพวกที่ปฏิบัติการรุนแรง โดยเฉพาะที่บ้านบ่อแก้ว

๒. ชาวเมืองแพร่ไม่พอใจเจ้าหน้าที่ปกครอง โดยเฉพาะการเก็บค่าราชการ และการเกณฑ์แรงงาน

๓. มีเค้าเงื่อนหลายตอนที่ฝรั่งเศษทางหลวงพระบางมาติดต่อกับเจ้านายฝ่ายเหนืออย่างลับๆ เป็นเวลานานติดต่อกัน โดยเฉพาะเจ้านครแพร่

๔. นายแขวง (นายอำเภอ) ขาดการประชาสัมพันธ์ ไม่ปรับความเข้าใจกับประชาชน

๕. อิทธิพลของกงศุลอังกฤษในการควบคุมพวกเง้ยว อันเป็นมูลฐานในการกระด้างกระเดื่อง

๖. หัวหน้าเง้ยว (พกาหม่อง) คนนี้เคยเป็นหนี้เจ้าหญิงแว่นทิพย์ เมืองเชียงตุงอยู่ ๔๐๐๐ แถบ ไม่มีเงินใช้หนี้ ครั้นเห็นการควบคุมเงินที่ศาลากลางจังหวัดหละหลวม จึงได้ช่องหาเงินไปใช้หนี้

๗. กรณีตำรวจและชาวลำปางมาตรวจที่บ้านบ่อแก้ว เขตลำปางต่อเมืองแพร่ จนเกิดการต่อสู้กับเง้ยวและแตกกลับไป ทำให้เง้ยวเห็นว่าไทยอ่อนแอ เลยกำเริบคิดปล้นเมืองแพร่

(๔) ข้าหลวงเมืองแพร่ ขณะนั้นคือ พระยาไชยบูรณ์ (ทวงอยู่) ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น พระยาราชฤทธานนท์พหลภักดี เมื่อถูกปล้นได้ยิงต่อสู้ ๒–๓ นัด เห็นเหลือกำลังจึงหนีออกจากจวนพร้อมด้วย คุณหญิงเอื้อน ภรรยา บุตร และคนใช้ ตรงไปคุ้มเจ้าหลวง และบริษัทบำไม้ก็ไม่พบใคร จึงออกไปนอกเมืองเพื่อเกณฑ์คนมาต่อสู้ เนื่องจากเง้ยวให้สินบนนำจับไว้ ๔๐๐๐ บาท จึงถูกจับได้ทั้งครอบครัวและนำไปให้เง้ยวที่ช่องกาษ พกาหม่องบังคับให้พระยาไชยบูรณ์เรียกข้าราชการมาประชุม มอบเมืองแพร่ให้แก่เง้ยว แต่พระยาไชยบูรณ์ไม่ยอมจึงถูกฆ่าตายด้วยวิธีตัดหัว ที่ช่องคาวเมื่อ ๒๖ กรกฎาคม ๒๔๔๕ กรมพระยาดำรงราชานุภาพจึงโปรดให้สร้างอนุสาวรีย์ พระยาไชยบูรณ์ผู้ซึ่งไม่ยอมแพ้ที่ตรงนั้น ขณะนี้ยังอยู่ที่ข้างทางเด่นไชยแพร่ ก.ม. ๔ การปล้นครั้งนั้นมีคนไทยได้ถูกฆ่าทั้งผู้หญิงและเด็กรวม ๒๙ คน

(๕) เป็นนายทหารที่เคยไปรบฮ่อ ในแคว้นสิบสองจุไท และหลวงพระบาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๘ และ พ.ศ. ๒๔๓๐ ส่วนมากเป็นคนมีอายุแล้ว

ได้สิบนายชายชาญในการรบ
ตัวเรานั้นท่านสั่งเป็นคลังทัพ(๖)
ทั้งเสื้อผ้าอาวุธยุทธการ
ด้วยร่างกายเกินหนุ่มเนื้อนุ่มนิ่ม
ทั้งเหนื่อยหอบบอบช้ำสั้นกำลัง
และบุตรหลานคลานนั่งกำลังรัก
ประเดี๋ยวเมื่อยประเจ็บเป็นเหน็บพราว
เมื่อหนุ่มสาวคราวย่อก็อนาถ
กำลังอยู่ชูชมสมคเน
ต้องแบกรักหนักอุราพาไปทัพ
มาสามช้ำกำจรให้อ่อนใจ
แต่รักอื่นชื่นชุ่มเมื่อหนุ่มสาว
ครั้งนี้หน่วงห่วงหลังรุงรังนัก
จะสั่งยายก็จะยาวสาวถึงลูก
ลงนี่องคนึงคิดกิจการ
เบิกเข้าของกองขนไปจนหมด
บันทุกเรือรีบรัดจัดนาวา
วันที่หกสิงหาเวลาบ่าย
สั่งให้ออกนาวาจากท่าพลัน
เฝ้าประนตบทเรศเกษโกสินทร์
ท่านนายกองนายทัพที่รับการ
เข้าสมทบกองทัพไปรับการ
เงินตรารับเบิกจ่ายนายทหาร
ให้แดดาลดวงจิตต์คิดพวัง
เหมือนกลัวยริมสุกรุมในตุ่มขัง
จะประทังทานไม่รอดตลอดคราว
ยายก็มักเรอรากอ้าปากหาว
มีเรื่องราวรุงรังดูลังเล
ต้องนิเรศแรมร้างไปห่างเห
ก็ต้องเร่รักชมพนมไพร
เป็นสองกลับกลืนรักแทบตักษัย
ความอาลัยลึกยิ่งกว่าสิ่งรัก
เป็นครั้งคราวยังวิตกเพียงอกหัก
ให้พวักพวงใจอาลัยลาน
เป็นห่วงผูกพันตอต่อไปหลาน
รีบเขียนบาญชีพลันดังบัญชา
เอาใส่รถรีบตรงไปลงท่า
ที่ศาลาแดงเสร็จสำเร็จพลัน(๗)
แม่ทัพหมายมุ่งกิจคิดกระศัลย์
ส่วนตัวท่านขึ้นรถไฟครรไลยลาน
ที่บางปอินทิพย์อาศน์ราชฐาน
ออกจากบ้านพร้อมหน้ามาลงเรือ

---

(๖) ผู้แต่งนิราศเรื่องนี้คือ ร.อ. เพิ่ม ทำหน้าที่ยกรบัตรทัพ เคยไปปราบฮ่อมาทั้ง ๒ คราวเหมือนกัน ต่อมาได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นหลวงทวยหาญรักษา

(๗) ขณะนั้นบ้านเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ยังอยู่ที่ศาลาแดง คือบริเวณโรงแรมดุสิตธานีขณะนี้ แต่ก่อนมีคลองหัวลำโพงหรือคลองเตยผ่านไปออกพระโขนง และคลองผดุงกรุงเกษมได้ ๒ ทาง เลียบตามแนวถนนพระราม ๔ เรือที่จะไปทัพคงจะจอดเตรียมอยู่หน้าบ้านท่านแม่ทัพ

พอน้ำขึ้นรีบค้ำละล่ำละลัก
เรือก็หนักน้ำก็น้อยอ่อยเหลือ

บอกขวาซ้ายให้สำเนียงจนเสียงเครือ
นึกน่าเบื่อใจจรนั่งอ่อนใจ

แปดทุ่มถึงเรือกลกมลมุ่ง
ปากคลองผดุงลอยลำแม่น้ำไหล(๘)

ผูกพ่วงเสร็จสั่งบอกออกเรือไฟ
แล่นครรไลลอยคว้างมากลางชล

ระยะย่านบ้านเรืองมีเกลื่อนกลาด
เรื่องนิราศพูดเล่นไม่เป็นผล

ชายกับหญิงจริงในใจของตน
จะนั่งบ่นบ้าให้ผู้ใดฟัง

เก็บรักซ้อนซ่อนกลไว้ต้นรัก
แม้นพูดนักเขาจะว่าเป็นบ้าหลัง

พวกที่มาทั้งสิ้นได้ยินพึ่ง
เขาจะลงเลใจอาลัยเมีย

อันมนุษย์สุดคิดแต่จิตต์หมาย
ทุกข์สุขหายเพราะตัดสลัดเสีย

ตัวจะไปใจจะรออยู่คลอเคลีย
ละห้อยละเหี่ยเห็นผิดความคิดไป

พอรุ่งสายสุริยาห้าโมงเหมาะ
ก็ถึงเกาะบางปอินกระสินธุใส

เข้าจอดเรียบเทียบท่าชลาไล
ต่างตั้งใจจะเข้าเฝ้าทูลลา

แต่ฝ่ายท่านแม่ทัพได้รับสั่ง
เห็นมาพรั่งพร้อมกันก็หรรษา(๙)

จึงแจ้งความตามรับสั่งไม่รั้งรา
เรื่องทูลลาโปรดประสาทพระราชทาน

อนุญาตอย่าให้ช้าเวลาเย็น
ได้ข่าวเล่าลือว่าศึกมันฮึกหาญ

จะเสียเวลาช้าวันไม่ทันการ
แม่ทัพท่านลงนาวาก็คลาไคล

พฤหัศสัตโนสะโมสร
ชุลีกรขึ้นประนมบังคมไหว้

ขอพระเดชาคุ้มสรรพภัย
สัตรูประไลลาญกลัวให้ทั่วทิศ

เรือไฟพวงล่วงพาน่าที่นั่ง
แลสพรั่งพร้อมพรักอรรคนิต

คอยแวดล้อมจอมนราสวามิตร์
มิได้คิดเหนื่อยยากลำบากกาย

ออกหัวเกาะกลับลำล่องน้ำรี่
เข้าแควสีกุกไปดังใจหมาย(๑๐)

---

(๘) มีเรือกลไฟมารอจูงเรือที่ปากคลองผดุงกรุงเกษม แม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านเหนือ

(๙) ขณะนั้นพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประทับที่พระราชวังบางปะอิน เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรีมาเฝ้าทางรถไฟให้ขบวนเรือไปรอที่บางปะอิน

(๑๐) แควทางด้านตะวันตกแยกจากอยุธยาที่จะไปทางอ่างทอง

ริมฝั่งชนคนดูอยู่เรียงราย
มีตัวนายกำนันนำร่องน้ำเดิน

บางที่ผิดติดตื้นในพื้นน้ำ
ต้องเข็นค้ำเต้นโลดบนโขดเขิน

พวกผู้ใหญ่บ้านนั่งบนฝั่งเนิน
ร้องเรียกเกริ่นกรูตามลำน้ำมา

ช่วยจับฉุดยุดถือเฮฮือลาก
ก็หลุดจากชายหาดดังปราถนา

ออกแล่นลิ่วฉิวไปในคงคา
เปิดหลอดจ้าจักร์จ้าน้ำเป็นฟอง(๑๑)

บนตลิ่งเขียนฉลากถากไม้ปัก
บอกที่พักจัดจ่ายรายสิ่งของ

เจ้าน่าที่มีอยู่เป็นหมู่มอง
เข้าสารกองพื้นรายชายชลา

ฝ่ายพระสงฆ์ทรงสิกขาทุกอาการ
ก็ฟังสาธยายมนต์บ่นคาถา

เสียงสนั่นยันโตโพธิยา
ค่อยเป็นผาสรรพสดับพร

ถึงวัดเกษไชโยชะโลจักร์(๑๒)
เข้าหยุดพักพิณโยสะโมสร

ขึ้นนมัสการดานจิตต์คิดอาวรณ์
ท่านแต่ก่อนสร้างไว้ก็ใหญ่โต

เขาลือข่าวกล่าวคุณบุญฤทธิ์
ใครตั้งจิตต์บำราศทุกข์ได้สุขโข

อธิฐานกล่าวขอหลวงพ่อโต
ถึงเป็นโรคาก็หายสบายบาล

จนเจ็กจ้อยพลอยไหว้ให้เจ้าหลง
มีเฮียกงอาศัยในวิหาร

โต๊ะจีนวางตั้งป้ายไม้กระดาน
วัดเป็นศาลเจ้าแทรกดูแปลกใจ

ไม้ไผ่รากถากปรับประกับหมาย
ไว้เสี่ยงทายเจาะจงแก้สังสัย

อันหนึ่งหงายอันหนึ่งคว่ำจงจำใจ
ว่าเจ้าได้รับธุระไม่ละเลย

แม้ว่าทั้งสองอันนั้นบังคับ
เจ้าไม่รับบลเบือนจึงเชือนเฉย

สองอันหกตกหงายพิปรายเปรย
ว่าเจ้าเย้ยเยาะหัวเราะรับ

ไม้ตัวเสี่ยงทายสั่นครั้นตกออก
เฮียกงบอกตัวยี่กำกับ

จะดีร้ายถ่ายเทคะเนนับ
พอได้รับเพื่องสลึงพึ่งพระคุณ

ฝ่ายท่านเจ้าอธิการชาญคาถา
ปลูกเศกผ้าเหลืองไว้ให้อุดหนุน

---

(๑๑) เปิดหลอดเสียงหรือเปิดหวูด

(๑๒) อยู่ใน.เขตจังหวัดอ่างทอง สมเด็จพุฒาจารย์ (โต) สร้างพระพุทธปฏิมากรสมัยรัชกาลที่ ๔ แล้วพระพุทธเจ้าหลวงปฏิสังขรณ์เมื่อ ๓๐ พฤษภาคม ๒๔๓๐ ยกเป็นพระอารามหลวง

เป็นเชือกเกลียวเหนียวจิตต์คิดการุณ
มาให้ท่านแม่ทัพสำหรับทหาร
สาระพรรณสรรพภัยคุ้มได้ครบ
แล้ววันทาลาสงฆ์ลงจากวัด
เปิดหลอดลั่นสนั่นไปในสายชล
มีเป็ดไก่หมูปลาเอามาให้
รวมเสบียงเลี้ยงท้องทั่วกองทัพ
แต่เช้าจรผ่อนค่ำจะร่ำจด
จะพูดนักชักหาเวลาเปลือง
ถึงเมืองพิษณุโลกเป็นโชคหยุด
เป็นเมืองมณฑลใหญ่ในอุตรา
ท่านผู้รั้งที่รักษามาคำนับ(๑๓)
ชาวเมืองเหนือเหลือร้อนไม่ผ่อนเย็น
พวกพ่อค้าร้านใหญ่ในเมืองเหนือ
คิดจะหนีไปอยู่ที่ปากน้ำโพ
พอได้ข่าวว่าใต้ท้าวเป็นแม่ทัพ
คอยถามหาว่าจะมาสักเมื่อไร
เมื่อก่อนสี่วันนั้นเขาว่า
ดูเริงรื่นชื่นบานสำราญครัน
แล้วเอาผ้าปะเจียดขาวยาวสักศอก
คนในเมืองมุ่งชิงทั้งหญิงชาย
อันเหตุนี้เมื่อเสด็จประพาส
ช่วยค้ำจุนปลุกใจให้ไปรบ
เป็นเครื่องต้านต่อตีไม่หนีหลบ
ท่านเคารพรับไว้แจกไพร่พล
โดยรีบรัดเร็วไปไม่ขัดสน
ทุกตำบลบ้านเมืองเนืองคำนับ
ขนส่งใส่เรือร่ำเป็นลำดับ
ไม่รอรับเลยไปเสียหลายเมือง
เห็นไม่หมดคำกล่าวในราวเรื่อง
มีแต่เครื่องครวญใคร่ในอุรา
ไหว้พระพุทธชินราชดังปรารถนา
ท่านพูดจาไต่ถามความที่เป็น
ได้ทราบศัพท์เล่าความไปตามเขา
บ้างตื่นเต้นตกใจร้องไห้โอ
เก็บลงเรือเข้าของกรองอกโข
ดูเรรวนรนทุกคนไป
จะมารับรบสู้จริงอยู่ได้
เขาตั้งใจคอยดูอยู่ทุกวัน
ใต้ท้าวมาถึงนครสวรรค์
เห็นจะบั้นเทาร้อนนอนสบาย
กระซิบบอกชัดชัดใจหาย
ผ้าขาวขายดีครันทุกวันมา
หล่อรูปพระชินราชดังปรารถนา(๑๔)

---

(๑๓) พระยาเทพาธิบดี ทำการแทนข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลพิษณุโลก ซึ่งขณะนั้นไปราชการที่กรุงเทพ ฯ

(๑๔) พระพุทธเจ้าหลวงเสด็จพิษณุโลก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้มีพิธีหล่อพระพุทธชินราชจำลอง สำหรับวัดเบญจมบพิตร เมื่อ ๒๐ ตุลาคม ๒๔๔๔ หล่อเสร็จใส่แพลอยน้ำมาประดิษฐานในพระอุโบสถ เมื่อ ๑๓ ธันวาคม ๒๔๔๔

นิมนต์ไปไว้ที่อยุทธยา
บอกให้ดูประตูโบถแล้วโปรดเล่า
รูปปราสาทสรรค์สร้างอย่าคลางแคลง
เป็นเครื่องกันบื่นไฟได้ทุกสิ่ง
ต่างนับถือลือพิภุกกันครึกโครม
เอาหมึกทาลวดลายระบายอาบ
ลายขนดหมดลมัยไม่ระคาง
การครั้งนี้พระอนุญาต
แจกแม่ทัพนายทหารที่ท่านมา
ครั้นรุ่งแจ้งแสงสีสุริเยศ
ถึงอุตรดิฐแดนท่าขลาทาน(๑๕)
หลวงวิเศษภูธรขจรจัด
หลวงอุตรดิฐาภิบาลก็ชาญชาย
พลกำลังพรั่งพร้อมน้อมคำนับ
เชิญแม่ทัพขึ้นท่าลีลาจร
เรือนสองชั้นบั้นหยาทั้งใหญ่กว้าง
นายทหารที่มาบันดามี
เมื่อจัดทัพคับคั่งตั้งจะยก
ขุนพิพิธโกษากรแกร้อนรน(๑๖)
เข้าเรียนแม่ทัพใหญ่เรื่องอ้ายเงี้ยว
ด้วยทุกข์ร้อนจรมาหลายราตรี
มันจับได้ไทยฆ่าไม่ปราสัย
ท่านที่มารู้วิธีพูดชี้แจง
ว่าอกเลาลายสลักประจักษ์แจ้ง
ที่กลางแว้งงวงเลขาอุนาโลม
ต่างเห็นจริงจับใจวิไลยโฉม
มะโนโน้มห่วงเนื่องเป็นเครื่องราง
ผ้าขาวทาบถอดขัดไม่ชัดขวาง
เป็นเยื่องอย่างนับถือเลื่องลือมา
โปรดพระราชทานให้ทำไว้ท่า
ปราบบั่จามิตรให้บรรไลลาญ
ออกนาเวศวิงไวด้วยใจหาญ
จอดขนานน่าลาดเชิงหาดชาย
เป็นปลัดเมืองมั่นสำคัญหมาย
ตำแหน่งนายอำเภอใหญ่ในอุตร
มาคอยรับเรียงน่าท่าสลอน
ให้พักผ่อนเรือนบ้านสำราญดี
ยี่ห้อห้างอากรเต็งกิมเส้งหลี
ขึ้นพักที่ห้างใหญ่ได้ทุกคน
ขึ้นเดินบกต่อไปเข้าไพรสณ
มาสองคนกับพระกันทะคีรี(๑๗)
ดูหน้าเซียวเศร้าสลดไม่สดสี
จนชีวีวอดวายเพราะอ้ายโจร
ลาวเป็นใจองอาจทำผาดโผน

(๑๕) เมื่อ ๑๖ สิงหาคม ๒๔๔๕
(๑๖) ข้าหลวงคลังเมืองแพร่ ที่หนีรอดมาได้
(๑๗) นายแขวงเมืองแพร่ (นายอำเภอเมือง) หนีรอดมาได้

พระยศคดเคี้ยวกับเงี้ยวโจร
น้ำใจโอนเอนไปเสียใจจริง

แม่ทัพนั่งฟังความตามที่เล่า
ก็เห็นเค้าเงื่อนยุ่งกิดสุงสิง

ให้เงินหมุนจุนกำลังไม่ชังชิง
ได้ซื้อสิ่งเสื้อผ้าแล้วลาไป

ครั้นรุ่งเช้าช้างม้ามาเสร็จสรรพ
ก็เดินทัพตัดตรงไม่สงสัย

ข้ามทุ่งนาป่าละเมาะเป็นเกาะไป
ผลไม้หมากพลูเป็นหมู่มี

เป็นบ้านเถื่อนเรือนทุ่งพุงดำล้วน(๑๘)
ทำเรือกสวนไร่นาประสาประสี

เห็นทัพเดินเมินหน้าไม่พาที
บ้างหลบลี้หลบหน้าเข้าป่าดง

พระสุริเยนเบนเบือนจะเลื่อนลับ
ให้วาบวับว้าจิตพิศวง

เสียงจังหรีดกรีดกรุ่มในพุ่มพง
พาจิตต์วงเวียนหวลรันจวนใจ

จังหรีดร้องเรียกคู่คู่ออกเพรียก
เราจะเรียกร้องกล่าวสาวที่ไหน

พบพวกลาวสาวแส้พอแลไป
ไม่อาลัยหลบหนีเสียทีเดียว

เดินรำพึงพอถึง ระยะย่าน
วัดบ้านด่านดวงจิตต์คิดเฉลียว(๑๙)

เข้าหยุดทัพสับสนผู้คนเกรียว
แม้พบเงี้ยวเข้าทีนี่จะดีครัน

ได้รบสู้ดูดีเป็นทีแรก
เหมือนรับแขกเมืองเล่นจะเห็นขัน

แต่ที่ไหนจะได้พบประสบกัน
เขารบมันแตกไปเสียไกลแถว(๒๐)

จนพลบค่ำย่ำฆ้องกองทหาร
เขาจัดการยามยืนถือปืนแล้ว

ใครออกเข้าเจ้าน่าที่ดูแววว
รุ่งเช้าแล้วลีลาเข้าป่าไป

ลงตามห้วยกรวยกรอกเป็นซอกเผิน
บ้างเป็นเกรินโกรกลำเนาเขาไศล

ฝนฝอยพรำน้ำนองในท้องไพร
บ้างคลำไลลื่นล้มลงตมเลน

ระยะทางกลางป่าจะว่าด้วย
ทั้งลำห้วยละหารยาวเป็นกราวเขน

---

(๑๘) ลาวพุงดำ คือ พวกไทยลานนา โบราณนิยมสักหมึกที่ขาและพุง ส่วนลาวพุงขาว ทางภาคอิสาน ไม่สักพุง การสักหมึกเป็นประเพณีของชายทุกคน แสดงถึงความอดทนกล้าหาญ

(๑๙) อยู่เหนือจังหวัดอุตรดิตถ์ ๑๐ ก.ม. เศษ แต่เดิมคงเป็นด่านโบราณ

(๒๐) เมื่อปล้นสำเร็จแล้ว สล่าโปไชย หัวหน้าเงี้ยวผู้หนึ่ง คุมกำลัง ๑๐๐ คน มายึดเขาพลึง ช่องทางไปอุตรดิตถ์ เมื่อ ๒๘ กรกฎาคม ๒๔๔๕ ถูกกองพระยาพิไชย ยกกำลังจากอุตรดิตถ์ ๕๐๐ คนตี แตก เมื่อ ๓ สิงหาคม ๒๔๔๕ อยู่ห่างบ้านด่านประมาณ ๑๘ ก.ม.

ว่าง่ายยากหากจะจัดให้ชัดเจน เกรงจะเกณฑ์กะพจน์ว่าปดลวง
แม้นเดินทางน่าแล้งดินแห้งมาก มันอดอยากน้ำท่าในป่าหลวง
ทั้งร้อนรุ่มกลุ้มกลัดอัดทรวง ใบไม้ร่วงหล่นแจ้งแสงตะวัน
แม้นน่าหนาวก้าวย่างทางพนัส จะเลาะลัดหลีกไปเข้าไพรสัณฑ์
ยังดีกว่าน่าร้อนจรอรัญ ที่ลุ่มหลั่นน้ำเหลือพอเจือใจ
ถ้าเดินป่าน่าฝนฉ่ำกระสินธุ์ ที่ดอนดินแผ่นพื้นลื่นไถล
ภูเขาเขินเนินลำราบเป็นคราบไคร ที่ลุ่มไหลเลนตมเป็นหล่มลุย
ทั้งเป็นเปรอะเกรอะกรำแสนลำบาก ร่านรันทากเฉื่อนมีตามขี้ขุย(๒๑)
มันกัดกินเลือดล้วนอ้วนปุกปุย ไม่แกล้งคุยคิดหลอกบอกจริง ๆ
สัตว์พวกหนึ่งตัวลายร้ายสาหัด ตรงเข้ากัดเอาสด ๆ เลือดหยดติ๋ง
จะปัดเป่าเท่าไรไม่ไหวติง มันกัดนิ่งแนบตัว ไม่กลัวตาย
แม้นโคต่างตามตอมล้อมเป็นกลุ่ม เข้ากัดรุมราวี ไม่หนีหาย
ตามซอกหูจุ่จรเข้าซ่อนกาย ต้องแสงสายสุริยศรีจึงหนีไป
ลงที่เรียบรีบย่างขับช้างปร่อ ถึงบางอ้ออาทิตย์มิดไศล(๒๒)
เห็นค่ายตั้งรั้งรับกองทัพไชย หยุดอาศัยสำนักพักพลา
เป็นหากทางที่ตรอกเข้าซอกห้วย น้ำระรวยไหลรินจากหินผา
เป็นคันเขาเว้าวังเชิงชลา ที่พระยาพิไชยตั้งไว้รบ
ว่าอ้ายโจรจ้วงจาบรำดาบแต้ ร้องวัดแลไล่พื้นประจันจบ(๒๓)
พระยาพิไชยไล่พลเข้าร้นรบ ยิงบัดชบสิ้นชีวิตด้วยพิศยิ่น
อ้ายชล่าโปชายเป็นนายทัพ ก็หนีกลับเข้าป่าไม่ผ่าผืน
พระยาพิไชยได้ท่าขึ้นมายืน ต้องพลครันครึกรุกบุกไปตาม

---

(๒๑) ทากคือปลิงบก ตัวเล็กมากอยู่ตามพื้นดิน คอยเกาะดูดเลือดคนและสัตว์ที่เดินทาง ปากเบามากพอกินอิ่มก็หลุดตัวเองออกไป

(๒๒) คือบริเวณเขาพลึง เป็นเส้นเขตระหว่างแพร่กับอุตรดิตถ์

(๒๓) วัดแล เป็นคำท้าทายของไทยใหญ่

ถึงตำบลบ้านอยู่ได้รู้แน่
ตั้งมั่นอยู่ดูแลกระแสความ
พักพอแจ้งจรเข้าหว่างเขาเขียว
อ้ายโจรดงหลงจิตต์มาคิดเป็น
เห็นเขาพริ้งขึงขันที่มั่นหมาย
เป็นกองการด่านดักมากักแดน
ได้กลิ่นควันหันหน้าเข้าป่าหนี
ด้วยขลาดเขลาเง่าโง่โมหะการ
เช่นแย้ป่าหากินในถิ่นรก
เสียงกรากแกรกแหวกวิ่งเป็นสิงคลี
คนึงพลางย่างเดินขึ้นเนินผา
หนทางยาวก้าวชันอย่างยันกาย
พอลมชื่นฝื่นผ่าขึ้นน่าเขา
หนทางแคบแอบเคียงเอียงตะแคง
ดูเว้งวุ้งคุ้งโค้งเป็นวงวก
ละลิ่วลึกนึกกลัวมัวมองแล
พิรุณโรยโปรยแปะลงแฉะเฉอะ
ค่อยย่างยันมั่นก้าวไม้เท้ากุม
พอมาพบนายขุนผลาญทหารน่า
ติดรกร้างค้างอยู่ดูเต็มเลว
แลดูม้ามุ่นหมกติดรกร้าง
เอาเชือกเกลียวเหนี่ยวกายาตัวพาชี
ถึงถางลัดตัดข้ามลงตามช่อง
ลงถึงเกริ่นเนินทางที่กลางดอน
ตรงเข้าแพร่พร้อมพรักพักสนาม
ยังไม่ปรามปราบได้ทำใจเย็น
เห็นอ้ายเยี่ยวตายหมกริมรกเหม็น
ขบถเล่นล้มตายน่าอายแทน
มาตั้งค่ายทำคึกสู้ศึกแสน
เหมือนตักแตนตอมเพลิงระเริงลาญ
เป็นค่ายผีหลอกลาวชาวไพศาล
หยิ่งทยานยกหัวว่าตัวดี
หัวปะหงกทำส่งน่าบัดศรี
เห็นรูมีมุดหัวด้วยกลัวตาย
อังสุมาลีแจ้งส่องแสงฉาย
หยุดกระหายหอบราคอยหาแรง
เลาะถ้ำเนาเนินคิดในจิตต์แหนง
ด้วยเหวแชงเห็นชั่งตลิ่งแล
เครือเขารกเรอะระเห็นกระแส
ระวังแต่ตัวจะตกที่รกรุม
หนทางเลอะเลนตมเป็นหล่มหลุม
เดินสามขุมไปมิได้เร็ว
บอกว่าม้าตกไปอยู่ในเหว
เรียกคนเร็วรวมกันช่วยมันที
ตะแคงค้างอยู่นิ่งไม่ติงหนี
จึงพ้นที่เหวห้วยไม่ม้วยมรณ์
ค่อยย่างย่องเหยียบลิ่นพื้นสิงขร
เห็นไม้ขรสักเกลื่อนริมเถื่อนทาง

บ้างยืนตายต้นแห้งส่องแสงฉาน
ที่พงรุ่นดรุณวัยเป็นไม้นาง
บ้างงอกงามตามพื้นดูชื่นชุ่ม
วายุโบกโยกไหวใบกระพือ
ที่น้ำแดงดูสพรั่งเต็งรังร่ม
เป็นทิวแถวแนวไม้ที่ในดง
ที่หุบห้วยกรวยโกรกโชงกผา
ดูอวบอ้วนนวลศรีฉวีวรรณ
บ้างเอนค้อมน้อมหนักอลักเอลื่อ
ยังยาวยานก้านขัวติดหัวปลี
ต้นกระเทือนเขยื้อนยอดตลอดก้าน
ต้องเหวี่ยงวัดพัดชำระกำใจ
อีกไม้ป่าแลเป็นเห็นหลายสิ่ง
มะพร้าวเตาตาวต้นยลละลาน
มีต้นเพิ่มแผ่งสอดชูยอดเพื่อย
ต้นเอื้องออกดอกดวงพวงผกา
ชมพริกษาพาเพลินเหมือนเดินเที่ยว
แอบยิงชิงสัตว์ทำนอง
รู้สึกใจไคลคลาขับม้าแล่น
พระสุริยงเย็นพยับลับนภาง
เห็นเรือนบ้านชานชลาน่าฉงน
ถามคนนำทางเล่าเค้าพิปราย
พวกขายค้ามาไปใจฉกาล
รอยเขากานก่นตัดไม่ขัดขวาง
แลสล้างสูงละลิ่วเป็นน้ำมือ
แลเป็นพุ่มเด่นเดี่ยวใบเขียวปื้อ
ดังยือ ๆ หวลหันสนั่นดง
ต้นเกลากลมเรียงระดะดูระหง
สุดจะจงเจาะจำเผ้ารำพรรณ
ต้นกล้วยป่าขึ้นไสวชักใบสั้น
ขึ้นประชันชูต้นบนคีรี
ด้วยตกเครือถ่วงทับไม่นับหวี
แม้นลมมีมาพัดก็กวัดไกว
เหมือนนมยานอยู่ในอกยกไม่ไหว
พินิจใคร่ครวญมาน่ารำคาน
เรียกหมากลิงจั้นออกนอกประสาร
ปุ่มเบ้งก้านใบงามอร่ามตา
ขึ้นพาดเลอยเลาะแลงแซงพริกษา
เป็นระย้าย้อยยลวิมลมอง
แม้นอ้ายเงี้ยวโจรยังมาตั้งซ่อง
เรามัวมองไม้จะพาเสียท่าทาง
ขนพันแผ่นพสุธาในป่ากว้าง
ก็ถึงบางแม่พวกสดวกดาย(๒๔)
ไฉนคนผู้ร้างไปห่างหาย
ว่าบ้านอ้ายปะหม่องเป็นซ่องโจร
ไม่ดูหมิ่น องอาจทำผาดโผน

---

(๒๔) อยู่ใต้สถานีเด่นไชย ๕ ก.ม.

มิหาไม่ให้บูชาหัวน่าโจร
จึงไม่โดนตีปล้นคนไปมา

อ้ายหัวโจกโจรลือชื่อนานซ่อง
ปะกาหม่องอยู่เผ้าเปนเจ้าบ่า

เจ้าเมืองแพร่เลี้ยงไว้ใช้ต่างตา(๒๕)
ดูช้างม้าวัวควายไม่หายเลย

ทางบ่อแก้วอีกตำบลคนอักโข(๒๖)
ชลาโปชายลือชื่อเฉลย

หัวหน้าเงี้ยวเที่ยวปล้นเปนคนเคย
แม้นออกเอ่ยชื่อกลัวหนังหัวพอง

การครั้งนี้ใครที่ไหนปล้น
อ้ายสองคนนี่แหละเข้าเปนเจ้าของ

เหมือนเงาะบ่ามาบังรูปสังข์ทอง
เข้าโห่ร้องรุกรันปล้นนคร

ได้ฟังเล่าเศร้าจิตต์คิดพระเดช
บำรุงประเทศราชรักษ์ศักดิ์นุสร

ให้เพิ่มพูนตระกูลพาสถาพร
มาตัดรอนร้างพระบารมี

ไหนจะผื่นยืนยงดำรงค์ยศ
คงจะลดเลื่อนเยื่องไปเมื่องผี

ตระกูลวงพงษาพวกกาลี
คงจะสิ้นสลับหายละลายลาญ

คิดแล้วเมื่อยเนื่อยอ่อนลงนอนแผ่
เขาเป่าแตรเร่งรุกปลุกทหาร

ด้วยจวนแจ้งแสงสีระวีวาร
ต่างลนลาญเลิกรอเสียงออึง

เก็บเข้าของกองลำดับดูสับสน
พวกคนขนของหาหุงเข้านึ่ง

ความช้างผูกช้างเรียงเสียงเอ็ดอึง
กระดิ่งกระดึงดังบ่นอดเลวง

คนเลี้ยงม้าจูงม้ามาแออัด
บ้างโขกกัดกันโลดกระโดดเหยง

---

(๒๕) เจ้านครแพร่คงจะไม่รู้แผนการของเงี้ยวมาก่อน เมื่อลูกน้องทำผิดขึ้นแล้วเหมือนอยู่ในที่บังคับจึงต้องเหยียบเรือ ๒ แคม ยอมร่วมสาบานกับเงี้ยว ภายหลังที่เงี้ยวพ่ายแพ้ที่เขาพลึง เมื่อ ๓ ส.ค. ๒๔๔๕ และพกาหม่อง ถูกยิงตายที่ลำปางเมื่อ ๔ ส.ค. ๒๔๔๕ เจ้านครแพร่จึงได้รายงานไปยังกระทรวงมหาดไทย เมื่อ ๑๐ ส.ค. ๒๔๔๕ ถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นหลังจากเกิดเหตุแล้วถึง ๑๗ วัน

(๒๖) บ้านบ่อแก้วเป็นหมู่บ้านกลางป่าอยู่ใต้เด่นไชยทางไปสวรรคโลก ๒๐ ก.ม. เป็นที่อยู่ของสลาโปไชยหัวหน้าเงี้ยว ซึ่งกงศุลอังกฤษตั้งเป็น Head man ที่นี่เป็นบ่อพลอย มีบ้านประมาณ ๔๐ หลังคาเรือน เมื่อก่อนเมืองแพร่ถูกปล้น ๒ วัน ทหารตำรวจ ๔๐ และชาวเมืองลำปาง ๒๐๐ คน มาตรวจบ้านบ่อแก้ว เมื่อ ๒๓ ก.ค. ๒๔๔๕ เกิดการต่อสู้กับเงี้ยว สู้เงี้ยวไม่ได้แตกหนีกลับไปลำปางทางเมืองแพร่ก็คงไม่ทราบ สลาโปไชยเห็นได้ชัยชนะจึงคิดกำเริบไปปล้นเมืองแพร่ บ้านบ่อแก้ว เป็นชุมทางกลางป่าไปได้ ๓ ทาง คือ ไปลำปาง ไปแพร่ และสวรรคโลก สายตรวจจาก ๓ แห่งคงไปมาถึงกัน ตำรวจทหารลำปาง จึงเป็นรายสุดท้าย และอาจจะรุนแรงจนเกิดรบกัน

เข้าระเบียบเรียบยืนเสียงครื้นเครง
ดำเนินทัพขับม้ามาบอหิง
มีเรือกสวนไร่นาประสาใจ
เห็นพระราชวงษ์จำนงค์สนอง
กับเทียนเงินเทียนทองของสำคัญ
ว่าองค์ท้าวเจ้าภาราจะมารับ
ท่านแม่ทัพสดับคำที่ร่ำเรียน
ราชวงษ์วันทาขับม้าแต้(๒๘)
ต่างทักถามตามไมตรีที่คำรพ
พักศาลาพร้อมพรั่งได้นั่งเล่น
ท่านแม่ทัพรับวาจาแล้วลาไป
ถนนใหญ่มูลดินทางลิ่นลาด
ยาวสักสามร้อยเส้นเป็นหนทาง
ที่ละมานเหมืองน้ำล้ำละหาร
ทั้งช้างม้ามาไปได้ด้วยดี
ถึงสุเม่นเห็นโรงตำรวจตั้ง
ถือหลาวยืนขึ้นคำนับกองทัพมา(๓๐)
พระสุริยงส่งแสงออกแรงเร้า
เข้าพักร้อนผ่อนใจให้ประเทือง
ขึ้นโรงตำรวจภูธรพักผ่อนเหนื่อย
เข้าแตรเพลงเดินหน้าให้คลาไคล
ถึงบ้านพึ่งพักแดดแผดไถง
เปนชายไพรแพร่ดอนนครคัน
ถือพานทองใส่บุบผามาเชิญขวัญ(๒๗)
อภิวันแม่ทัพคำนับเรียน
ยังยั้งยับอยู่ที่ทางห่างเสถียน
ไม่ผัดเพี้ยนพูดว่าเชิญมาพบ
เชิญเจ้าแพร่พร้อมหน้ามาประสบ
เจ้านบนอบเชิญให้เดินไป
บ้านสุเมนถิ่นที่มีอาศัย(๒๙)
กองทัพไคลคลาตามออกหลามทาง
สามวาพาดทุ่งทำเลคะเนกว้าง
ตูสำอางเอี่ยมเมืองรุ่งเรืองดี
มีตะพานข้ามสันถิ่นวิถี
ขับพาชีฉิวเฉื่อยระเรื่อยมา
ผู้คนคั่งคับอยู่ดูรักษา
ประมาณห้าร้อยคนพลหัวเมือง
ถูกแดดเผาแผดกล้าจนหน้าเหลือง
เจ้าแพร่เยืองยาตรเดินเชิญแม่ทัพ
พระพายเฉื่อยชื่นอุรังแทนนั่งหลับ

---

(๒๗) ถึงบริเวณเด่นไชย ตามทำเนียมโบราณจะต้องจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่พาน มารับกองทัพแสดงความเป็นมิตรไมตรี ในสงครามโลกครั้งที่ ๒ เมื่อ ร. พัน. ๓๑ เชียงใหม่ จะเข้าเมืองหลวย ใกล้เขตแดนจีน เจ้าเมืองหลวยซึ่งเป็นคนไทยก็จัดดอกไม้ธูปเทียนใส่พานมาไหว้สา พ.ต. ถนอม จันมีลี ผู้บังคับกองพัน

(๒๘) เจ้าราชวงษ์มีศักดิ์ในตำแหน่งรองจากเจ้านครแพร่

(๒๙) อำเภอสูงเม่นอยู่ใต้เมืองแพร่ ๑๒ ก.ม.

(๓๐) ทำด้วยไม้รวกเสี้ยมให้แหลม ยาวประมาณ ๒ เมตร ใช้แทนอาวุธแทง

ขุนนางลาวเจ้าแพร่กับแม่ทัพ
ดูกระดากปากใจในจริต[๓๑]
ไม่ย้ายยักชักชื่นให้รื่นเริง
พอกองหลังประดังน่ามาจะหยุด
เจ้าพาราลาพลันไม่ผันแปร
พอลมดีแดดชอุ่มคลุ้มพยับ
พวกนายทัพขับภาชีเร่งตีเตือน
มาพบพระยาศรีสุริยราช[๓๒]

ท่วงทีรับรองกันเป็นชั้นเชิง
จะคาดคิดเงื่อนเงาเหมือนว่าวเหลิง
ต่างลาเลิงลมอ้องตลึงแล
บอกให้รุดรีบเนื่องเข้าเมืองแพร่
กลับเข้าแพร่ก่อนหน้าไม่ช้าเชือน
ท่านแม่ทัพขึ้นม้ารีบคลาเคลื่อน
สุธาเสทือนฝุ่นฟุ้งตามทุ่งทาง
ซ่องกาดโดยกิจไม่คิดหมาง[๓๓]

---

(๓๑) มีเค้าเงื่อนอยู่ว่า ชนชั้นนำบางกลุ่มในเมืองแพร่สมัยนั้น ร่วมสาบานกับพวกเงี้ยว หลังจากเมืองแพร่ถูกปล้น และยังรับเงินส่วนแบ่งด้วยหลายคน เหตุเพราะต้องตกกระไดพลอยโจน ถ้าไม่ร่วมมือกับโจรก็จะเป็นอันตราย สำหรับเจ้านครแพร่ (น้อย เทพพิริยวงศ์) นั้นมีหลักฐานหลายกระแสว่าฝรั่งเศสทางหลวงพระบางมาชักจูงติดต่ออยู่ลับ ๆ นานแล้ว ประกอบกับการปฏิบัติของฝ่ายปกครอง ซึ่งไม่ใช่คนพื้นเมืองคือใช้คนทางภาคกลางขึ้นไปปกครอง อาจจะขาดความแนบเนียน เมื่อเริ่มระบบเทศาภิบาล เรื่องนี้กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงกำชับเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แม่ทัพปราบเงี้ยวไว้แต่แรก ซึ่งทรงเข้าใจในเหตุการณ์โดยตลอด ปรากฏในเอกสารของเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ให้นโยบายแก่แม่ทัพ ตามความตอนหนึ่งว่า "---โบลิซีของเราต้องเดินทางไม่สงสัยเจ้าลาว อย่างที่พูดไว้ก่อนยกไป---" แต่จะเป็นด้วยเหตุใดไม่ปรากฏ เจ้านครแพร่จึงหนีออกจากเมือง เมื่อ ๒๕ กันยายน ๒๔๔๕ เวลา ๑๐.๐๐ น. เจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี แม่ทัพได้ประกาศให้กลับโดยไม่เอาโทษทัณฑ์เมื่อ ๒๗ กันยายน ๒๔๔๕ แต่เจ้านครแพร่ก็ไม่กลับมา ทางราชการจึงได้ถอดเจ้านครแพร่ฐานละทิ้งบ้านเมือง เมื่อ ๓๐ กันยายน ๒๔๔๕ แต่หม่อม.จ้าหญิง พูนพิศมัย ดิศกุล ได้ทรงเล่าว่าเมื่อเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี ได้ตั้งศาลพิเศษขึ้นชำระความ มีผู้ให้การพาดพิงเกรงว่าจะต้องลงอาญาแก่เจ้าหลวงนครแพร่ด้วย จึงแต่งให้คุณหญิง เอื้อน ภรรยา พระยาไชยบูรณ์เข้าไปยุให้เจ้าหลวงนครแพร่หนีไปเสียก่อนการไต่สวน ฉะนั้นเมื่อตั้งนามสกุลในรัชกาลที่ ๖ สกุล ณ แพร่ จึงไม่ปรากฏทราบภายหลังว่า เจ้าน้อย เทพพิริยวงศ์ (เจ้าหลวงนครแพร่) ไปอยู่เมืองหลวงพระบางจนสิ้นอายุไข คงจะไปอาศัยร่มธงฝรั่งเศส เพราะเคยมีสัมพันธ์ลับ ๆ กันมาก่อน เรื่องนี้ควรจะได้เป็นบทเรียนในการปกครอง ที่เข้ากับประชาชนไม่ได้ เรื่องการเมืองนี้เป็นอดีตไปแล้ว จะโทษใครผิดใครถูกย่อมเป็นการยาก ขณะนี้เชื้อสายเจ้านครแพร่ก็มีมากและใช้ชื่อสกุลหลายสกุล เป็นเชื้อสายจากเชื้อเจ็ดตนจากทิพยข้างต้นตะกูล ถ้าหากจะรื้อฟื้นสกุล ณ แพร่ ขึ้นมา อย่าง ณ เชียงใหม่ ณ ลำปาง ณ ลำพูน ณ น่าน ไม่ทราบว่าจะเป็นการสมควรประการใด อดีตย่อมจะต้องจดจำเป็นบทเรียนและการให้อภัยซึ่งกันและกัน.

(๓๒) เจ้าเมืองพิไชย คงมาพร้อมกับกองทัพส่วนหน้า

(๓๓) ซ่องกาด หรือห้วยกาด เป็นตำบลที่เงี้ยวจับพระยาไชยบูรณ์ ข้าหลวงเมืองแพร่ได้ที่นี่ เมื่อไม่ยอมมอบเมืองให้จึงถูกฆ่า นับเป็นวีรกรรมแห่งความจงรักภักดี

มารอรับรวมคนอยู่ต้นทาง
ชักกระจ่างแจ้งเรื่องในเมืองลาว

แล้วนำทัพขับม้าลีลาลิ่ว
เป่นแถวทิวเดินทางมากลางหาว

แผ่นดินดังดุจเกราะเขาเคราะกราว
ด้วยผีเท้าม้าลั่นสนั่นเวียง

พอถึงทางสามแพร่งตำแหน่งเลี้ยว
มีวัดเงี้ยวอยู่ข้างทางเฉวียง

เห็นภิกษุจุจองมามองเมียง
ไม่ส่งเสียงสวดให้เป่นไชโย

หรือเปนใจด้วยอ้ายเงี้ยวพวกขบถ
ลืมเพศพรตพรหมจรรย์ขันอักโข

นับถือชาติขาดธรรมสัมพุทโธ
จึงไม่โมทะนารับกองทัพเดิน

ธรรมการเล่าก็เฉยชั่งเลยละ(๓๔)
ไม่สั่งพระสงฆ์ข้างทำห่างเหิน

ทั้งเจ้านายผ่ายขุนนางก็หมางเมิน
สติเพลินเผลอเลยเปนเงี้ยวไป

เห็นบ้านเรือนโรงร้างข้างถนน
ไม่มีคนขายค้าอยู่อาศัย

ล้วนบ้านเงี้ยวเปลี่ยวเปล่าน่าเสร้าใจ
มันหนีไปป่ากลัวตัวจะตาย

พลเมืองมีบ้างแอบข้างฝา
เยี่ยมแต่หน้าแลดูเป่นหมู่หมาย

ถือว่าการโจรกรรมไม่กล้ำกลาย
จึงไม่หน่ายแหนงหนีไปที่เดียว

ขับอาชาคลาไคลวิ่งไววู่
เข้าประตูไชยเพ่งเหลือบเลงเหลียว

เสียงคนผู้ฉู่ฉาวอยู่กราวเกรียว
หมายว่าเงี้ยวแล่ไปเปนไทยเรา

ก็ตรงเข้าเค้าสนามตามกระศัลย์(๓๕)
เปนค่ายมั่นมูลมองเก็บของเข้า

ทหารยามยืนรอบขอบลำเนา
ก็ตั้งเบ่าบึงวางอยู่กลางเมือง

สงบทัพยับยั้งตั้งสับสาว
ไม่ได้ข่าวจริงประจักษ์เลยสักเรื่อง

ถามเจ้านายผ่ายลาวพวกชาวเมือง
ก็พูดเยื่องยั้นยอกไม่บอกจรง

จนไทยเราเหล่าข้าหลวงกระทรวงตั้ง
ที่ตัวยังเหลือตายทั้งชายหญิง

มาเล่าความตามเข็ญที่เปนจริง
เรื่อง เงี้ยวชิงฉกค้นปล้นนคร

---

(๓๔) ศึกษาธิการเมืองแพร่

(๓๕) ศาลากลางจังหวัด

กรกฎาคมศกท่านหยิบยกร้อยยี่สิบใส่ใช้อักษร
เกือบจะจรแจ่มแจ้งแสงอุทัย
ยิงโรงพลตำรวจรบสบสมัย
ยิงโรงไปรสินีย์ไม่รีรอ
เสียงโปกเปกปืนยิงคนวิ่งสอ
รำดาพก้อการีเข้าตีไทย
กระทุ้งบานประตูหักไม่พักไข
คัดง้างได้เงินทองของทั้งปวง
มันเลิกเรือทิ้งกองล้วนของหลวง
เข้าจาบจ้วงทลายยับทั้งสับพื้น
ไล่จับท่านข้าหลวงล่วงถลัน
เที่ยวแตกสันซ่อมซุ้มประชุมชน
ตรงเข้าซุ้มคิดสู้ดูสักหน(๓๘)
ได้สักคนละบอกจะออกรบ
ทั้งกลัวอ้ายเงี้ยวปล้นผจญจบ
ต่างเลี่ยงหลบหลีกแยกแตกกันไป
ด้วยจิตต์เจตนาตรงไม่สงสัย
คงจับได้ตัวดังตั้งกมล
มันก็กลับเข้าเกลียวกับเงี้ยวปล้น
ทรพลอดหยากลำบากกาย
ผ้าเหลืองคลุมห่อสกลกมลหมาย

วันที่ยี่สิบห้าทิวากร(๓๖)
เสียงปืนปึงตึงมากองกาหน
แล้วสามารถอาจองทนงใจ
ขึ้นทำลายเครื่องสายโทรเลข
ร้องวัดแล่แร่ใส่เจียวใจคอ(๓๗)
ขึ้นบนเค้าสนามได้ไล่สังหาร
หิบกำปั่นลั่นกุญแจแร่เข้าไป
เก้าอี้โต๊ะตู้ใช้ใส่หนังสือ
เครื่องแบบอย่างทางการงานกระทรวง
บ้างเกรียวกรูพรูพร้อมเข้าล้อมบ้าน
ต่างหลบหลีกปลีกตัวด้วยกลัวมัน
รวมห้านายหนีร้อนเที่ยวซ่อนซุ่ม
ยืมอาวุธยุทธนาถลาจน
เจ้าแพร่ว่าหามีขึ้นจะให้
ก็กลับออกนอกซุ้มเที่ยวซุ่มซบ
ข้าหลวงเล่ายังไม่ไหวใจแต่เหตุ(๓๙)
ว่าโจรปล้นค้นทรัพย์จะกลับไป
เที่ยวเกณฑ์ลาวชาวพาราให้มาจับ
ต้องหนีร้อนซ่อนบ่าเข้าตาจน
บ้างแปลงเพศโกนผมประสมซุ่ม
เป็นรูปเถรเณรตามความอุบาย

---

(๓๖) วันที่ ๒๕ กรกฎาคม ๒๔๔๕ เวลาประมาณ ๐๕.๐๐ น.
(๓๗) เป็นคำร้องท้าทายของเงี้ยว
(๓๘) น่าจะเป็นคุ้มเจ้าหลวงแพร่
(๓๙) พระยาไชยบูรณ์ ข้าหลวงเมืองแพร่

ได้รอดตายด้วยวิชารักษาตัว
บ้างหนีร่นพ้นไปทำใจผื่อ

กลับผูกคอตายที่บ่าดูน่าหัว
ไปตีตนด่วนตายด้วยรายกลัว

ให้ผีย่ั่วหยันเล่นไม่เห็นดี
บ้างชุ้มรกหมกบ่าลาวมาเห็น

มันจับเป็นมัดไปมิให้หนี
ส่งให้เงี้ยวพวกมันด้วยทันที

ล้างชีวีวายวางลงกลางคัน
พวกผู้หญิงภรรยามาด้วยผัว

ตกใจะลัวโจรหนีไม่มีขวัญ
หะบลูกเต้าเข้าบ่าพนาวัน

เที่ยวดั้นดั้นดงดอนไปซ่อนตน
มันพบจับสับฆ่าไม่ปราสัย

บ้างเอาไปบูชาสถาผล
คราวิบากจากผัวของตัวตน

ต้องนิ่งทนทรกรรมด้วยจำใจ
ส่วนตัวอ้ายปะกาหม่องจองหองเหลือ(๔๐)

ฉวยเอาเสื้อยศพระยาหยิบมาใส่
กระบี่หมวกยอดทองผ่องอำไพ

เต็มยศใหญ่ติดตราทำท่าทาง
นั่งเก้าอี้ขาดประกาศยศ

บ้านเมืองหมดเป็นของมันมาขันจ้าง
ให้หาท้ายเจ้าพุงดำไม่อำพลาง

ทั้งขุนนางในพารามาประชุม
การทำสัตยสัญญากันคล้ำคล่ำ

แล้วกินน้ำนึกปองตั้งซ่องสุม(๔๑)
หัวน่าสองกองทัพกำกับคุม

พวกลาวชุ่มส่งลำเลียงเสบียงไป
ปะกาหม่องนายทัพกำกับอ้าง

ตีลำป่างเบิดด่านเป็นการใหญ่
แลกแล้วตีลำพูนหนุนเข้าไป

ยึดเชียงใหม่มั่นตั้งกำลังพล
อ้ายชะล่าโปชายไปฝ่ายหนึ่ง

อยู่เขาพริงพร้อมพรั่งพั่งนุสนธิ์
ไม่มีทัพรับรบประจบจน

ตีตำบลท่าอิฐมันคิดการ
ปะกาหม่องเมื่อไปมันได้เงี้ยว

สามร้อยเชี่ยวชาวแรงกำแหงหาญ
ลาวขมุมาประดนเป็นคนงาน

หาบเข้าสารส่งเสบียงไปเลี้ยงกัน
ถึงวัดบ่ารวกบ้องเข้ามองมุ่ง (๔๒)

---

(๔๐) หัวหน้าเงี้ยวบ้านแม่พวก

(๔๑) มีการสาบานกับเงี้ยวเมื่อ ๒๕ ก. ค. ๒๔๔๕ ร่วมกับชาวเมืองแพร่ ๑๔ คน จีน ๑ คน พวกเงี้ยว ๑๙ คน ทำสัญญาเป็น ๔ ฉบับ มอบให้เจ้าน้อยเทพพิริยวงศ์ ๑ ฉบับ นายร้อยจีนนะ ๑ ฉบับ สล่าโปไชย ๑ ฉบับ ปะกาหม่อง ๑ ฉบับ

(๔๒) วัดบ่ารวกอยู่ใกล้กับค่ายสุรศักดิ์มนตรี เหนือเมืองลำปาง ทางที่จะไปม่อนพญาแจ้ ช่องเขาดอยโคน ทางลัดไปเมืองแพร่

พอใกล้รุ่งสุริไสยเสียงไก่ขัน
มันจะพั่นพัดไทยให้เป็นบอน
เอาไม้ซุงซ้อนรองไว้สองท่อน
กับตันยอนเซลสู้อยู่บังคับ(๔๓)
ยี่สิบสี่คนรบไม่หลบหลับ
ที่ตายนับสามสิบพอดิบดี
มาเมืองแพร่พร้อมใจเข้าไหว้ผี
กองทัพมีมาใกล้จงไปพลัน
พาลูกเมียมุ่นไปอยู่ไพรสันณ์
ก็พวกมันหมดสิ้นไม่หมิ่นแคลน
พอกระทบปืนยิงก็วิ่งแล่น
บ้างขึนแค่นเข้าซ่อนนอนอยู่เรือน
มาแปลงตัวปลอมอยู่กับหมู่เพื่อน
เป็นทิดเถื่อนสึกมาแต่บ่าโจร
มีทูตแขกโพกหัวเปลี่ยนตัวโขน
มิใช่โจรจะมารับกองทัพไทย
เจ้าพาราแพร่รอนสุนทรไช

ตีฆ้องหึ่งอึกโหมเข้าโรมรัน
พวกลำปางตั้งค่ายคอยหมายมุ่ง
มีช่องปืนยืนยิงไม่นิ่งนอน
พลภูธรเทียบนั่งระวังที่
ยิงอ้ายเงี้ยวแตกอพยบยับ
ที่เจ็บป่วยต้องปืนวิ่งดิ้นแด่
บีศาจหลอนสอนว่าอย่าช้าที
มันเชื่อผีหนีพล่านทิ้งบ้านเสีย
ที่ยังอยู่สู้หน้าจะว่ากัน
ทางเขาพริ้งพรั่งพรูไปสู้รบ
แตกกระจายหายซ่อนเข้าดอนแดน
ไม่เกล้าผมโพกผ้ารักษาหัว(๔๔)
ดูหัวโล้นโกนแลเที่ยวแชเชือน
เมื่อทัพไทยไล่เงี้ยวกราวเกรียวแตก
ถือสารทูลเศรียรร้องก้องตะโกน
ท่านนายทัพรับสารอ่านความว่า
ขอให้ทัพยับยั้งอยู่ในไพร

(๔๓) ร. อ. เย็นเซล ตำรวจไทยชาวเดนมาร์ค ที่เมืองเชียงใหม่ไปช่วยเมืองลำปาง เมื่อได้ข่าวเงี้ยวกำเริบต่อมา ร. อ. เย็นเซล ถูกเงี้ยวยิงตายที่บ้านแม่กา พเยาว์ เมื่อ ๑๔ ตุลาคม ๒๔๔๕ หลุมฝังศพยังอยู่ข้างทางหลวงใต้ อ. พเยาว์ ๑๐ ก. ม.

(๔๔) ปกติชาวไทยใหญ่ หรือเงี้ยว โบราณเอาไว้ผมยาวเกล้าไว้มวย มีผ้าโพกหัวเพื่อป้องกันความหนาวและแสงแดด เป็นความจำเป็นตามธรรมชาติ ลักษณะของผ้าซึ่งเหมือนผ้าขาวม้าอย่างไทยใต้ แต่ไทยใต้นิยมคาดพุงมากกว่าโพกหัว คำว่าขาวม้านี้เพี้ยนมาจาก "ผ้าขมา" ตามประเพณีเดิมซึ่งต้องให้ผ้าเป็นการขอขมา เป็นการคารวะ ตัวอย่างเวลายกเสาเอกปลูกบ้านไม้ ยังต้องมีใบไม้ดอกไม้และผ้าขาวม้าพันเสาเอก ชนชาติไทยอาจใช้ผ้าโพกหัวต่างสีกันตามท้องถิ่น พวกลื้อนิยมสีขาว พวกไทยบางพวกนิยมสีน้ำเงิน บางพวกนิยมสีดำ บางพวกนิยมสีแดง เมื่อคราวปราบเงี้ยวคราวนั้น พวกเงี้ยวมีความกลัวหนีซุกซ่อน จึงพยายามตัดผมและไม่โพกหัวอย่างไทยลานนา

จัดคนให้เรียบจะรับกองทัพมา
ฝรั่งไปห้ามทัพเข้ารับว่า(๔๕)
แม้นเข้ามาลาวจะแหลกแตกกระเจิง
หาไม่จะพลอยนังนุงเกิดยุ่งเหยิง
จนละเลิงหลงช้าเวลาเย็น
ราวกับฉันญาติกาได้มาเห็น
เดินทัพเป็นกระบวนตามกันหลามมา
ให้ราชบุตรออกตามไปห้ามว่า
ท่านพระยาพิไชยก็ไม่ฟัง
พบพระวาสุเทพได้โดยใจหวัง(๔๖)
จะเข้ายังแพร่นครด้วยร้อนใจ
จากบ่อแก้วกะวันทันสมัย
ก็รีบไคลคลาทัพลำดับมา
เที่ยวเดินทบทวนกรอทำก้อก่า
ดูเงี้ยวม่าไทยเล่นเคยเห็นมือ
นกสับตีงตื่นชิงกันวิ่งตื่อ
บ้างวิ่งด้อดันหมกเข้ารกไป
นั่งหอนเห่าตองแห้งเกว่งไหว ๆ
ก็ตกใจโจรวิ่งเป็นสิงคลี
ตั้งค่ายขึงคอยศึกไม่นึกหนี
พักโยธียับยั้งคอยฟังการ

ทูตแขกกลับฉับพลันรุ่งวันใหม่
จะระงับดับเหตุเจตนา
เขาจะจัดแจงระเบียบให้เรียบร้อย
พูดชี้แจงแจ้งใจให้บันเทิง
จะขอผ่อนนอนอาศัยที่ค่ายมั่น
พระยาพิไชยใจร้อนไม่ผ่อนเย็น
เจ้านครร้อนใจดังไฟจุด
ให้พักทัพยับยั้งตั้งโยธา
ยกทัพด่วนเดินทางกลางทุ่งท่า
เข้ารวบรวมพร้อมพหลพลกำลัง
ฝ่ายพระเสนาราชก็คลาดแคลัว
พอประสบพบหน้าพระยาพิไชย
อ้ายเงี้ยวโจรดีใจจะได้รบ
คนลาวแลแน่ใจในสัญญา
มันเลือกเล่นปืศตันทำขันขึง
บ้างแหกรั้วหัวร่อแต่พอครือ
พินิจดูเหมือนหมู่สุนักข์เผ้า
พอลมจัดพัดอือกระพือใบ
พระยาพิไชยไคลคลาเข้ามาถึง
ไม่เห็นอ้ายเหล่าร้ายในบูรี
ด้วยเดชะพระอำนาจราชฤทธิ์

---

(๔๕) มิสเตอร์ ไล กงศุลอังกฤษประจำเมืองน่าน ขณะนั้นคงจะมาดูแลพวกเงี้ยวซึ่งเป็นคนในบังคับอังกฤษ ได้ขอให้กองพระยาพิไชยยับยั้งอยู่นอกเมืองน่าน กลัวชาวบ้านจะแตกตื่น

(๔๖) พระวาสุเทพ นำกำลังสุโขทัย สมทบพระเสนาราช เมืองสวรรคโลกยกมาทางบ่อแก้ว เข้าเล่นไชยอีกทางหนึ่ง

อ้ายพวกคิดขบถยับดับสังขาร แตกกระจายหายรุดจนสุดปราน
เที่ยวหนีซ่านซ่อนหน้าอยู่บ่าดง ได้พึ่งเล่าเศร้าในฤทัยเสียว
น้อยหรือเจ้ยวโจรจิตต์คิดประสงค์ ตั้งตัวเองเก่งกาจทำอาจองค์
พุงดำพงษ์พายุ่งด้วยพุงแดง มาคิดใหญ่ไฝ่ฝั่นจะปั้นยศ
บ้ามเมืองหมดเป็นของมันดูขันแขง อ้ายจังจอกเห็นดอกฟองกวาวแดง(๔๗)
คิดจะแย่งนึกว่าเหยื่อเนื้อเป็นพวง มานั่งเฝ้าเห่าโหกกระโชกหอน
พอแดดร้อนร่มกายก็หายหวง น้ำลายหยดหมดเปล่าเที่ยวเห่าลวง
หนีเข้าห้วงหุบเขาลำเนาเนิน หรือหิงห้อยห้วยน้ำลำไสล
ว่ากันใสส่องกระสินธุ์เที่ยวเห็น แมลงลาวชาวนิคมอารมณ์เพลิน
ว่าจำเริญฤทธิไกรไหว้วันทา เห็นแววววาวพราวพรอยย้อยอยู่ นิด
ลืมอาทิตย์ที่ส่องห้องเวหา ลืมดวงจันทร์วันเพ็ญเด่นนภา
ลืมโยธาหารล้างจะวางวาย น่าสงสารภรรยาท่านข้าหลวง(๔๘)
มาต้องบ่วงโจรไพรน่าใจหาย แสนระกำลำบากยับยากกาย
ด้วยผู้ร้ายรุกรันเข้าปล้นชิง พยายามตามผัวตัวม้วยมอด
ที่ยังรอดก็วิตกโอ้อกหญิง ถึงคนอื่นหมื่นแสนแม้นจะอิง
เข้าพึ่งพิงพัวพันไม่มั่นใจ อันนารีที่เป็นหม้ายชายจะรัก
ก็พอพักผ่อนแดดแผดไฉง พอหายร้อนผ่อนรักหักครรไล
ยิ่งจะได้ทุกข์ทับอัประมาน แม้นแก่เฒ่าเศร้าศรีไม่มีแสง
จนเที่ยวแห้งหายระเหยเลยสงสาร ได้สวดมนต์ภาวนารักษาการ
หมายวิมานเมืองแมนแดนอมร คนึงคิดจิตต์ใจให้ไหวรับ

---

(๔๗) น่าจะเป็นดอกทองกวาว ?

(๔๘) คุณหญิงเอื้อน ภรรยา ถูกจับพร้อมพระยาไชยบูรณ์ ที่วัดมหาโพธิ์รวมทั้งบุตร และคนใช้ชื่อแจ่ว เจ้ยวพาพระยาไชยบูรณ์ไปทางหนึ่ง ส่วนคุณหญิง บุตร และคนใช้ อยู่ในความควบคุมของเจ้ยวแก่รุ่งขึ้นจะนำไปฆ่า เผอิญเจอเจ้ยวใจดี เอาข้าวปลาให้กิน แล้วบอกว่าให้กินเสียก่อนจะตาย คุณหญิงเอื้อนอ้อนวอนขอให้ปล่อยไปเอาบุญเถิด ตาเฒ่าบอกว่าไม่รู้ด้วย แล้วก็ไล่ไปอยู่ในยุ้งข้าวทั้ง ๓ คน ตกค่ำจึงห่ออาหารหนี เข้าบ่าไปเมืองพิไชย ซึ่งเป็นบ้านเกิด หนทางเดินปกติ ๒ วัน แต่ต้องเดินลัดป่าอยู่ ๑๕ วัน เฉพาะตอนกลางคืนต้องคอยหลบเจ้ยวมาตลอดทาง

ท่านแม่ทัพทอดในฤทัยถอน
ที่เดือดร้อนระงับเข็ญให้เย็นยืน
ให้เงินตราเป็นประโยชน์ไม่โหดหืน
จะได้ชื่นชูพระเดชปกเกษไป
ครั้นจะจับกุมลงยังสงสัย
เป็นที่ไวกงชุลมาจุนเจือ
ได้หลายคนมอบไม้ตรีอาวุธเหลือ
กับทั้งเสื้อศด้วยช่วยเอามา
ไม่ขัดขวางข้อคดีชีปฤกษา
ไม่แฉะช้าช่วยจริงทุกสิ่งอัน
ข้าหลวงน่านนครอักษรสรรพ์
หนีดันดั้นดงดาลข้ามด่านมา
ทางสบเอี่ยมแอบเดินตามเนินผา[๔๙]
ทั้งช้างม้าอัดแออยู่แจจน
นับได้ร้อยเก้าสิบห้าอย่าฉงน
รวมระคนคั่งคับจับไว้คอย
ไปสบเอี่ยมเร็วพ่ออย่าท้อถอย
มาถ้อมถ้อยความดูได้รู้ การ
ก็รับไปเร็วพลันโดยบรรหาร
ขมุม่านมีปนระคนกัน
สอบสำนวนเนื้อความตามกระศัลย์
เข้ามาพันพัวพีชชักยืดโยง
อังกฤษเพศเจียวพม่าดูอ้าโถง
ด้วยการุนจุนประชานรากร
ทั้งหญิงชายรายตัวได้ทั่วหน้า
ช่วยอุดหนุนจุนจำพอกล้ำกลืน
แต่เรื่องเจียวเกี่ยวกลคนบังคับ
พออังกฤษเขาให้มิศเตอร์ไล
จับเจียวที่มีชื่อถึงมือปลัน
หีบที่นอนหมอนตกครกกระเบื้อ
ให้แม่ทัพรับชำระช่วยสระสาง
ใครทำผิดติดคอกนอกศาลา
พอได้รับโทรเลขเอกสาร
ว่าผู้ร้ายรายปลันคนสำคัญ
เข้าช่องแคบรกชัฏสงัดเงียบ
พอด่านดักกักไว้มิให้มา
ทั้งเจียวลาวชาวขมุมิใช่น้อย
มีช้างม้าพาหนะเข้าปะปน
แม่ทัพพึ่งสั่งตำรวจภูธรเรียบ
คุมพวกที่หนีหน้าเข้าป่าดอย
ตำรวจภูธรรับบังคับใช้
คุมเจียวจ้าวลาวมาไม่ช้าการ
จึงสั่งให้พนักงานการไต่สวน
จดชาติชื่อถือนายหมายสำคัญ
ขมุหมายนายหวังฝรั่งเศส
ลวนสัตย์ชื่อถือจิตต์ไม่คิดโกง

---

(๔๙) สบเอี่ยม อยู่ระหว่างแพร่ต่อแดนเมืองน่าน

อยู่บ่าโบ่งลากชักไม้สักซุง
เข้าเป็นสามก๊กใส่กันใหญ่ยุ่ง
ตื่นสดุ้งเหตุนี้จึงหนีไป
เหมือนเงินแดงถูกันขึ้นมันใส
ถึงจะได้แดงดำก็ทำเนา
จนมีโจทย์ยื่นยันว่ากันเข้า
จึงได้เค้าข้อความตามที่เป็น
สำหรับรับมาทหมายจ่ายทุกเส้น(๕๑ ก.)
ถือลายเซ็นส่งบังคับไปลับแล
ได้ช่วยรบรับสู้อยู่เมืองแพร่
ทำอัแอ้อุบอับต้องจับจำ
ผู้กคอตายล่วงลับไม่สับสำ
ต้องนึกล้ำกลืนกลมอารมณ์รึง
ให้หมกมุ่นหมองช้ำดูอ้ำอึ้ง
ก็ลั่นดึงออกตัวกลัวชี้วี
ก็ปลาดหลบหน้าเข้าบ่าหนี
ทั้งบุตรีบุตราไม่อาลัย

แต่ลาวกล่าวรับบังคับสยาม(๕๐)
ว่าบ้านเมืองเคืองเข็ญเป็นนังนุง
พึ่งถ้อยคำอำญวนสำนวนแหนง(๕๑)
แต่เปลี่ยนผลัดลัทธิวิไล
ต้องกลืนกล้ำค้ำจุนทั้งคุณโทษ
ชี้หลักฐานพยานยันไม่ดันเดา
ขุนนางหนึ่งน่าที่มีบังคับ
คำหาชี้คดีชัดจัดประเด็น
ให้เกณฑ์บ่าวลาวพลันมาบรรจบ
ถามไม่รับกลับเกลื่อนพูดเชือนแช
มันจนจิตต์บิดเบือนกลบเงื่อนสาย
สั้นเค้ามูลสูญด้วนสำนวนคำ
ส่วนเจ้าแพร่แดดาลรำคานขุ่น
เหมือนเพลิงสุมรุมเร้าเป็นเท่าทวี
โทษที่ทำกรรมก่อข้ออุบาทว์
ทั้งสมบัติวัดถาบรรดามี
จึงทรงพระกรุณาให้ปรากฏ

---

(๕๐) คำว่าลาว ในที่นี้หมายถึงชาวล้านนาไทย แต่เดิมเรียกกันว่าลาว แต่เป็นเชื้อชาติไทย ส่วนเงี้ยวก็เป็นไทยใหญ่ขณะนั้นไทยใหญ่อยู่ในบังคับอังกฤษ

(๕๑) คำว่าญวนในที่นี้คือ ยวน หรือ โยนก เป็นชนเชื้อชาติไทย ไม่ใช่ญวน (เวียดนาม) ซึ่งเป็นพวกมอญขแมร์ คนญวนส่วนมากเป็นเชื้อชาติไทยเดิม แต่ถูกญวนกลืนเป็นมอญขแมร์ไปอย่างในเวียตนามเหนือ ๘๕% เป็นชนเชื้อชาติไทยเดิม ที่ถูกกลืนเมื่อ ร. พัน ๓๑ เชียงใหม่ไปรบในเมืองยอง ชาวบ้านในเมืองนั้นซึ่งเป็นคนไทยยองอย่างพวกเรณูนคร ให้ฉายากองพันนี้ว่าเป็นทหารยวน ก็คือพวกโยนกเชียงแสนโบราณนั่นเอง

(๕๑ ก.) ตำบล ?

ถอดศักดิ์ยศเจ้าลงคงเป็นไพร่ เรียกว่าน้อยเทพวงษ์คงชื่อไป(๔๒)
แม้นจับได้ตัวล้างให้วางวาย จึงแต่งคนดั้นเดินเนินพนัส
ก้าวสกัดทางทิศตามจิตต์หมาย กองหนึ่งแปลงแต่งปนสกลกาย
ดังเช่นนายร้อยเง้ยวออกเที่ยวดง โพกหัวหูดูยืนถือปืนแบก
แลแลก็แปลกตามความประสงค์ ใครไม่ตั้งสังเกตโดยเจตจง
ก็คงหลงแลเหลียวว่าเง้ยวจร มาคำนับแม่ทัพสั่งให้ตั้งจิตต์
อุตส่าห์ติดตามรีบโดยถีบถอน แม้นประสบพบแจ้งแห่งสุนทร
คอยผันผ่อนพูดรับเอากลับมา ถ้าดึงดันขันข้อจะต่อต้าน
จงประหาญให้ยับดับสังขา เอาแต่หัวตัวมันพื้นให้กา
ยี่สิบห้าชั่งจะให้ในรางวัล พวกเง้ยวแปลงแจ้งจบเคารพรับ
แล้วคำนับลาไปเข้าไพรสัณฑ์ เที่ยวสืบเสาะเลาะลัดสกัดกัน
จนสิ้นคันเขตรแควันแดนบูรี ไม่ปราสบพบเห็นเป็นแต่ข่าว

---

(๔๒) เรื่องนี้เจ้านครแพร่ร้อนรนมากไปเอง ถ้าหากใจเย็นไม่คิดหนีก็คงไม่โทษฑัณฑ์ ซึ่งทางกรุงเทพได้ให้นโยบายไว้แต่ต้นแล้ว เพราะเห็นความจำเป็น เป็นที่น่าเสียดายที่ตัดสินใจเร็วเกินไป ไม่ทราบว่าการผูกจิตใจและการทำความเข้าใจจะแน่นแฟ้นหรือไม่จึงต้องหนี

การผูกจิตใจชนชั้นปกครองนั้นเป็นของจำเป็นและสำคัญมาก สมัยนี้น่าจะกำหนดน้ำหนักเป็น ๓ ระดับคือ.–

นายกรัฐมนตรี ๑
ผู้ว่าราชการจังหวัด ๑
กำนันผู้ใหญ่บ้าน ๑

เป็นสายงานการปกครองที่เชื่อมโยงกันอย่างแน่นแฟ้น เป็น**คนสำคัญที่สุด** เพราะใกล้ชิดประชาชนที่สุด ได้รวมงานทุกกระทรวงไว้ที่นั่น ส่วนอำเภอ จังหวัด ทบวงกระทรวงกรมต่าง ๆ นั้น เป็นหน่วยบริการที่จะให้ความสะดวกในการบริหารเท่านั้นสมัยแรกเริ่มเทศาภิบาล ได้ทรงกำหนดสายงานโดยเอา **นายอำเภอ** เป็นระดับต่ำที่สุดต่อมาก็**เจ้าเมือง** และ **เทศาภิบาล** ก็เพราะในเมื่อการคมนาคมยังไม่ดี ครั้นความเจริญเปลี่ยนไป **ระดับผู้ใหญ่บ้านกำกัน** ควรมีความสำคัญกว่าแต่ก่อน การปล่อยปละละเลยไม่พัฒนาให้ทันก็จะสายเกินแก้ ตามไม่ทันมาเลเซีย ที่เขาก้าวไปเร็วก็เพราะการจัดผู้ใหญ่บ้าน กำนัน ที่มีประสิทธิภาพ สมัยปราบเง้ยว อังกฤษได้จัดการปกครองคนในบังคับของเขาในเมืองไทย โดยตั้ง **เหดแมน** (Head man) รองจาก**กงสุล** อย่างนายร้อยช่างแคและสล่าโปไชย เป็นหน่วยปกครองซ้อนกับของเราอยู่ ไม่ทราบว่าจะมีความเข้มแข็งเพียงใดจึงควบคุมกันได้ดี

ครั้นจะกล่าวกลอนเผื่อเหมือนเชื่อผี
เอาเป็นหนีพ้นไปไม่ได้ตัว
ดูยังมืดเหมือนเวลาพ้าสลัว
ความดีชั่วชอบผิดยังบิดคลุม
ไม่เฉียนดีต้องเล่นเป็นสุขุม
โจรีรุมถามปลอบเพราะชอบเย็น
ก็เชิดชักชี้ช่องให้มองเห็น
ก็ได้เช่นเชิงชนกลอุบาย
ราชวงษ์กลบเกลื่อนบิดเงื่อนสาย(๕๓)
ความที่ร้ายรอฉาวขนกราวเกรียว
กินยาพิศล่วงลับโดยฉับเฉียว
มิได้เหลียวแลลูกผูกอาลัย
พากันสิ้นสูญภพสบสมัย
ลงโทษให้เห็นวิบัติเป็นอัศจรรย์
ได้สำนวนแน่จิตต์ไม่ผิดผัน
ที่มหันต์โทษหมายชีวัง
มันแย่งชิงปล้นฆ่าเหมือนว่าหวัง
จับไทยรั้งรัดมือผูกถือมา
ทั้งอีตู้ตัวอุบาทว์ชาติยักษา(๕๕)
แล้วควักคว้าใส้ตับมาสับพ่น
ใจทมิฬเหมือนยักษ์มักกะสัน
รวมด้วยกันแปดคนต้องทนตาย
ว่าแลบลิ้นปล้นตาทำกาลี
แต่เหตุผลปล้นสาวกันยาวยืด
ไม่แจ่มแจ้งแฝงฝั่งในตามัว
การชำระสระสางอย่างเดี๋ยวนี้
อ้ายโจราลาลับต้องจับกุม
เหมือนหุ่นยนต์กลไกพอไขจักร
ทั้งสามนางต่างแตกแยกปะเด็น
แล้วสอบสวนทวนถามตามประสงค์
ครั้นได้ดินระเบิดมาดูน่าอาย
รู้สึกโทษโสตสุดทุจริต
เมืองขึ้นเมื่อหมุนไปเป็นใจเดียว(๕๔)
กลืนยาตายตามผัวระรัวดิ้น
ด้วยอำนาจญาอาชามหาภัย
แต่พวกที่มีพยานสาลไต่สวน
โทษเบาหนักจักแจกแยกรำพรรณ
ตัดสินลงโทษตายทั้งชายหญิง
บ้างเข้าเกลียวเงี่ยวด้วยช่วยกำลัง
ให้โจรล้างวางวายอายอดสู
ฆ่าลูกเด็กเล็กชำแหละแหวะอุรา
นั่งตัดรอนทอนเล่นเป็นชิ้น ๆ
บ้างอยากกินสินบลซนบอกมัน
วันประหาญชีวิตรคิดฉวิล

---

(๕๓) เจ้าราชวงษ์เมืองแพร่

(๕๔) ภรรยาเจ้าราชวงษ์ ?

(๕๕) อีตู้ คำนี้ได้โทรศัพท์ทางไกลไปถาม ได้ความว่าได้ยินผู้ใหญ่เล่าว่าเป็นผู้หญิงที่เข้าด้วยกับโจร

ตามตัดสินสั่งบอกให้ออกหมาย
ก็สั่งนายธำมรงค์ให้ส่งตัว
แล้วคัดตรวนตรึงออกนั่งกลอกหัว
บอกเตรียมตัวทหารยืนถือปืนเรียง
ออกนำหน้าทหารล้อมพร้อมพรูเป็นคู่เคียง
ซึ่งมีนามตามตำบลดลสถาน
เป็นบ่าช้าหน้าสยองไปมองดู
นักโทษถึงจึงผู้คุมเข้ากลุ้มกลัด
ยืนกอดหลักหักชีวิตปลิดทิ้งเป็น
ทหารเข้าแถวเรียงเคียงประทับ
นายร้อยสั่งพึ่งระยะจังหวะปืน
เวลานั้นท่านผู้พิพากษา
ถ่ายรูปมัดชัดเจนแลเห็นจริง
เสียงนกสับฉับเฉาะดังเผลาะแผละ
บ้างกระดิกกระริกรัวทั่วกายา
ทหารรบสงบปืนยืนระกะ
เก็บกล้องพลันหันหน้ารีบคลาไคล
แก้มัดหลุดฉุดใส่ในที่ตั้ง
ต่างก็กลับฉับไว ไปประชุม
ที่ไม่ล้างวางโทษโปรดรับสั่ง
มีกำหนดกฎหมายบอกรายงาน
รวมสิบหกคนกล่าวทั้งลาวเงี้ยว
มีเงี้ยวลาวกราวกรูมาดูมุง
เมื่อกำลังไต่ถามความผู้ร้าย
เที่ยวสืบสาวข่าวปล้นคนจัญไร
ท่านนายทัพกับทหารที่ชาญชาย
เขาเบิดคอกออกมานับหน้าถ้วน
มัดมือไว้ให้เดินไม่เมินมัว
ให้อ้ายเงี้ยวเกี่ยวข้องที่ต้องหา
กระเวนเวียงวนออกนอกประตู
ประตูมาราท้ายเมืองคันเหือหู
ขนลุกซู่ซ่าเงียบยะเยียบเย็น
เข้าผูกมัดอ้ายเจ้ากรรมที่ทำเข็ญ
ผ้าผูกเม้นมิดหน้าคอยท่าปืน
ดูเป็นตับเต็มสัทธาไม่ผ่าผืน
ถ้าเยี่ยดยื่นมือชี้สามทียิง
พระจรรยายกกล้องมาส่องนิ่ง
พอแล้วยิงปืนบั่งไม่รั้งรา
เลือดไหลแซะโทรมชักพยักหน้า
บ้างแหงนหน้านิ่งพับเหมือนหลับไป
บอกคุณพระถ่ายมือกทีใหม่
แล้วบอกให้พธำมรงค์ที่คงคุม
เรียงกันทั้งแปดศพแล้วกลบหลุม
อยู่ที่คุ้มคอยเหตุสังเกตการ
ให้จำขังคุกไว้ไม่ประหาร
ให้ทหารคุมส่งลงไปกรุง
เป็นพวกเดียวส่งไปดูใหญ่ยุ่ง
ก็เดินรุงรังตามกันหลามไป
ก็จัดจ่ายทหารเดินเนินไศล
อยู่ที่ไหนแน่จับส่งกลับมา

เมืองสองสั่งตั้งมั่นให้ขันแขง
แล้วปลูกฉางวางเสบียงเลี้ยงพลา
แล้วแจกจ่ายหมายชี้คดีขาน
ว่าบ้านเมืองเคืองแค้นแสนทวี
จงบอกกล่าวชาวนิคามตามประกาศ
แม้นบีดงำอำกันใครยันยืน
เมื่อส่งมาถ้ามีที่ขัดข้อง
มีม้าช้างต่างค้าสาระพรรณ
ได้ตรวจดูรู้ชัดไม่ขัดขืน
มีหนังสือถือสำหรับไว้กับตน
แล้วสั่งหมายจ่ายพลันอนันต์เนื่อง
รวมกันหมดจดเรื่องก็เมืองลาว
อยู่ในแคว้นแดนดินถิ่นเมืองไหน
ให้ถูกทางอย่างชี้คดีมา
ในเมืองแพร่แก่บ้านไม่ขานขืน
ในเจ็ดวันพันเศษสังเกตการ
ข้าหลวงน่านขานโทรศัพท์เล่า
เป็นคานแขวงแพร่เก่าเข้ารักษา
คนไปมามุ่งหมายดูร้ายดี
ให้แก่บ้านทราบเหตุพิเศษศรี
เกิดฆ่าตีปล้นได้ด้วยใช้บืน
บืนสีหนาทส่งโสตอย่าโหดหืน(๕๖)
ว่ามีบืนโจทจับจะปรับทัณฑ์
ยื่นคำร้องเรียนความตามกระศัลย์
ขอบืนกันโจรกรรมประจำตน
จะให้คืนไปรักษาสถาผล
เป็นสันมนทิลที่ราคีคาว
ห้าหัวเมืองในมณฑลนุสนสาว
ให้บอกกล่าวเก็บอาวุธยุธนา
ก็รีบให้เก็บกักเอารักษา
ส่งสาราแนะนำให้ทำการ
ได้เก็บบืนส่งพลันดังบรรหาญ
ระยะย่านเดียวดูพึ่งจู่จร
ว่าเงี้ยวเข้าปล้นชานด่านขนอน

---

(๕๖) บืนสีหนาท คือบืนไฟ บางทีก็เรียกว่าสีหนาทบืนไฟ คือบืนโบราณ บรรจุทางปากลำกล้อง ส่วนคำ "บืน" ธรรมดานั้นบางทีก็หมายถึง หน้าไม้ อย่างนารายณ์ทรงบืน ก็หมายถึง ศร หรือธนูนั่นเอง บืนไฟนี้ปรากฏในพงศาวดารว่าไทยได้รู้จักใช้มาแต่ พ.ศ. ๑๔๖๔ ก่อนที่ ริชารด เบกอน ชาวอังกฤษ ได้พบดินบืน เมื่อ พ.ศ. ๑๘๒๓ และ สว้าฟ ชาวเยอรมันค้นพบดินบืน เมื่อ พ.ศ. ๑๘๖๓ เรื่องดินบืนนี้จีนได้มีใช้ก่อน เมื่อ พ.ศ. ๖๒๘ จึงรู้จักทำพลุได้เมื่อ พ.ศ. ๑๕๑๒ ก็เป็นเรื่องที่น่าพากภูมิใจ แต่ถ้าจะพิจารณาถึงนิสสัยประจำชาติของคนพื้นเมือง แล้วไทยเราดูจะเกี่ยวข้องกับเรื่องดินบืนอยู่มาก ดังจะเห็นได้จาก บ้องไฟก็ดี ไฟพะเนียง ดอกไม้ไฟก็ดี คนไทยชำนาญนัก คนจีนมักจะไม่สัดทัด ฉะนั้นที่ว่าจีนคิดดินบืนได้เมื่อ พ.ศ. ๖๒๘ นั้น ก็ยังสงสัยอยู่ เพราะในขณะนั้น พลเมืองจีนในลุ่มแม่น้ำแยงซี และฮวงโฮ เป็นชนชาติไทยอยู่มาก แต่อยู่ในปกครองจีน ที่ว่าจีนรู้จักดินบืนนั้น อาจจะได้ไปจากคนไทยก็ได้

เผาเมืองงาวกล่าวว่าจะมารอญ
ท่านแม่ทัพรับข่าวที่กล่าวว่า
แยกทหารรานณรงค์คงจำนวน
ตำรวจภูธรเพิ่มเติมไปด้วย
ก็ไปทันวันจดกำหนดครบ
กองสืบสอดลอดลัดสงัดเงียบ
ทั้งค่ายซ่องบึ้องกันสรรพภัย
พฤษจิกายนดิถีที่สิบห้า
อ้ายโจรบ่ากล้าหารมาราญรณ
เหมือนบี่ศาจราชทูตพวกภูตีผี
ออกโจมจับรับรบไม่พบใคร
ครั้นรุ่งแจ้งแสงศรีสุริเยศ
อ้ายโจรตั้งค่ายมั่นออกกันกาง
พลเมืองมีกำหนดจะจดชื่อ
ส่งเสบียงเลี้ยงผีที่กระทำ
ว่าเงี้ยวดีมีวิชาล้วนกล้ากล้น
จึงยอมตัวกลัวดีพวกผีไพร
จึงเร่งเดินโดยไวจะใคร่พบ
ให้สิ้นสูญวงษ์พวกพงษ์พาล
ถึงดอยปู่ม่อมเขม้นเห็นค่ายเงี้ยว
เห็นเลือดหยดรดทางอยู่กลางเนิน
เอาเพลิงเข้าเผาค่ายทลายยับ
ระยะย่านบ้านพงตามพงไพร
ทราบว่ามันกางอยู่ข้างหน้า
รบนครน่านแน่ไม่แปรปรวน
โจรจะมาปล้นน่านทำหาญหวล
กองทัพด่วนโดยไวไปสมทบ
จะได้ช่วยอุดหนุนเข้าจุนจบ
อ้ายเงี้ยวหลบหลีกหน้าเข้าบ่ำไป
ถึงสบเอียบแอบบ่าซุ่มอาศัย
มิไว้ใจโจรจรจะซ้อนกล
ดึกเวลาเจ็ดทุ่มทั้งคลุ้มฝน
เข้ายิงปล้นปลุกทัพแล้วกลับไป
หลอกแล้วหนีขึ้นเขินเนินไศล
ทั้งมองไม่เห็นหนสถลทาง
ได้ทราบเหตุผลชัดไม่ขัดขวาง
ละแวกหว่างเขาเวียงเมืองเชียงคำ(๕๗)
เงี้ยวลาวล้อเหลือนับอยู่สับสำ
เข้าช่วยค้ำจุนเจือด้วยเชื่อใจ
คงกระพันชื่นยาจะหาไหน
ให้มันใช้เช่นข้าขั่งสาธาน
ได้ต่อรบเหล่าร้ายทลายผลาญ
เข้าไพรสาณสืบค้นดั้นดันเดิน
ทหารเกรียวกรูยิงวิ่งตะเพิ่น
ตัวมันเหินหายหน้าเข้าบ่ำไป
แล้วเดินทัพเข้าทางหว่างไศล
พบก็ไถ่ถามข่าวเรื่องราวโจร
ที่ท่าพ้องอาจทำผาดโผน

---

(๕๗) อยู่ในจังหวัดเชียงราย ทางตะวันออก อ. พะเยา ๑๐๐ ก.ม.

พลภูธรจรจบเข้ารบโจร
ร้อยเอกบุตรรุดรับขับทหาร
มันหนีออกนอกค่ายด้วยใจกลัว
ทหารไล่ไปค้นถึงกันถุง
ก็ยิงดับกับที่เป็นผีลาว
เห็นสั้นทางทวนทบตลบเลี้ยว
อ้ายเงี้ยวแตกแหลกเลี่ยมไม่เวียนวง
แล้วลาวเอาข่าวเงี้ยวมาเที่ยวบอก
ที่ช่องแคบแอบเขาเข้าประจำ
บ้านตำบลยลเหตุเป็นเขตรขั้น
เอาหินก้อนซ้อนกันบ่องกันกาย
ยินดีครันมันอยู่คอยสู้รบ
พยายามตามมาพว้าพวัง
เคยแต่รบหลบหน้าเข้าบ่าหาย
ครั้งนี้เอาเข้าเป็นค่ายไม่ไหวติง
แม้นลิเคอเข้ายิงจะนิ่งซ่อน(๕๙)
มันจะได้ใจจู่มาดูเบา
เราตั้งมั่นรังรารอช้าไว้
จึงจะได้เห็นมันเป็นขวัญตา
ท่านแม่ทัพรับสารอ่านแล้วให้
ก็ได้ดังหวังว่าไม่อาวรณ์
ถึงผีปั่นน้ำชะแง้เหลือบแลเหลียว
ยอนเซนโดนปื่นถอยด้วยน้อยตัว(๕๘)
ออกต่อต้านเงี้ยวบุกเที่ยวซุกหัว
ไปนอนตัวสั่นสดุ้งอยู่มุ้งลาว
เข้าเบี่ดมุ้งมองเงี้ยวแยกเขี้ยวขาว
บ้างออกก้าวสกัดไล่เข้าในดง
เผาค่ายเงี้ยวไหม้กระจุยเป็นผุยผง
ก็ยกกรงกรูไปค่ายเชียงคำ
ว่ามันออกตั้งรับอยู่สับสำ
แม้นถลำเลยเข้ามันเอาตาย
เรียกผีปั่นน้ำลอเป็นชื่อหมาย
ทำบื้อมค่ายขนล้อมพร้อมกำลัง
จะได้พบพักตร์สมอารมย์หวัง
เป็นหลายครั้งแล้วไม่เห็นใจจริง
เห็นแต่ค่ายเงี้ยบจี๋เป็นผีสิง
คงไม่ทิ้งถิ่นอยู่สู้กับเรา
ไปถูกก้อนหินตั้งบนหลังเขา
แกล้งยั่วเย้ายิงเล่นเหมือนเป็นมา
ขอปืนใหญ่ยิงเบี่ดระเบิดผา(๖๐)
พูดปฏิภาเสร็จถือหนังสือจร
ส่งปืนใหญ่เร็วรีบโดยถือถอน
จึงรีบย้อนเร็วทัพเข้ารับรบ
ไม่เห็นเงี้ยวง้าวมีมันหนีหลบ

---

(๕๘) ร.อ. เย็นเซน ตำรวจไทย ชาวเดนมาร์ค

(๕๙) ปืนมัลลิเคอร์ : ปืนเล็กยาวบรรจุท้ายลำกล้อง เป็นอาวุธประจำกายของตำรวจภูธรและทหารน่า สั่งเข้ามาใช้ราชการเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๒

(๖๐) ปืนใหญ่ ฮูเกเชียด หรือปืนอาร์มสตรอง อย่างที่เคยปราบฮ่อ

ทั้งค่ายเปล่าเหงาฉงนคนบัดซบ
ก็เดินทัพขับขันฉลันล้ำ
อยู่เชียงของจองจัดคนอัดออ
พลกำลังตั้งพันล้วนกล้นกล้า
เป็นเงื่อนงำลำดับสัปดน
ที่ไหนคันมันคุ้ยกระจุยจ้าน
ลงเล่นลั้นลันไปอาศัยดาว
ทหารตั้งพั่งสำนวนสืบสวนสาว
ว่ารวมรอมพร้อมเพรียงอยู่เวียงแก(๖๐ ก.)
หนีไม่ทันหันสู้สักครู่พัก
ไม่เห็นช่องต้องยืนให้ปืนยิง
ก็ตื่นแตกแหกค่ายกระจายออก
ครั้นหมดฉันสันท่าเข้าตาจน
จับได้สองคนถามนามแลชื่อ
เป็นเงี้ยวลื้อหรือขมุพวกกุลา(๖๑)
สืบคนนอกบอกว่าจำหน้าแน่
จะยังไว้ไต่สวนสำนวนนาม
ข้ามของเข้าเขตรปนคนฝรั่ง(๖๒)
เขาจะร้องฟ้องขานทหารไทย
จึงฆ่าเสียให้สิ้นมลทินที
ให้สิ้นโทษโสตสุขทุกนิคาม
จึงสงบจบโจรที่โลนลุก

อพยบยกหนีไม่รีรอ
เข้าเชียงคำข่าวว่ามันมาป่อ
ขมุย่อลื้อคละเข้าปะปน
ได้ทั้งอาวุธวิเศษชั้เหตุผล
หยิบเอาต้นต่อปลายระคายคาว
ให้รำคาญเคืองหูขึ้นฉู่ฉาว
แสงจันทร์เจ้าทัพคงลับแล
ก็ได้ข่าวมั่นเหมาะรู้เบาะแส
ทหารแร่รุกไล่เข้าไปยิง
เหมือนสุนัขจนกรอกเที่ยวออกวิ่ง
จนนอนกลิ้งเกลื่อนตายลงหลายคน
ไม่มีกรอกเกรียวไปเข้าไพรสณฑ์
กลับเดินวนเวียนทวนสวนเข้ามา
มันไม่อือเอออกบอกภาษา
เป็นคนข้าเขตรไหนมิได้ความ
หนีจากแพร่มาปลันคนซ้ำสาม
ถ้าผลีผลามผลุนหนีจากที่ไป
จะต่อตั้งลุกลามเกิดความใหญ่
ว่าจับได้โจรปล่อยเป็นถ้อยความ
ทำกาลีเบียดเบียนเป็นเสี้ยนหนาม
ให้มันขามเข็ดจิตต์ที่คิดปอง
มันเที่ยวซุกซ่อนตนกมลหมอง

(๖๐ ก.) เชียงของ ?
(๖๑) แขก
(๖๒) แม่น้ำโขง

ตั้งจัดการด่านตรวจเป็นหมวดกอง
กองทัพค้างหว่างอยู่เที่ยวดูบ้าน
บ้านมุงหญ้าคาแฝกซอกแทรกไป
ทำเป็นเกล็ดแลละม้ายคล้ายกระเบื้อง
บ้างทำใหม่ใหญ่ยาวราวกับวัง
ถนนใหม่ใหญ่แยกเป็นแฉกตัด
เขาจัดแจงแต่งไว้มิใช่ทราม
กำแพงดินเด่นโดดเป็นโขดขั้น
พรรณไม้ใบฉอุ่มเป็นพุ่มพง
แล้วออกนอกพาราเวลาร่ม
ยืนยกอกรอราในสาคร
ที่ลงน้ำชำระสะริ้วราง
กลัวเสียสีบ่นเป็นมนทิล
ชายก็เป็นเช่นกันดูขันขำ
แลดูเพื่อนเหมือนดังนุ่งกังเกง
ได้ถามซักสักดำทำไฉน
เขาเห็นดำน้ำใจไม่ประวิง
ว่าใจกล้าสามารถองอาจนัก
แม้นพุงขาวลาวสันไม่พันพัว
แต่จะเชื่อเหลือจำในคำกล่าว
จึงตริตรึกนึกกริ่งจริง ๆ เจียว
แต่การสักสู้ทนเป็นพ้นคิด
ก็สู้ทนพระกรรมทำกันไป
เหมือนเจาะหูดูกว้างเอาต่างใส่
ถือว่างามความควรชวนระแวง
ตามหุบห้องห้วยเขาลำเนาไพร
ตามเรือนร้านโรงรีที่อาศัย
บางบ้านไม้สักมุงไม่รุงรัง
ดูรุ่งเรืองเรือนบ้านนอกชานตั้ง
ทาสีปลั่งแปลกตาสง่างาม
ในจังหวัดเว้งเว้าเค้าสนาม
แลอร่ามรัวสีดีลูกตรง
เหมือนเขาคันขึงตั้งดังประสงค์
ขึ้นเป็นดงดาษดื่นพื้นนคร
ในน้ำยมยลสาวลาวสลอน
บ้างลงช้อนกุ้งปลาตามวาริน
ไม่ระคางขายหน้ารักผ้าชิ้น
ใครจะยินดีดูอดสูเอง
ล้วนพุงดำโดดเล่นลงเต้นเหยง
ดูโตงเตงตามกันช่างขันจริง
ว่าสักไว้อวดลาวสาวผู้หญิง
เป็นสันสิ่งสงสัยที่ในตัว
ควรจะรักร่วมใจไว้เป็นผัว
เขายมยั่วเย้ยเยาะหัวเราะเกรียว
เห็นพุงขาวมาทั้งสันกินเข้าเหนียว
ไม่พูดเลี่ยวเล่นลิ้นให้กินใจ
ถึงชีวิตรจะวิบัติบ่ถ้อไหม
ยังสงสัยสันที่จะชี้แจง
ทองคำใบแผ่แบบเป็นแผ่นแผง
สุดจะแจ้งจัดเค้าเล่านิทาน

คิดฉงนจนใจครรไลลับ
ก็เดินกลับเข้าประเทศเขตรสถาน

เที่ยวดูกาดตลาดของที่ต้องการ
เขาออกร้านเรียงวางกลางชลา

พริกมะเขือเนื้อส้มขนมขาย
ผักหญ้ารายเรียงมัดช่างจัดหา

มีกล้วยอ้อยกลอยเกล็ดเมล็ดงา
อ่างปลาล้าเรียงตั้งเที่ยวนั่งมอง

แม้นจะซื้อสิ่งใดไม่เลือกหน้า
บอกราคามั่นหมายรายสิ่งของ

ถ้าต่อหน้าถอยมาแล้วอย่าปอง
ไม่ได้ของกินละอย่าทนง

ที่เจ้าชู้กรูเกรียวพูดเกรี้ยวสาว
ก็ว่ากล่าวข้อความตามประสงค์

เสียงเฮเฮาเสสรวลนวลอนงค์
เที่ยวเดินวงเวียนรอทำกรอกราย

ทั้งหนุ่มสาวสวยสมห่มผ้าสี
สูบบุหรี่อมเมี่ยงมองเมียงหมาย

ดูตุ่ยแก้มแย้มยิ้มพะพริ้มพราย
นุ่งซิ่นลายเหลืองรอบแต่ขอบดำ

เดินยกเท้าก้าวย่างทางถนน
ตูกรอมส้นสวยตาออกคล้าคล่ำ

เสียสิ่งเดียวเยี่ยวไม่นั่งหล่อนช่างทำ(๖๓)
เห็นให้รำคาญตาทำท่าทาง

ล้วนเกล้าผมคมสันเป็นมันมุ่น
งามละมุลเมาลีด้วยหวีสาง

เข็มทองกลัดขัดทำดูสำอาง
ดอกไม้ต่างสีเสียบดูเรียบราย

ลานทองคำทำต่างอย่างทองม้วน
ใส่ประด่วนดีดูอุดหูหาย(๖๔)

เป็นตุ้มถ่วงหน่วงยานสงสารกาย
แต่เขาหมายมุ่งความว่างามตา

---

(๖๓) ในสมัยก่อนสตรีชาวบ้านนอกทางภาคเหนือมักจะยืนถ่ายบัสสาวะในที่ลับตาหรือในที่เปลี่ยวต่างกับชาวเมืองทั้งนี้เพราะจำเป็นด้วยท้วทากชุกชุม ทากคือ ปลิงบกตัวเล็กขนาดเข็มหมุดปากเบามาก เวลาเจาะกินเลือดไม่รู้ตัว การนั่งถ่ายบัสสาวะอุจจาระจึงเสี่ยงต่ออันตราย เมื่อสงครามโลกครั้งที่ ๒ เคยเห็นชาวบ้านในเมืองยอง และชาวบ้านนาแคมในแคว้นไชยบุรี (ราชอาณาจักรลาว) เวลาจะถ่ายอุจจาระต้องไปนั่งถ่ายในลำธารน้ำไหลใต้หมู่บ้าน เรียกกันว่า แช่โอ่ เสร็จธุระแล้วก็เลยอาบน้ำเสียเลย ไม่ว่าชาวบ้านหรือเจ้าเมือง ก็ใช้วิธีเดียวกัน เวลาจะแช่โอ่ก็จะค่อยๆ เดินลงลำธาร ทรุดตัวลงนั่งในน้ำโดยเร็ว เอาผ้าซิ่นขึ้นโพกหัว นั่งหันหน้าทวนน้ำ เวลาจะลุกขึ้นก็ทำว่องไว สังเกตไม่ทันว่าลุกขึ้นมาเมื่อไร ส่วนผู้ชายก็ อาบน้ำแห่งเดียวกัน ค่อยๆ ปลดกางเกงบนหาดทรายวางไว้ เอามือซ้ายกุมพวงของลับเดินลงน้ำไป พอมิดน้ำก็ปล่อยมือแก้ผ้าอาบน้ำอย่างปกติทั้งหญิงและชาย คงอาบน้ำบริเวณเดียวกันไม่ถือสา ถ้าใครจะถ่ายอุจจาระก็เลื่อนไปนั่งทางใต้น้ำให้สิ่งที่จะถ่ายไหลลอยไป พวกที่จะอาบก็เลื่อนไปทางเหนือน้ำ พวกผู้หญิงนั้นเปลือยอกเป็นธรรมดา ปกตินุ่งซิ่นกระโจมอกเท่านั้น เป็นวัฒนธรรมไทยดั้งเดิมมาอย่างนั้น สมัยปราบเงี้ยวในลานนาไทยก็ยังคงปฏิบัติกันอยู่ สมัยนี้หาดูไม่ได้เสียแล้ว

(๖๔) ผู้หญิงเมืองเหนือโบราณนิยมเจาะหูรูกว้าง แล้วใช้แผ่นทองคำม้วนใส่เพื่อสวยงาม ขณะนี้ใน ท้องถิ่นห่างไกลยังกระทำอยู่

สะใบหุ้มประทุมถันนั้นก็ใช้
แต่มันไม่มิดดวงพวงบุหงา

ให้เด่นดอกออกทางเป็นช้างงา
ไม่แกล้งว่ากล่าวความตามที่เป็น

พระสุริยงค์ยอแสงแฝงบรรพต
ตลาดหมดมองไปมิได้เห็น

ดูเหงียบเหงาเปล่าว่างน้ำค้างเย็น
แลดูเป็นหมอกมัวไปทั่วทิศ

ให้เหน็บหนาวร้าวรัวจนตัวสั่น
เมื่อหม่นหมองกมลนั่งจนจิตต์

บ้างเป็นไข้ไอลอองด้วยต้องพิศ
หมอตรวจฤทธิโรครู้ดูอาการ

ว่ารุมร้าวหนาวใจเป็นไข้จับ
ทำให้ตับบวมได้ในสังขาร

แม้นขืนอยู่สู้เย็นไม่เป็นการ
ให้คืนบ้านแบกตับกลับลงไป

บ้างร้อนตัวกลัวเขาลำเนาห้วย
เฝ้าบอกบ่วยบ้องกันน่าหมั่นไส้

เป็นโรคบิดติดอกน่าตกใจ
หรือเป็นไข้แตงโมจึงโรเร

โรคนี้หายาให้ไม่ชนะ
เพราะผีกะกินพุงจึงยุ่งเก๋(๖๕)

เล่นขี้ปดหมดอายทำถ่ายเท
เป็นเจ้าเล่ห์เล่นลิ้นได้ยินยล

ธรรมเนียมข้าราชการมางานทัพ
จะยากยับยุคเข็ญเป็นกุศล

แม้นเปล่าปลอดรอดกายไม่วายชนม์
ก็คงพ้นทุกข์ไปได้สักวัน

จึงสู้ตนจนจริงทำนิ่งขริม
คิดกระหึมนึกในใจกระศัลย์

เที่ยวยลสาวลาวแพร่แลอนัต
ให้กระศัลย์เสียวจิตต์คิดถึงเรือน

ทั้งร่างกายเกิดมาเวลาบ่าย
จะมาผ่ายผั่นชมสมสงวน

เขาจะว่าบ้าจริตผิดกระบวน
จึงคิดหวลหันร้างห่างนิยม

คนแก่กายหมายสาวคราวกำดัด
มักอุบัติ์ทว่าเหตุรับมาทับถม

ที่ดีเล่าเขาก็ชังไม่พึงลม
เราจะล้มลงด้วยรักนั้นหนักกาย

ถ้าจะได้ด้วยวิบัติเขาขัดสน
เหมือนซื้อคนแพงค่าราคาขาย

เป็นไฝปานรานร้าวคาวระคาย
มักทำร้ายร้อนรุ่มให้กลุ้มใจ

แต่คราวจนทนไปไม่กระดาก
นั่งกินหมากเมี่ยงลาวคราวสมัย

---

(๖๕) ผีที่สิงอยู่ในร่างกายของคน ถ้าสิงอยู่ในร่างของใครมักจะไม่มีคนคบ และเป็นที่รังเกียจเวลากลางคืนปลอดคน ผู้นั้นเที่ยวไปหาของสกปรกกิน ผู้ใดเป็นผีกะ จะต้องเป็นภาระเส้นสรวงอยู่ตลอดไป ตกเป็นทาสของผี คล้ายกับผีกระสือซึ่งทางเหนือเรียกว่าผีพง

เสียแรงมาท่าเฉยละเลยไป
พูดออเออเพ้อพักได้พักผ่อน
ครั้นหนาวหนักหักใจไม่ประวิง
ที่หนุ่ม ๆ นายทหายนั้นชาญเชี่ยว
ก็รักใคร่ได้เผ้าอยู่เคล้าคลึง
พอได้กลิ่นกะถินเถื่อนก็เลื่อนลับ
ชอบโลมลิ้มชิมชิดไม่ยืดยาว
นิสัยชาวลาวดอกถือเนื้อหนัง
แมงภู่ไปผึ้งมาพาประเทือง
ทั้งทหารคนใช้ก็ได้สัน
ความคิดลาวคราวทัพถึงอับจน
ท่านคิดเห็นเป็นภัยฤทัยเศร้า
ตั้งโรงรักษาศรีราคีคาว
พนักงานท่านก็เด็ดช่างเล็ดลอด
จับตัวได้ให้หมอไม่รอรา
แม้นเห็นแผลแน่ตาเอายาล้าง
จ้างคนอยู่ดูมิให้ใครใกล้กลาย
รายหนึ่งเหมาะเกาะมาน่าสงสาร
ผัวมาง้อขอโทษโปรดสักคราว
ได้ขอสู่อยู่เย็นไม่เป็นหวัด
ท่านไม่พึ่งขังไว้มิให้จร
แม่ยายเล่าก็เผ้ามาบอกว่า
คนอื่นไกลมิได้มาชั่วเปลี่ยว
ท่านก็ว่าข้ารับแม่ทัพสั่ง
ได้อยู่สุขสนุกยิ่งจริง ๆ เชียว
แล้วก็ไม่รู้ชักกระจกจริง
พอแก้ร้อนเรื่องเจ้าชู้เกี้ยวผู้หญิง
กลับมานิ่งนอนตรมอารมย์ริ่ง
ท่านไปเกี้ยวสาวสันนั้นบหึง
เหมือนแมงผึ้งภู่ฟ่อนเกษรลาว
ไปเที่ยวจับเจาะตามดอกสามหาว
จนออกฉาวฉ่าดังแทบทั้งเมือง
ไม่เบื่อยพังหมดสันได้ยินเรื่อง
ไม่คิดเคืองขุ่นข้องหมองกะมล
เลยหากินเก็บรักษ์เป็นภักษ์ผล
เนื้อหนังบ่นเบื่อยไปทั้งไทยลาว
จะเบื่อยเน่าเหม็นกลุ้มทั้งหนุ่มสาว
ไม่แกล้งกล่าวกลอนรับลำดับมา
เที่ยวสืบสอดรู้ตัวจนทั่วหน้า
ตรวจโรคกาเมมัวจนทั่วกาย
ให้นอนค้างรักษากว่าจะหาย
กลัวโรคร้ายราคินไม่สิ้นคาว
เมียทหารแต่ยังกำลังสาว
อย่าให้ฉาวฉ่าเป็นเช่นคนจร
ช่วยโปรดสัตว์สุขโขสโมสร
เจ้าผัวร้อนรนใจอาลัยเมีย
ลูกสาวข้าเจ้าดีไม่มีเสีย
พึ่งเป็นเมียทหารพลันคนเดียว
แม้นไม่พึ่งรอข้าช้าประเดี๋ยว
มาขืนเขยวขัดข้องไม่ต้องการ

เจ้าผัวทุกข์ชุกเฉินเที่ยวเดินหา
ก็คิดเห็นเป็นอุบายตามรายงาน
หาไม่จะต้องหมองหมายทนอายอวด
หมอมาเห็นเอ็นดูรู้วิธี
เรื่องโรคาพยาธิจะริร่ำ
จัดหัวน่าพยาบาลการแม่เรือน
พูดชี้แจงแจ้งประจักษ์เป็นสักสี
เห็นโยธาพหลพลแผ่นดิน
จะปราบอ้ายทรยศขบถเงี้ยว
เสียเวลาช้าการเรืองราญรอญ
เราเป็นหญิงจริงจิตต์จะคิดหมาย
หาความชอบตอบพระคุณกรุณนั้ง
เทวดาฟ้าดินในถิ่นเถื่อน
ว่าสตรีมีร่างสำอางกาย
เมื่อนึกมาว่าเราเล่าก็จิตต์
เขาบ่วยไข้ได้ยากจากบ้านเรือน
ช่วยอุดหนุนจุนเจือเมื่อบ่วยไข้
ให้แรงพลรณราญการแผ่นดิน
ต่างเห็นพร้อมยอมตนปรนิบัติ
บอกเฉลี่ยเรียรายให้ทำบุญ
คนเจ็บไข้เหมือนได้อยู่บ้านช่อง
มีคนอยู่ดูรักษาพยาบาล
แล้วตีสายถวายสมเด็จพระ
ขอพระราชานุญาตประกาศนาม
พูดปรึกษามูนนายฝ่ายทหาร
แต่เป็นการคราวเคราะห์จำเพาะดี
ให้หมอตรวจดวงชตาดูราศี
ว่าไม่มีโรคากลับมาเรือน
ท่านคิดบำรุงให้ ใครจะเหมือน
ชักชวนเพื่อนภรรยาข้าแผ่นดิน
ลันสตรีตรองตรึกนึกถวิล
เป็นมลทินทรมาให้อาวรณ์
ไข้มาเข็ญขบระดมเอาล้มขอน
ควรผันผ่อนเพศภัยให้กำลัง
แข่งขันชายสู้ สึกเหมือนนึกหวัง
ก็ขัดทั้งแรงปัญญาดูน่าอาย
จะแย้มเยื้อนเยี่ยเหล่าเราทั้งหลาย
กินแรงชายชอบเผื่อแต่เย่าเรือน
ควรจะคิดถึงบุรุษมนุษย์เพื่อน
เราคิดเอื้อนอวยผลให้ยลยิน
เหมือนเราได้รับอาษามาทั้งสิ้น
นับเป็นชั้นชอบปองสนองคุณ
จึงได้จัดทำที่นอนแลหมอนหนุน
ได้เงินทุนทำของที่ต้องการ
ไม่ขัดข้องเข้าปลากระยาหาร
สำเร็จการเกื้อกูลประมูลความ
บรมราชินีศรีสยาม
ตั้งเป็นงามแง่สภาอุณาโลม

โปรดประทานโทรเลขพิเศกศรี
มีต้นทุนหนุนอุดไม่ชุดโซม
เงินเรี่ยได้ที่แพร่แลสังเกตุ
มีเสื่ออ่อนหมอนม้าผ้าปูรอง
โมทนาสถาผลกุศลช่วย
ทานะมัยให้ผลดลแสดง
ทำฉันใดให้กับท่านนั้นแลผล
เหมือนชาวไร่ได้พรรณเม็ดธัญญา
เข้าก็งอกออกงามตามระบอบ
เพราะเพียรกิจคิดเมตตาสัทธาใจ
สามัญชนผลได้เป็นไชยะ
ทานเป็นทางสร้างพระบารมี
ได้ถึงแสนมหากัลป์ท่านกำหนด
แม้นสิ่งใดใจประสงค์อย่างงงวย
กองทัพตั้งพึ่งข่าวลาวแลเงี้ยว
ทั้งสอดแส่แหย่ลาวชาวนคร
จึงเรียกพลทหารใหม่ในเมืองเหนือ
หัดท่าขึ่นครึกให้คึกเคย
พวกชาวเมืองมองเห็นทุกเย็นเช้า
ได้เคยคุ้นสุนทรพจบทจมาลย์
ข้างฝ่ายพระยาพิไชยได้รับสั่ง
จัดระเบียบเทียบทำโดยคำนึง
ที่ศาลาว่าการท่านเปลี่ยนใหม่
เสนาหกยกแยกจำแนกนาม(๖๖)

พระเสาวนีทนุช่วยอำนวยโฉม
ทรงพระโสมนัศรับประคับประคอง
สองพันเศษบาทได้บ้างให้ของ
ที่ขัดข้องเข้าช่วยเอาด้วยแรง
ทั้งไข้บ่วยสันไปอย่าได้แหนง
ประจักษ์แจ้งใจมั่นเป็นสัญญา
เกิดเป็นตันลำชาติสาสนา
ก็อุสาหปลูกทำนั้นร่ำไป
ได้ผลกอบกองกูลประมูลให้
เป็นนิสัยแสวงผลดลฤดี
เหมือนที่องค์พระมุนินชิณศรี
นับได้สื่อสงไขยกำไรรวย
เป็นแบบบทของมนุษย์นั้นสุดสวย
ให้ได้ด้วยโดยสวัสดิ์พิพัฒน์พร
พึ่งมันเที่ยวบู่ตคอกทำหลอกหลอน
ให้สยอนสยดใจไม่เสบย
ขึ้นมาเกือหนุนไว้มิใช่เฉย
ได้เบิดเผยแผ่อำนาจราชการ
ค่อยบันเทาทุกข์ใจปราสัยสาร
ทั้งโรงร้านขายซื้อกันออง
เป็นผู้รั้งแพร่ภาราขึ้นมาถึง
ตั้งเป็นหนึ่งแน่คงจำนงค์นาม
โปรดให้ใช้ชื่อเอาเป็นค้าสนาม
ท่านจัดตามบทแบบดูแยบคาย

---

(๖๖) เสนาหก มี มหาดไทย ยุติธรรม นา คลัง ตำรวจ ทหารวัง

มหาดไทยน่าที่มีระบอบ
เก็บหนังสือถือทะเบียนเพียรพิปราย
ทั้งการวัดจัดสร้างทางกุศล
เรื่องไข้เจ็บเก็บรักษาเพื่อหาฤา
การรับรองปองส่งคงธุระ
จัดแคว้นแขวงแบ่งหมู่ดูวิธี(๖๗)
ยุติธรรมจำจดบทบัญหา
แล้ววางบทกฎพิกัดไว้ตัดโกง
ตำแหน่งนาค้าขายทั้งฝ่ายเมือง
ชนสามัญอันมีในนิคาม
ทั้งอากรผูกขาดอาชาบัตร
สุกรด้วยช่วยเอามาฆ่าให้กิน
เสนาคลังตั้งกำปั่นรายวันจด
งบประมาณการจรผ่อนต้นปลาย
ตำแหน่งนายฝ่ายทหารการต่อสู้(๖๘)
คอยบ่องกันอันตรายเหตุร้ายแรง
ท่านฝึกหัดจัดเช่นเป็นทหาร
เครื่องสาตราอาวุธยุทธไกร
มีที่พักหลักฐานการรักษา
ทุกตำแหน่งแห่งพักก็ชักธง

การโต้ตอบรับส่งจำนงค์หมาย
สืบข่าวร้ายดีได้อยู่ในมือ
อีกฝึกฝนเล่าเรียนเขียนหนังสือ
จัดยกรือฤกษ์งานการพิธี
พาหะนะจัดจ่ายไม่หน่ายหนี
ตามพื้นที่ประเทศสถานแลภารโรง
พิพากษาเสร็จชี้คดีโตง
ทั้งปรุโปร่งปฤชาปรึกษาความ
นาสวนเรื่องแดนดินถิ่นสยาม
เก็บเงินตามบาญชีเหมือนที่ดิน
ใครค่าสัตว์พาหะนะโดยถวิล
รวมทั้งสินนาตำแหน่งแจ้งกระจาย
เงินทั้งหมดแม่นมั่นสำคัญหมาย
จะเบิกจ่ายสิ้นยังคลังจัดแจง
ตำรวจภูธรฮึกดูดึกแข็ง
ปราบโจรแย่งชิงปล้นให้บั่นไป
ตั้งกองด่านดูแลคอยแก้ไข
ตกแต่งไว้สำหรับรับณรงค์
เป็นสง่างามเมืองเรืองระหง
เป็นมิ่งมงคลคุ้มประชุมชน

---

(๖๗) แคว้น คือ กำนัน แขวง คือ อำเภอ

(๖๘) สมัยก่อนทหารทำหน้าที่ตำรวจภูธร เรียกว่า ทหารรักษาราชการหัวเมือง เริ่มจัดเมื่อ ๑๔ มกราคม ๒๔๓๐ ส่วนมากจัดในภาคกลาง ส่วนทางภาคพายัพจัดส่งในตอนหลัง ๆ เมื่อเริ่มจัดการปกครองระบอบเทศาภิบาล จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้ตั้งกรมตำรวจภูธรขึ้น แต่ตัวนายยังใช้นายทหารอยู่ ฉนั้นทหารกับตำรวจจึงยังต้องทำความเคารพกันอยู่ และการโอนทหารไปอยู่กับตำรวจก็ยังมีความจำเป็นอยู่เรื่อยไป

เสนาวังตั้งแต่งตำแหน่งว่า
ช่วยซ่อมแซมแต้มแต่งแห่งตำบล
ทั้งตกกว้านบ้านถิ่นที่ดินหลวง
ความสอาดกวาดเบ่าเท่าธุรี
การปกครองท้องที่ชี้เสนอ
แล้วเรียกแคว้นแทนกำนันรำพรรณแจง
ท่านกำหนดจดความตามหน้าที่
ต้องรับทุกข์สุขสมภิรมยา
แม้นมีเหตุเพศพาลการจิกจุก
รีบระงับดับเข็ญให้เย็นยืน
ประชากรร้อนรุกร้องทุกข์ราษร์
ป้องกันภัยให้พ้นไม่วนเวียน
แล้วสั่นหมายนายแขวงเปนแก่นสาร
หมั่นพูดจาการุนให้คุ้นเคย
หรือแคว้นกับแก่บ้านพาลเกะกะ(๖๙)
ความเห็นแยกแตกต่างหนทางการ
ควรกลบเกลื่นเตือนตอบชอบและผิด
เอาแต่การงานเสร็จสำเร็จไป
อนึ่งต้องตรวจกะระยะย่าน
เมื่อทางไกลไปยากลำบากตน
ถ้าเกิดโจรปล้นชิงยิงฟันฆ่า
ต้องรีบไปให้เห็นเป็นสำเนา
การโยธาก่อสร้างทางถนน
นับเป็นต้นที่อาศัยไปรษนีย์
เป็นผู้หวงห้ามรักษาทุกน่าที่
ทั้งเรือนผีเขื่อนขอบรอบกำแพง
นายอำเภอเปลี่ยนไปใช้ว่าแขวง
แก่บ้านแย้งยกผู้ใหญ่ใช้กันมา
ผิดชอบมีนายตำแหน่งแขวงรักษา (๖๘ ก.)
คิดตรวจตราป้องกันทุกวันคืน
จะเป็นทุกข์มีโทษอย่าโหดหืน
เมื่อสุดผืนฝ่าต้องมาร้องเรียน
ขออำนาจแผ่นดินถิ่นเสถียร
ต้องพากเพียรเป็นธุระอย่าละเลย
กับแก่บ้านตักเตือนอย่าเชือนเฉย
ได้เปิดเผยเหตุผลตามกลการ
เป็นธุระห้ามหักสมัคสมาน
พูดคัดค้านขุ่นเคืองด้วยเรื่องไร
โดยน้ำจิตต์กรุณาอัฌาสัย
อย่าปล่อยให้เถียงทุ่มประชุมชน
ตำบลบ้านหนึ่งนะเดือนละหน
เวลาฝนฟ้าก็จำต้องทำเนา
ถึงในป่าทุ่งเถินแลเนินเขา
สืบสวนเอาตัวตนคนกระทำ

(๖๘ ก.) สมัยก่อนถือเอาแขวง หรืออำเภอเป็นหน่วยรับผิดชอบระดับต่ำที่สุด แต่สมัยนี้ควร เปลี่ยนเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านซึ่งมีความสำคัญที่สุดในการปกครอง เพราะบ้านเมือง เจริญขึ้นกว่าแต่ก่อน

(๖๙) แก่บ้าน คือผู้ใหญ่บ้าน

ถ้าหนีพ้นให้พลภูธรช่วย
มีแดดฝนดลเวลาทาระกรรม
พธำมรงค์เรือนขังสั่งเข้าออก
ก็ผึกหัดจัดทำให้คำจุน
การปกครองจองจำจะร่ำจด
ได้แนะนำจำจดบทธิบาย
แต่อย่าด้อถือมั่นต้องหันเห
จะเดินเรือเหลือยากลำบากใจ
เช่นกองทัพยับยั้งมาตั้งรบ
ระวังผิดกิจกรรมเป็นทำวน
คิดเฉลี่ยเกลี่ยไกล่ไปทุกแห่ง
เกณฑ์ช้างม้าพาหนคนทั้งปวง
ทั้งเงินตราผ้าเสื้อเกลือข้าวสาร
เป็นการใหญ่ในยุบลขนเสบียง
แต่การเมืองเรื่องคลังนั่งวินิจ
เงินงวดเดือนเลื่อนมาได้หารือ
สาระบบงบประมาณการศกน์
เงินยังตกบกพร่องเกี่ยวข้องกัน
จึงหาตัวอากรมาเจ้าภาษี
เงินจันอับทับถมจะล้มเลย
อากรมาว่าได้ทำเป็นคำร้อง
ลายเซ็นมาว่าไรขอให้ชม
พนักงานท่านก็ว่าจีนมาด้อ
ข้ามเขาห้วยง่ายยากถลากถลำ
ถือน้ำจิตต์จองสนองคุณ
คุกเรียกคอกบังคับสนับสนุน
ชุลมุลหมายการไม่คร้านกาย
ก็ตามบทแบบมีเป็นที่หมาย
ตั้งจัดจ่ายพนักงานทำการไป
เหมือนทเลคลื่นลั่นอยู่หวั่นไหว
ถ้าแม้นไม่ระวังล่มลงจมชล
ต้องสมทบคั่งคับอยู่สับสน
เรื่องแบบขนรุงรังของทั้งปวง
ให้นายแขวงระดมงานเป็นการหลวง
ให้รับช่วงช่วยทำขนลำเลียง
ส่งทหารให้พออย่าต่อเถียง
จัดจ่ายเลี้ยงเหลือล้นการปรนปรือ
ดีดลูกคิดเขี่ยคุ้ยทั้งกุยตือ(๗๐)
จนยกรือเรื่องสัญญาขึ้นว่ากัน
เรื่องภาษีสอบคิดเห็นผิดผัน
หลายเดือนวันว่างลงไม่ส่งเลย
มาพูดชี้แจงเตือนก็เชือนเฉย
หรือจิ๋งเฉยเชือนค้างวางอารมณ์
ยื่นขัดข้องหลายฉบับขอรับผม
จะให้ลัมหรือให้ลุกไม่ทุกใจ
ให้ลงชื่อผัดส่งสั้นสงสัย

---

(๗๐) เป็นภาษาจีน คำว่า กุย คือไก่ คำว่า ตือ คือหมู ไม่ทราบผู้ประพันธ์จะหมายถึงอะไร

จีนมาทำผ่อนผัดอิดอัดใจ
ภรรยาอยู่หลังระวังจัด
ไม่ขอร้องข้องขัดพูดบี้บีบ
เรื่องสุรายาฝิ่นสิ้นทั้งสอง
ก็ตักเตือนเอ็อนงอกบอกสำคัญ
อากรร้องข้องขัดให้ตัดสิน
ขาดทุนยับคับใจได้ระคาง
ถึงขายได้ก็น้อยคงถอยถด
ลงนั่งอั้นตันใจในสำเนียง
เขาซื้อขอต่อว่าราคาให้
หมื่นสองพันมั่นคงก็ลงคลอง
แต่อากรสุรายังว่ากล่าว
ว่าบ้านเมืองเคืองเข็ญไม่เป็นการ
มันปล้นข้าหลวงตายลงหลายแหลก
เป็นของหลวงช่วงชิงอ้ายลิงโลน
ทั้งเททุบยุบย่อยต่อยโอ่งอ่าง
ที่ชอบริบหยิบเอาไปไม่เมตตา
ด้วยความกลัวตัวสั่นไม่ผันผิน
ใครแลมาว่าสาวลาวครรไล
คิดดูของเสียหายแต่ปลายเหตุ
ขอลดภาษีปรานีปรานอม
พนักงานท่านไม่ผ่อนพูดตอนตัด
ทำหนังสือถือสัญญาสิบห้าวัน
จะประชุมเชิญพ่อค้าพร้อมหน้านั่ง
ร้องทุกข์ไม่ทราบเรื่องไปเมืองจีน
ถึงวันผัดไปรับส่งทรัพย์สิน
เป็นเมียจีนเจ้าภาษีใจดีครัน
เป็นของเจ้าเดียวทำเป็นล่ำสัน
ให้ต้มกลั่นขายทำอย่าอำพราง
ด้วยยาฝิ่นเสียหายหลายกระถาง
คนก็ร้างเร่พรากออกจากเวียง
จะขอลดเงินให้พิไรเลย
มีคนเลี่ยงลอยหน้าขึ้นมามอง
เป็นกำไรอากรเก่าผู้เจ้าของ
เรื่องที่ร้องของหายละลายลาม
ยื่นเรื่องราวร่ำไรพูดไขขาน
พูดคัดค้านข้องเกี่ยวด้วยเล่ห์วิโรจ
ผู้คนแตกตื่นฉาวเป็นกราวโขน
จึงกระโจนจู่คั้นปล้นสุรา
กะทะกะถางแตกแตนแค้นนักหนา
แต่ตัวข้าพเจ้าหนีหลบลี้ไป
ฉวยเอาชิ่นพันพุงนุ่งไปได้
ครั้นเข้าใกล้ถูกเด็กวาเจ๊กปลอม
เจ็ดพันเศษสืบส่อให้หล่อหลอม
จะได้ซ่อมแซมเพิ่มเติมให้ทัน
ให้ทำผัดต้มต่อเป็นข้อขัน
ไม่ต้มกลั่นแกล้งนิ่งประวิงความ
ขายเลหลังทอดวางกลางสนาม

เงินหลวงขาดพลาดพลั้งไม่พึ่งความ
นายอากรร้อนรนไม่ทนต้อ
เก็บของเข้าเอามาละล้าละลัง
ทำรู้มากบากบิดคิดจะล้วง
กำไรผืนกินเปล่าเก็บเข้าเรือน
เรื่องรุงรังพึ่งนานรำคานหู
เพราะเว้นว่างทางวุ่นจึงจุนเจิม
ถึงวันที่สิบสองคอยมองหา
ประชุมพร้อมน้อมประนตบทมาล
ว่าทรงพระกรุณาแก่ข้าเผ้า
ขุนนางลาวชาวแพร่แลตระกูล
ไม่กล้าชื่อรู้ชั่วแต่ที่ผิด
เหตุอ้ายเงยวเคี้ยวคดบถมา
ธรรมดาข้าราชการหมาย
ได้เลื่องชื่อลือตระกูลไม่สูญพันธุ์
ไม่ช่วยแล้วกลับชื่นเข้ากลืนกล้ำ
ทรยศบถใหญ่ในแผ่นดิน
ให้กำลังเหล่าร้ายหมายชนะ
ตัวเปนไทยใจพุ้งมามุ่งเมียง
ทั้งสตรีทารกเมื่อตกทุกข์
ไม่อุดหนุนจุนเจือสิ้นเยื่อใย
ได้โปรดถามตามต่อข้อนุสนธิ์
ว่าความจริงสิ่งสรรพบรรยาย
รวมห้าข้อทรยศบทท่านสรรพ
ต้องส่งตามตัวกดกำหนดคลัง
กลัวถูกรู้ร้องเร่บอกเลหลัง
จัดแจงตั้งเตาต้มชรมเรือน
ลดเงินหลวงเอากำไรใครจะเหมือน
ยังจะเลื่อนเลยเอาเงินเหล้าเติม
จะว่าจู้จุกล่าวพูดสาวเสริม
เหมือนเรื่องเพิ่มตลกผัดพอจัดการ
เดือนมกราต่อข้อบัญหาร
ให้พึ่งอ่านโทรเลขเอกอดูล
ได้โปรดเกล้าตัดสินให้สิ้นสูญ
ตามมูลมีโทษที่โปรดมา
ให้ตั้งจิตจำจดบทปฤกษา
ท้าวพระยาลาวช่วยเข้าด้วยมัน
ปราบผู้ร้ายระงับเหตุในเขตรขันธ์
จึงนับชั้นชอบใหญ่ในแผ่นดิน
ไปถือน้ำทำสัตย์สบัดศิล
ทั้งเที่ยวลิ้นลาดตระเวรเกณฑ์เสบียง
เปนอิศรภาพฉาวในลาวเฉียง
เข้าใกล้เคียงลาวปล้มแล้วลืมไทย
ฉุกละหุกเหตุวิบัติบั่นไหม
ทั้งชาติไทยที่เกิดกำเนิดกาย
ทำทานบลบอกประมูลทูลถวาย
ครั้นมาภายหลังปดปรากฏความ
เปนมหันตโทษใหญ่ในสยาม

แต่หากพระกรุณาพยายาม
ใช่หัวน่าผ่าฝั่นสวรรค์นิเวศ
พลอยกำเริบเติบตามความที่เป็น
ถึงมาทแม้นแก้ตัวกลัวผู้ร้าย
ไม่ลบล้างทางบทกฎมณเฑียร
ควรต้องรีบราชบาทขาดถิ่นที่
หากเมียมีชู้ช่วยมาอวยออ
ผู้ร้ายรู้อยู่ไหนบอกให้ทั่ว
จึงโปรดงดบทริบหยิบชีวา
แต่เปลื้องปลดยศศักดิ์อรรคฐาน
เจ็ดบี่โปรดโทษที่ชั่วทำบั่วเบี่ย
ทั้งลาวไทยได้โปรดโทษทั้งนั้น
อีกสิบลาวคาวเข็ญที่เป็นพาล
กับพระวิไชยราชาเมตตาจิตต์
ถึงถือน้ำทำสัญญาพูดจากัน
โปรดให้รับราชการบ้านเมืองเลี้ยง
ทรงอุดหนุนจุนใจให้กำลัง
ควรจำเค้าเร้าผู้รองสนองนาท
เป็นเรือนน้อยห้อยลำกำขึ้นไป
มักพูดบ่นสนทนาว่านายใช้
ความระคนปนยืดเป็นพืชน์พวง
ท่านใช้ชอบกิจนริศราช
แม้นทำผิดคิดหมายตะกายเกิน
แม้นลงบทอัยการประทานโทษ
เห็นว่าหนามเสี้ยนเท่าตัวเหาเล็น
เป็นต้นเหตุฮึกหาญทำการเข็ญ
วิ่งโลดเต้นตามไปอาศัยเกวียน
จะฆ่าตายต้องสัญญาเป็นพาเหียร
ท่านว่าเสี้ยนหนามยกทั้งกกกอ
ประหารชีวิตรเชือไม่เหลือหลอ
แจ้งจริงต่อตามเหตุเจตนา
ขอโทษผัวมุ่งมาทปราถนา
ให้เป็นข้าบำเหน็จตอบความชอบเมีย
ที่ประทานถอดออกใส่คอกเสีย
เพราะคนเหี้ยให้ผลดลบันดาล
นับได้สี่คนคดบทบรรหาร
หรือกิ่งก้านกาฝากโปรดภาคฑัณ
ช่วยปกบี่ดไทยซ่อนคิดผ่อนผัน
ว่าไม่มั่นจุนเจือพอเชื่อฟัง
ได้เป็นเยี่ยงอย่างไว้เหมือนใจหวัง
เมตตาตั้งเต็มสุดสมุทไทย
ซึ่งรับราชการคิดวินิจฉัย
ตรึกตรองให้เห็นการงานทั้งปวง
จะเสียได้ตามทำนองเป็นของหลวง
อย่าคิดล่วงเลยละเมอทำเผลอเพลิน
จงมุ่งมาทหมายทางอย่าห่างเหิน
ถ้าได้เดินตรวนยังประทังกาย
ฆ่าทั้งโคตรญาติริบแล้วฉิบหาย

ไม่หลอเหลือเชื้อชาติอุบาทชาย
เราเปนข้าราชกิจคิดประหวัด
ท่านย่นย่อข้อบทบงบประมาณ
ว่าเว้นการควรเว้นเปนแก่นสาร
ท่านผู้ใหญ่ใช้รับบังคับคือ
พระกรุณาภาษิตจงคิดรักษ์
หมั่นลำลึกนึกจำนงค์ถึงธงไชย
เปนต้นตั้งหวังจิตต์สถิตย์เสถียร
กิ่งกำหนดบทพระอัยการ
บำรุงรักพักฟูมเปนพุ่มฉัตร์
หอมระรื่นชื่นเฉื่อยระเรื่อยแรง
ผู้ใดอ่านวานอย่าว่าฉันแส่
กลอนเจ้ากรรมนำไปให้เขาเคือง
เคยได้ยินนินทามาเปนนิตร์
ว่าขอดข้อนสอดสอนพูดค้อนติง
เพราะฉนั้นฉันกลัวชักรั้วปิด
จึงจกเจาะเกาะถ้ำจำคดี
มัวพูดเจื่นเพลินออกไปนอกเรื่อง
เขาหามาให้สอนกลอนนิทาน
พอได้ข่าวข้าหลวงใหญ่เชียงใหม่ว่า
เดี๋ยวนี้เจ้าเมืองเลนเห็นร่องรอย(๗๑)
เปนหัวน่าปลันตีชุกชนใหญ่
อพยบหลบไปดั่งใจปอง
แจ้งกระจายประจำลือชื่อประจาน
สัญญาบัตร์ประจำเปนคำขาน
เปนคำค้านข้อบัญชาไว้หาฤา
ประพฤติการควรประพฤติจงยึดถือ
ชอบแล้วหรือเร่งทำอย่างร่ำไร
ได้เปนภักษ์ผลสุขทุกกะษัย
ที่โปรดให้อนุญาตพระราชทาน
กฎมณเฑียรสาขามหาสาร
อีกใบก้านกฎหมายกระจายแจง
คงผลิผลัดดอกช่อลออแสง
ไม่เหี่ยวแห้งออกงามอร่ามเรือง
พูดอ้อแอ้อวดรู้คันหูเหือง
มาพูดเรื่องสอนสั่งรุงรังจริง
สุภาษิตคำกลอนที่สอนหญิง
จนสิ้นสิ่งกราบบาทาพระสามี
ระวังอิฐแอบฝาหันหน้าหนี
ทักขิณทีเดียวเคืองเรื่องนิทาน
การบ้านเมืองมากมายหลายสถาน
ขี้เกียจอ่านรุงรังนังตบอย
อ้ายหัวน่าผู้ร้ายคิดมาติดสอย
ว่านายร้อยคนหนึ่งลือชื่อโปมอง
บังอาจใจแย่งชิงหยิ่งจองหอง
มีลูกน้องบ่าวนายหลายสิบคน

---

(๗๑) เมืองเลน อยู่ทางตะวันตก อำเภอสันทราย เชียงใหม่ พลเมืองเป็นไทยใหญ่ อพยพมาจากแดนเชียงตุงตะวันออก เมื่อคราวพระเจ้ากาวิละ ทวงคืนมาเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๓๔๐

เขาจับไว้ให้เราเข้าไปรับ
เอาตัวกลับมาถามตามนุสนธ์

จะควรสถานใดในใจจน
ขอเรียนปรนิบัติมาได้ปราณี

แม่ทัพตอบชอบชี้เป็นที่หวัง
คอยคำสั่งกรุงเทพเฉิดประเสริฐศรี

การมาไปในจังหวัดปัตพี
ไม่เห็นมีขัดขวางหนทางการ

ข้างฝ่ายเมืองเชียงคำนำนิเทศ
ผรั่งเสศสั่งหมายกระจายสาร

วันสิบเอ็ดเสร็จขาดราชการ
แต่เดือนขานคำฝรั่งชังวิเย

ศักราชพันเก้าร้อยกับสาม
ได้ข้อความแม่นมั่นไม่หันเห

ชื่อเดิมบอกออกให้ผู้ใหญ่เร
สุรังสีเปริเออเสนอนาม

สำเร็จราชการใหญ่ในเขตรขันธ์
เมืองเวียงจันจดแว่นแควันแดนสยาม

เหตุอ้ายเงี้ยวเที่ยวกวนทำลวนลาม
แล้วหนีข้ามของไปอาศัยแดน

เข้าเห็นเหตุเขตรแคว้นแดนทั้งสอง
จะมัวหมองไมตรีอารีแสน

จึงคิดคัดจัดให้ ไม่ดูแคลน
ประกาศแคว้นแขวงว่าอาญาวาง

ข้อหนึ่งอ้ายเงี้ยวเที่ยวอยู่เป็นหมู่หมาย
ดินฝั่งซ้ายของจำเป็นคำอ้าง

ให้เก็บอาวุธกองเป็นของกลาง
อย่าให้ค้างเกินกว่าสิบห้าวัน

ข้อสองฝืนขืนแข็งแห่งบังคับ
แล้วจะปรับโทษตัวชั่วมหันต์

ขืนจะเอาเข้าคลังไม่ฟังกัน
ตั้งแต่วันกำหนดที่จดมา

ข้อสามห้ามเงี้ยวว่ามาอาศัย
แล้วมิให้กลับหลังมาฝั่งขวา

ชักชวนคนปล้นตีทำบีทา
เข้าเป็นข้าศึกรบกองทัพไทย

ข้อสี่ทรัพย์สมบัติสัตว์ทั้งผอง
เอาเข้าของคืนคงไปส่งให้

แม้นดื้อดึงถือพาลสันดานใจ
กักขังไว้ปกครองเป็นของตน

ข้อห้ารู้ผู้ใดไม่ฟังห้าม
ทำลวนลามขัดแข็งแห่งนุสนธ์

ศาลชำระจะจริงสิ่งยุบล
จะต้องทนโทษรับปรับประจาน

ข้อหกเงี้ยวเที่ยวมาอยู่อาศัย
ทั้งเก่าใหม่จำจดบทบรรหาร

ให้ยำเยงเกรงประกาศราชการ
ทั้งแก่บ้านขุนนางลาวท้าวพระยา

เมื่อทราบความตามคดีที่จัดสรรค์ ก็เป็นฉันท์ไมตรีดีนักหนา
ผิดกับข่าวกล่าวขวัญจำนันจา ที่บอกว่าโจรรังตั้งประชุม
อยู่เชียงของของปองรับสัปยุทธ ได้อาวุธมูลมองตั้งซ่องสุม
จะรบรับทัพไทยไล่ตลุม พั่งออกกลุ้มกล่าวกันน่าพลั้นใจ
แต่ก็ข้ามน้ำของไปซ่องสุม อาศัยพุ่มพึ่งเงาเขาไศล
แล้วขนลุกรุกร้าวให้หนาวใจ บ้างกลับไพล่ผลุนมาตั้งหากิน
อยู่เมืองแพร่แซ่ซ้องทุกห้องหับ บ้างขอรับหนังสือว่าถือศิล
กลับว่าเจ้ยวปล้นคนทมิฬ ไม่มีถิ่นฐานอยู่เที่ยวจู่จร
ทั้งงมโง่โมหามาคิดหมาย เป็นม้าตายตามจริตจิตต์สังหร
ให้บ้านเมืองเคืองเข็ญเป็นนิวรณ์ พากันร้อนรนใจดูไม่ควร
เป็นการโจทย์จอแจที่แพร่ร้อง เจ้ยวเป็นสองพวกไปน่าใคร่สรวล
จะเท็จจริงกริ่งใจนึกใคร่ครวญ ก็เศษส่วนทรยศบถตาม
ต้นมันเน่าเถารกเขายกออก กลับมีดอกผลดื่นพันสนาม
จะเกลียดชังตั้งหน้าพยายาม ผีเรือนหยามหยาบจะตีเอาผีไพร
ก็ขี่ขยการงานเผ้านั่งเบ่าบั่ด เข้าสารซัดสาดบ่าที่อาศัย
ให้วินาศขาดเชื้อสิ้นเยื่อใย ก็เห็นไม่ต้องการสงสารคน
ถ้าเถาทิ้งดิ้งตอยังรอระ แม้นพบปะบั่ดออกทั้งดอกผล
ไม่ควรนิ่งทิ้งไว้ในตำบล ให้มันสนสื่อสารรำคาญเคือง
เช่นหนานจันทิมาก็น่าผลาญ เป็นแก่บ้านอุตริมาริเรื่อง
เมื่ออ้ายเจ้ยวเที่ยวไล่ไทยที่เมือง มันเข้าเยืองยักเล่นเป็นอุบาย
พลภูธรจรจนสองคนหนี มาถึงที่หนานจันก็มั่นหมาย
เข้าพึ่งพักรักษ์ตัวเพราะกลัวตาย มันพาผายผันผ่อนเที่ยวซ่อนตน
แล้วบอกเจ้ยวเกรียวกรูพรูเข้าจับ ฆ่าตายกับที่ลุอกุศล
เป็นเวรชัดมัดมาทำหน้าจน แต่มีการกลเล่ห์ประเวศประวิง

อาญาทัพจับได้ต้องไปศาล
จนสืบสวนทวนพยานข้อค้านติง
จำเลยมีที่พักสำนักแน่
เปนห้าปากมากล้ำเกินตำรา
โจทย์ก็ยันขันข้อเข้าต่อต้าน
จะหนักเบาเอามาขึ้นตราชู
โจทย์ถึงมากปากก็เปนแต่เห็นเขา
หากได้องิสิงขรเข้าก้อนโต
ตัดสินลงโทษตามความมหันต์
ต้องด้วยบทกฎหมายวายชีวา
พระธรณีหนาแน่นนั้นแสนโยชน์
ตัดสินเสร็จเด็จลงปลงชีวัน
กุมภาพันธ์ที่ห้าเวลาเช้า
ถึงหลักมัดจัดแจงตกแต่งกาย
ขอเติมต่อข้อความตามข้างต้น
จำขังคอกบอกบาญชีสามปี่นับ
พึ่งข่าวโจรโยนยาวที่สาวเสาะ
ไม่ช่องสุมคุมหมู่เที่ยวจู่จร
ท่านนายกองนายทัพกำกับด่าน
ก็ไข้เจ็บเหน็บหนาวร้าวฤดี
รู้วิธีมีเวทวิเศษไล่
บ้างอ่านมนต์บ่นเบื่อจนเหลือแล
บ้างว่าถิ่นดินฟ้าแลอากาศ
ให้ร้อนร้าวหนาวรุ่มกลุ้มหัวใจ
ให้ว่าขานรังรุงดูสุงสิง
ได้ความจริงจังสมกลมเข้ามา
ได้เห็นแก่จักษุไม่มุษา
ข้อที่หาเห็นผิดพินิจดู
สืบพยานแปดปากก็มากหู
จำเลยอยู่ข้างจะหนักที่พักโต
ก็ยังเบากว่าสำนักนั้นอักโข
จึงได้โย้วนยกกระดกมา
ว่าหนานจันใจชั่วตัวอาชา
มีโทษาหนักล้ำเหลือรำพรรณ
ไม่ลงโทษคนคดบทท่านสรรค์
อ้ายหนานจันธิมาชีวาวาย
สี่โมงเอาตัวออกจากคอกผาย
เสร็จแล้วผ่ายทหารยิงลงพิงพับ
อีกสองคนรู้ด้วยมาช่วยจับ
เปนเสร็จสรรพสิ้นไปได้อีกตอน
เปนแต่เลาะเลียบเดินเนินสิงขร
หลบหลีกซ่อนตัวตนเปนคนดี
ครั้นอยู่นานเนาในไพรพริกษี
บ้างว่าผีโป่งบ่ามารังแก
มาขับไข้พร่ำพรูแล้วขู่แหว
พวกผีแพ้ก็เบาบรรเทาไป
กระทำธาตุวิบัติปั่ตไถม
จึงเปนไข้เจ็บกันอนันต์นอง

บ้างว่าไข้ในดงพงพนัส
ภูผาห้อมล้อมหลั่นอนันต์นอง
กลางวันแดดแผดร้อนพอผ่อนร้าง
ลอองพิศฤทธิ์ร้ายขึ้นชายเชย
กลิ่นมากลิ้วตัวต้องของเน่าบูด
จึงเกิดโรคโศกร้างอยู่กลางดง

แม้นบ่าชฎาชุ่มเย็นเห็นสนอง
มาบีดช่องลมไม่ให้รำเพย
หยาดน้ำค้างพรมดินกลิ่นระเหย
ไม่เลื่อนเลยลอยอบตลบดง
นาสาสูตสูบริดต้องพิศสง
ตั้งจิตต์จงพูดจ้อพวกหมอปลอม

หอสมุดแห่งชาติ NATIONAL LIBRARY
หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

เจ้าภาพขอขอบพระคุณ ท่านผู้มีเกียรติที่กรุณาสละเวลามาร่วมในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงประกอบวรรณกิจ ครั้งนี้ด้วยอย่างยิ่ง

และขอขอบพระคุณ คุณเตรียม เลาหมนตรี ซึ่งได้กรุณาช่วยเหลือในการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ไว้ ณ ที่นี้ด้วย

พิมพ์ที่ บริษัท เสนาการพิมพ์ จำกัด นายทองห่อ ไผ่ตง ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ก.ค. ๑๕